

**KUTADGU BİLİĞ VE DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE
KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARI ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

Nagihan ÖZEL SİPER
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Asuman ŞENEL
2024
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUTADGU BİLİĞ VE
DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE
KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARI
ÜZERİNE BİR İNCELEME

Hazırlayan
Nagihan ÖZEL SİPER

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Asuman ŞENEL

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın, Çocuk ve Aile Kavramları Üzerine Bir İnceleme**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/ 05 /2024

İmza

Nagihan ÖZEL SİPER

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Nagihan ÖZEL SİPER
	Numarası	200697114
	Anabilim Dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları
	Programı	İslâm Tarihi ve Sanatları
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın, Çocuk ve Aile Kavramları Üzerine Bir İnceleme
Tez Savunma Sınav Tarihi		31.05.2024
Tez Savunma Sınav Saati		11:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

KUTADGU BİLİĞ VE DEDE KORKUT HİKÂYESLERİNDE KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Nagihan ÖZEL SİPER

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Mayıs, 2024

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Asuman ŞENEL

Toplumlar din değiştirdiklerinde, yeni inançlarına alışmaları ve eski inançlarının izlerinden kopmaları zaman alır. Bu süreçlerde, toplumlar kendi kültürlerinin etkilerinden tam olarak sıyrılamazlar. Aynı zamanda, yeni dinlerini öğrendikleri toplumla kültürel etkileşim içinde olmaları da kaçınılmazdır. Türklerin İslâm dinine geçiş sürecinde de bu durumu görmek mümkündür. Bu süreçte, Türk toplumu eski dinlerine ve kültürlerine dair izler taşıırken, İslâm'ın öğrenilip benimsenmesi sırasında etkileşim içerisinde oldukları Arap toplumunun kültürel yapısından da etkilenme olasılıkları mevcuttur. Bütün bu etkilerin yansımalarını yoğun olarak kadın, çocuk ve aile dinamikleri üzerinden görmek mümkündür. Toplum içerisinde yaşanan bu değişim süreci dönemin edebi eserlerine de yansımıştır. Bu bağlamda dönemin önemli eserlerinden ikisi incelendi. Bu incelemeler, öncelikle ailenin temel unsurları olan kadın ve çocuk kavramları üzerinden yapıldı. Daha sonra da toplumun en temel birimi olan aile kavramı üzerinde duruldu. Türk toplumunun bu döneminde, *Kutadgu Bilig* ve *Dede Korkut Hikâyeleri* gibi farklı anlayışlarla ortaya konulan eserlerde, kadın, çocuk ve aile konularında görüş ayrılıklarına sıkça rastlanmaktadır. Bu farklılıkları belirlemek için, *Kutadgu Bilig* ve *Dede Korkut Hikâyeleri*, çevirilerinden yararlanılarak incelenmiştir. Yapılan araştırma sonuçları değerlendirilerek, Türklerin İslâm dinine geçiş sürecinde bu eserlerde kadın, çocuk ve aile kavramları ayrı ayrı ele alınarak, yorumlandı ve sonuç bölümünde de mukayese edildi. Bu bağlamda her iki eserde de Türklerin İslâm'a geçiş sürecinde kadın, çocuk ve aile algılarının, İslâm'ın getirdiği öğretilerle birlikte birtakım değişikliklere uğramaya başladığı görüldü. Bu süreç kendisini her iki eserde farklı yaklaşımlarla ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Dede Korkut Hikâyeleri, Kadın, Çocuk, Aile

ABSTRACT

AN RESEARCH ON THE CONCEPTS OF WOMEN, CHILDREN, AND FAMILY İN KUTADGU BİLİG AND DEDE KORKUT STORIES

Nagihan ÖZEL SİPER

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY AND ARTS

May, 2024

Advisor: Assistant Professor Asuman ŞENEL

When societies undergo a religious transformation, it takes time for them to adapt to their new beliefs and detach from the remnants of their former ones. During these processes, societies cannot fully extricate themselves from the influences of their native cultures. Concurrently, cultural interaction with the society from which the new religion is adopted becomes inevitable. This phenomenon is observable in the Turks' conversion to Islam. During this period, Turkish society retained traces of their former religions and cultures while also being influenced by the cultural structure of the Arab society with which they interacted during the learning and adoption of Islam. These influences are prominently reflected in the dynamics of women, children, and the family. The social changes within the community during this period were also reflected in the literary works of the time. In this context, two significant works from the period, namely *Kutadgu Bilig* and *The Book of Dede Korkut*, have been examined. These examinations initially focus on the concepts of women and children, fundamental elements of the family. Subsequently, the concept of the family, the most basic unit of society, is also considered. During this period in Turkish society, divergent views on women, children, and family matters are frequently observed in works produced with different perspectives, such as *Kutadgu Bilig* and *The Book of Dede Korkut*. To identify these differences, *Kutadgu Bilig* and *The Book of Dede Korkut* were analyzed through their translations. By evaluating the research findings, the concepts of women, children, and family in these works were analyzed separately within the context of the Turks' transition to Islam and compared in the conclusion section. It was observed that in both works, the perceptions of women, children, and family among the Turks began to undergo certain changes influenced by the teachings of Islam. This process manifested itself through different approaches in each of the works.

Key Words: Kutadgu Bilig, Dede Korkut Stories, Women, Child, Family

ÖNSÖZ

İslâm dinine geiş sürecinde bazı kavramlarda görölen algı farklılıklarına Türk Edebiyatı’nın geçiş döneminin en önemli eserlerinden olan Yusuf Has Hâcib’in *Kutadgu Bilig* isimli eseri ve Dede Korkut Hikâyelerinde rastlamak mümkündür. Özellikle “kadın, çocuk ve aile” konularında yüzeye çıkan bu farklılıkları anlamak için söz konusu eserler detaylıca incelenmiş, ilgili konuların mukayeseleri yapılmıştır.

Yapılan çalışma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyeleri hakkında genel bilgi verilmiştir. İkinci bölümde tarihi süreçte kadın, çocuk ve aile kavramları incelenmiştir. Üçüncü bölümde Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyelerinde kadın, çocuk ve ailenin ele alınış biçimi incelenmiş, her iki eserde konuların mukayesesi yapılmıştır. Ortaya konulan bulguların Türk Edebiyatı’nda İslâm’a geçiş döneminde kadın, çocuk ve aile kavramları konularında aydınlatıcı olduğu düşünülmektedir.

Çalışma uzun bir araştırma ve yoğun bir emek gerektirmiştir. Tüm bu süreçler boyunca destek ve ilgilerini gördüğüm, bugünlere gelebilmem için her birinin ayrı katkısı olan anneme, babama ve kız kardeşlerime tüm kalbimle sevgilerimi sunarım. Tez sürecime sonradan dâhil olan, araştırmamın her anında yanımda olan kıymetli eşime ve ailesine de çok teşekkür ederim. Varlığıyla hayatıma anlam katan biricik evladım Göktuğ SİPER’e de çok teşekkür ederim. Son olarak meşakkatlerle geçirdiğim tez sürecimde emeklerini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Asuman ŞENEL’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Nagihan ÖZEL SİPER
2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ VE DEDE KORKUT HİKÂYELERİNE GENEL BAKIŞ

1. YUSUF HAS HÂCİB VE KUTADGU BİLİĞ	6
1.1. YUSUF HAS HÂCİB.....	6
1.2. KUTADGU BİLİĞ.....	7
2. KORKUT ATA VE DEDE KORKUT HİKÂYELERİ	9
2.1. KORKUT ATA (DEDE KORKUT)	11
2.2. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇTE KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARI

1. İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMUNDA KADIN, ÇOCUK, AİLE	17
1.1. İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMUNDA KADIN	17
1.2. İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMUNDA ÇOCUK	19
1.3. İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMUNDA AİLE	20
2. İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA KADIN, ÇOCUK, AİLE KAVRAMLARI.....	23
2.1. İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA KADIN.....	23
2.2. İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA ÇOCUK.....	26
2.3. İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA AİLE	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ ve DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

1. KUTADGU BİLİĞ'DE KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARI	31
1.1. KUTADGU BİLİĞ'DE KADIN	31
1.1.1. Cinsiyet Yönünden Kadın	31
1.1.2. Evlilikte İdeal Kadın Tipi	33
1.1.3. Olumsuz Kadın Tipi	37
1.2. KUTADGU BİLİĞ'DE ÇOCUK	40
1.2.1. Çocuğun Önemi.....	41
1.2.2. Çocuğun Terbiye Edilmesi ve Eğitimi	42
1.2.3. Çocuk Sahibi Olmanın Zorlukları	49
1.3. KUTADGU BİLİĞ'DE AİLE	54

1.3.1. Aile Kurumu	54
1.3.2. Aile İçi İlişkiler.....	55
2. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KADIN, ÇOCUK VE AİLE	
KAVRAMI	57
1.1.DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KADIN.....	57
1.1.1. Sevgili ve Eş Olarak Kadın	58
1.1.2. Anne Olarak Kadın.....	65
1.1.3. Savaşçı Karakter Olarak Kadın	70
1.1.4. Yardımcı Kadın Karakterler	74
1.2.DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE ÇOCUK	75
1.2.1. Çocuk Sahibi Olmanın Önemi.....	76
1.2.2. Çocuğa İsim Verilmesi	78
1.2.3. Çocuk Sevgisi	80
1.2.4. Çocuk Eğitimi ve Terbiyesi	87
1.3. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE AİLE	92
1.3.1. Ailenin Kurulması	93
1.3.2. Aile İçi İlişkiler.....	96
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	103
KAYNAKÇA.....	103

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

age.: Adı geçen eser

agm.: Adı geçen makale

agt.: Adı geçen tez

bk.: Bakınız

C: Cilt

c.c. : Celle Celâluhû

çev: Çeviren

der.: Derleyen

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

ed.: Editör

Hız.: Hazreti

S: Sayı

s.: Sayfa

s.a.v.: Sallâhu Aleyhi ve Sellem

ss.: Sayfalar arası

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TDK: Türk Dil Kurumu

yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

Türk toplumunun İslâma geçiş sürecinde dînî ve kültürel anlamda çeşitli etkileşimler yaşanmıştır. Türkler; göçler, savaşlar, yeni coğrafyalarda vatan kuruluşlar gibi çeşitli sebeplerle Orta Asya'dan başlayarak Anadolu'ya kadar çok geniş bir coğrafyada yaşamışlardır. İslâmın bu bölgelere yayılması, bu toplulukların geleneksel kültürleri ile İslâm'ın öğretileri arasında bir uyum sağlama sürecini beraberinde getirmiştir. Türklerin İslâm'a geçiş sürecinde, önceki inançları olan Şamanizm gibi geleneksel dinlerin izleri bir süre daha devam etmiştir. Ancak, İslâmın benimsenmesiyle birlikte yeni dînî inançları ve uygulamaları da ortaya çıkmıştır. Türkler, İslâm'ı öğrenirken, Arap toplumuyla etkileşim halinde olmuş ve Arap kültürüyle de tanışmışlardır. Arap kültürü, İslâm'ın doğduğu ve ilk yayıldığı topraklarda gelişmiş olan bir kültürdür¹.

Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hâcib tarafından 11. yüzyılın ortalarında yazılan, Türk edebiyatının ilk İslâmî eserlerinden biridir. Eser, İslâm ahlâkı, devlet yönetimi, adalet gibi konuları işler. Didaktik bir eser olmasının yanında Türk edebiyatında ilk siyasetname olarak da kabul edilmiştir². İnsanın dünyada ve ahirette mutlu olması için uyması gereken kuralların anlatıldığı eser “Mesut Olma Bilgisi” olarak günümüz diline tercüme edilmiştir³.

Dede Korkut Hikâyeleri ise, Oğuz Türkleri arasında dolaşan, kahramanlık, yiğitlik, adalet gibi temaları işleyen epik hikâyelerden oluşur. Hikâyelerde İslâm'ın etkisi, özellikle sonradan Müslüman olan Türk toplumunun yaşam tarzına ve değerlerine yansımıştır⁴.

11-13. yüzyıllar arasında ortaya çıktığı düşünülen bu eserin 15. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirildiği tahmin edilmektedir⁵. Bu eserler, Türk İslâm kültürünün oluşum sürecinde önemli bir yere sahiptir. Türk toplumu, geleneksel değerlerini İslâm öğretileriyle birleştirerek yeni bir kültür oluşturmuştur. Bu

¹ Ergenekon Savrun, “Tarihte Araplar ve Türk-Arap İlişkileri”, *International Journal of Humanities and Education*, 4/9, (2018), 241-242

² Özgür Kasım Aydemir, “Kutadgu Bilig’in Dilinde Bilgi Kavramı ve İşlevi”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 8/1, (2013), 803-810.

³ DİA, Kutadgu Bilig, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 2002), 26/478-480.

⁴ Muharrem Daşdemir, “Dede Korkut Kitabı (Genel Değerlendirme)”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 58/2, (Aralık 2010): 68-74.

⁵ Orhan Şaik Gökyay, “Dede Korkut”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 1994), IX/77-80.

eserler, bu kültürel geçişin izlerini taşır ve Türk İslâm edebiyatının temel taşlarındandır.

Yine bu geçiş döneminde yazılmış olan Kaşgarlı Mahmut'un Divânü Lûgati't-Türk isimli eseri, Yükneklî Edip Ahmet'in Atabetü'l-Hakâyık isimli eseri ve Ahmet Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'i İslâmî devir Türk edebiyatının ilk eserlerindendir⁶.

Her ne kadar Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyeleri, Türk İslâm edebiyatının geçiş dönemi eserleri olsalar da kadın, çocuk ve aile konularında sosyal, kültürel ve dînî yönden farklı bakış açılarına sahiptirler. Kutadgu Bilig, olması gereken yaşam kurallarından bahsederken Dede Korkut Hikâyeleri yaşanan olaylardan bahseder.

Çalışmada her iki eserin incelenmesine başlamadan önce Türk toplumunda İslâm dini öncesinde ve sonrasındaki dönemlerde “kadın, çocuk ve aile” konularına değinilmiştir. Yazıya geçirildiği dönem dikkate alınarak yapılan çalışmada ilk önce Kutadgu Bilig incelenmiştir. Her iki eserin incelenmesi sürecinde kadın, çocuk ve aile konuları kapsamlı bir şekilde ele alınmış, sonrasında ise mukayeseler yapılmıştır. Kadın, çocuk, aile kavramları birbiriyle çok iç içe olduğundan bunları çok keskin çizgilerle ayırmak mümkün olmasa da sınırlandırmalar bakımından tasnifler yapılmıştır.

Yapılan çalışmada Yusuf Has Hâcib'in, Kutadgu Bilig eserinin, Reşit Rahmeti Arat'ın, *Kutadgu Bilig*; Ayşegül Çakan'ın, *Kutadgu Bilig*; Yaşar Çağbayır'ın, *Kutadgu Bilig*, *Kutadgu Bilig Viyana- Fergana- Kahire Nüshaları*; Muharrem Ergin'in, *Dede Korkut Kitabı*; Saadettin Özçelik'in, *Dede Korkut Dresden Nüshası I-II*; Adnan Binyazar'ın, *Dede Korkut*; Mertol Tulum – Mehmet Mahur Tulum'un, *Oğuznameler*; Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun, *Dede Korkut'tan Salur Kazan Destanı*; Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Dedem Korkut Kitabı* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Yapılan literatür taramasında Kutadgu Bilig'de Kadın, Çocuk ve Aile konuları hakkında Adnan İpekdağ, *Mesnevilerde Aile ve Çocuk (Kutadgu Bilig, Leyla vü Mecnun, Pend-nâme, Hüsn ü Aşk, Hayriyye, Lutfiyye)* isimli bir tez

⁶ Ömer Faruk Aktün, Divan Edebiyatı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 1994), 1-5.

çalışmasına,⁷ Adile Yılmaz Anıl'ın *Kutadgu Bilig'de Kadın* adlı bir makalesine⁸, Tarık Çetin'in *Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi* adlı tez çalışmasına ulaşılmıştır⁹.

Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın, Çocuk ve Aile konuları hakkında da Asuman Şenel'in, *Dede Korkut Hikâyelerinde Aile* konulu bir kitap bölümüne¹⁰, Songül Özel'in, *Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Aileye Verilen Önemin İncelenmesi* konusunda yazdığı makaleye¹¹, Süleyman Dönmez'in, *Dede Korkut Kitabı Bağlamında Eski Türklerde Hanım Anlayışı* konusunda yazdığı makaleye¹², Safura İnan'ın, *Dede Korkut Hikâyelerinde Aile ve İkili İlişkiler* başlıklı makalesine¹³, Veysi Sevinçli – Hasan Gürgün'ün, *Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın* konusunda yazdığı makaleye¹⁴, Süleyman Kaan Yalçın – Murat Şengül'ün, *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme* konusunda yazdığı makaleye¹⁵, Gülcan Uyumaz'ın, *Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk Eğitimi* konulu tez çalışmasına¹⁶, Sakine Hakkaoymaz'ın, *Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk İmgesi* konusunda yazdığı makaleye¹⁷ ulaşılmıştır.

⁷ Adnan İpekdağ, *Mesnevilerde Aile ve Çocuk (Kutadgu Bilig, Leyla vü Mecnun, Pend-nâme, Hüsn ü Aşk, Hayriyye, Lutfiyye)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 15-88.

⁸ Adile Yılmaz Anıl, "Kutadgu Bilig'de Kadın", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, X/32, (2004), 91-99.

⁹ Tarık Çetin, *Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 433-799.

¹⁰ Asuman Şenel, "Dede Korkut Hikâyelerinde Aile", *İslâm'da Aile*, Ed: İ. Görkaş – E. Uz, (Ankara: Baskı, Sonçağ Yayıncılık, 2023), ss. 1/231-249.

¹¹ Songül Özel, "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Aileye Verilen Önemin İncelenmesi", *Bilim Armonisi*, 2/2, (Aralık 2019), 53-69.

¹² Süleyman Dönmez, "Dede Korkut Kitabı Bağlamında Eski Türklerde Hanım Anlayışı", *Süriye Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, (Haziran 2018): 11-30.

¹³ Safura İnan, *Dede Korkut Hikâyelerinde Aile ve İkili İlişkiler*, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/17, (Mayıs 2019), 251-259.

¹⁴ Veysi Sevinçli – Hasan Gürgün, "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (2016), 67-86.

¹⁵ Süleyman Kaan Yalçın – Murat Şengül, "Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/2, (2004), 209-223.

¹⁶ Gülcan Uyumaz, *Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk Eğitimi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 57-134.

¹⁷ Sakine Hakkaoymaz, "Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk İmgesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, (Aralık 2016), 340-350.

Yapılan literatür taramasında her iki eser ile ilgili bazı tez ve makale çalışmaları da tespit edilmiş, fakat kadın, çocuk ve aile konusu ile ilgili bu iki eserin mukayesesini içeren bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yapılan araştırmalara bakıldığında her iki eserin de Türk İslâm Edebiyatı açısından önemli geçiş dönemi eserleri olduğu görülmektedir. Buradan hareketle problem cümleleri tespit edilmiştir. Buna göre, temel problem cümlesi: “Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın, Çocuk ve Aile konularına yaklaşımlar nasıldır?”

“Alt problem cümleleri:

1. İslâmiyet öncesi Türk toplumunda kadın, çocuk ve ailenin konumu nedir?
- 2 İslâmiyet sonrası Türk toplumunda kadın, çocuk ve ailenin konumu nedir?
3. Kutadgu Bilig’in kadın, çocuk ve aile konusundaki yorumu nasıldır?
4. Dede Korkut Hikâyelerinin kadın, çocuk ve aile konusundaki yorumu nasıldır?”

Çalışmada, ilk olarak İslâmiyet öncesi ve İslâmiyet sonrası Türk toplumunda kadın, çocuk ve aile algısına değinilmiştir. Sonraki bölümde Kutadgu Bilig’e göre kadın, çocuk ve aile kavramları alt başlıklar halinde incelenmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri de aynı şekilde kadın, çocuk ve aile şeklinde ele alınmıştır.

Çalışmanın Amacı: Yapılan çalışma, oluşumu itibariyle hemen hemen aynı devirlere tekabül eden Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyelerinde Türk toplumunun İslâm dînîne geçiş döneminde kadın-çocuk ve aile kavramlarına yaklaşımlarını, bahsi geçen konuları ele alışlarındaki benzerlik ya da farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın Önemi: Kadın, çocuk ve aile kavramları, asırlar boyunca, toplumdaki değişik algıların en fazla yansıdığı alanlar olmuştur. Dinin emirleri bellidir. İslâm dininin temel kaideleri değişmez fakat dinin yorumlanması kişilere göre değişkenlik gösterebilir. Bu algı farklarının toplumlardaki yansımalarını gösteren en iyi kaynaklar döneminde yazılmış olan eserlerdir.

Çalışma, Türk toplumunda tarih boyunca ağırlıklı olarak üzerinde durulan kadın, çocuk ve aile kavramlarının eserlerde nasıl yer aldığını, benzerliklerini ve bariz farklarını ortaya koyması bakımından önemlidir. Çünkü her iki eser de pek çok farklı açıdan ele alınmış olsa da bahsi geçen kavramlar açısından daha önce incelenmemiştir. Bundan dolayı alana ve literatüre katkı sağlayacak olması çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi: Yapılan çalışmada, konuyla ilgili literatürün taraması yapılmıştır. Kitap, makale, tez, çeviri eserler, ansiklopediler, ayet ve hadislerden elde edilen bilgiler dâhilinde araştırmalar yapılmıştır. Konuyla ilgili ulaşılabilen birçok çalışmadan istifade edilmiştir. Kaynaklarda yer alan bazı isim ve terimler kaynaklarda farklı geçmektedir. Mesela Muharrem Ergin’in yazdığı Dede Korkut Kitabı isimli kaynakta “Burla Hatun, dolma beşik” yazan isimler, Adnan Binyazar’ın Dede Korkut isimli eserinde “Borla Hatun, burma beşik” şeklinde yer almaktadır. Doğrudan yapılan alıntılarda metne sadık kalındığından, düzeltmeler yapılmadan metinler olduğu gibi aktarılmıştır. Kaynaklar, konuya getirdikleri açıklık doğrultusunda farklı sıralamalarla kullanılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda edinilen bilgiler değerlendirilmiş, bulgular karşılaştırılmış, benzerlik ve farklıklar tespit edilerek sonuçlara ulaşılmıştır.

Çalışmanın Sınırlılıkları:

Çalışmada, geçiş dönemi eserlerinden sadece Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyeleri incelenerek diğer eserler konu dışında tutulmuştur.

Bu eserlerde de yalnızca kadın, çocuk ve aile konusu üzerinde araştırmalar yapılarak diğer kavramlar konu dışında tutulmuştur.

Kadın çocuk ve aile olguları aslında hayatın içinde de birbirinden kesin sınırlarla ayrılamaz. Bu nedenle sınıflandırmalar yapılmış olsa da bazı bölümlerde iç içe ele alınmış ve tasnif yapmak bazen mümkün olmamıştır.

Çalışma, Yüksek lisans programı için ayrılan süre ve araştırmacının maddî imkânlarıyla sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ VE DEDE KORKUT HİKÂYESİNE GENEL BAKIŞ

1. YUSUF HAS HÂCİB VE KUTADGU BİLİĞ

1.1. YUSUF HAS HÂCİB

Yusuf Has Hâcib Türk edebiyatına önemli bir eser kazandırmış olmasına rağmen kendisi hakkında kaynaklarda bulunan bilgiler çok azdır. Eseri *Kutadgu Bilig*'de kendi adından sadece bir defa söz etmiştir.

”6627 Ey Yusuf, gereken doğru sözü söyle

Gereksiz sözü gizle, zararı dokunur¹⁸”

Yusuf Has Hâcib 11. yüzyılda, Balasagun (Kuz-Ordu)'da dünyaya gelmiştir. Soylu bir aileye mensuptur ve İslâm dinine ekseriyetle bağlı bir insan olarak anlatılmaktadır. Balasagun'da başladığı eserini, daha sonra gittiği Kaşgar'da tamamlamıştır. Yusuf Has Hâcib eseri Kutadgu Bilig'i Karahanlı hükümdarı Tavgaç Buğra Kara Han'a armağan etmiştir¹⁹.

Hâkan, Yusuf Has Hâcib'i takdir ederek, kendisine övgülerde bulunmuş ve onu eserinden dolayı “has hâcib²⁰” unvanıyla ödüllendirmiştir. Yaklaşık olarak 18 ay emek verdiği eserinin bazı beyitlerinde (365- 370) yaşının 50 olduğunu ifade eder²¹.

“365 Elli yaşım değdirdi bana elini
Kuğu tüyüne döndürdü kuzgun gibi saçımı
366 Altmış yaş çağırır gel diye beni
Ecel pususu olmasa giderim şimdi
367 Kimin yaşı geçmişse altmış
Tadı yok onun, kış olur yazı
368 Otuza dek koruduğumu aldı elli
Ne yaparım altmış değdirirse elini

¹⁸ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Ayşegül Çakan, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 489.

¹⁹ Kemal Yavuz, “Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig”, *Türk Dili ve Edebiyatı*, 37/37, (2012), 142-164.

²⁰ “Karahanlı Devleti'nde hâcib, idare edenin idare edilenlerle münasebetlerini düzenleyen görevlidir. Yusuf Has Hâcib, ulu hâcibin hükümdarın gören gözü olduğunu söylerken bunu anlatmak istemiştir...

Ulu hâcibin emrinde başka hâciblerin bulunduğu Kutadgu Bilig'deki, “Ulu hâcib nasıl bir kişi olmalıdır ki o diğer hâciblere baş olsun” ifadesinden anlaşıldığı gibi “hâcibü'l-hüccâb” anlamında kullanılan “uluğ hâcib” sözü de bu hususu doğrulamaktadır. Karahanlı sarayında, Büyük Selçuklu sarayındaki saray hâcibine (hâcib-i dergâh) benzer ayrı bir hâcibin (has hâcib) varlığı da bilinmektedir. (Aydın Taneri, “Hâcib”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 1996), 1.)

²¹ Nuerjiamalı Maimaitiaili, *Kutadgu Bilig'in Sözvarlığı Açısından Açıklamalı Sözlüğü* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 1.

369 Ne yaptım ki elli yaşım ben sana
Neden geldin şimdi bu öçle bana
370 Tatlı gelirdi bana gençlikte her işim
Zehir oldu şimdi yediğim aşım²²

Bu beyitlerden onun 1019 yılında dünyaya gelmiş olacağını söylemek mümkündür. Ölüm tarihi ile ilgili fazla bir bilgiye rastlanamamıştır. Eserin ilave bölümünde kendisiyle ilgili olarak, yaşlandığını, ömrünü insanlara hizmet ederek geçirdiği için kulluk vazifelerini yerine getirmekte geciktiğini belirtmektedir²³.

Yine ardında bıraktığı eseri Kutadgu Bilig'e göre, İslâmi Türk edebiyatının ilk yazarı sayılan Yusuf Has Hâcib'in iyi bir eğitim aldığını, bilginin kıymetini bilen bir insan olduğunu, düşünme ve yazma kabiliyetine de sahip olduğunu söylemek mümkündür²⁴.

1.2. KUTADGU BİLİĞ

Kutadgu Bilig Türklerin İslâm dinini kabulünden sonra kaleme alınmış ilk eserlerden biridir. Uygur alfabesi kullanılarak ve Uygur Türkçesiyle mesnevi şeklinde yazılmıştır.

Aruz ölçüsü kullanılarak yazılan bu eser 1070 yılında Kutadgu Bilig adıyla hükümdara sunulmuştur. Aruzun faûlün faûlün faûlün faul kalıbıyla yazılmıştır ve 6645 beyitten meydana gelmiştir²⁵.

Kutadgu Bilig, en sade anlamıyla 'Mutluluk Veren Bilgi' şeklinde açıklanabilir. Eser, bireylerin ve toplumun refahı için gerekli olan erdemleri, adaleti, yönetimdeki doğruluk ve bilgeliği insanlara öğretmeyi hedeflemiştir. Ayrıca, iyi bir siyasi yönetim ve toplumsal düzenin önemi üzerine odaklanmıştır. Bu yönüyle de Türk Edebiyatı'nın ilk siyasetnamesi sayılmıştır²⁶.

“350 Kitap adı verdim Kutadgu Bilig'i
Kutlu olsun, okuyanın tutsun elini
351 Sözümü söyleyip kitabı bitirdim
Her iki dünyayı tutman için eline sundum
352 Kişi kutla elinde tutarsa iki dünyayı
Mutlu olur, bu sözüm tümüyle doğru²⁷”

²² Hacıp, *Kutadgu Bilig*, çev: Ayşegül Çakan, 48

²³ Hacıp, *Kutadgu Bilig*, çev: Ayşegül Çakan, xi.

²⁴ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983),

1/231.

²⁵ Hacıp, *Kutadgu Bilig*, çev: Ayşegül Çakan, ix-x.

²⁶ DİA, *Kutadgu Bilig*, 478-480.

²⁷ Hacıp, *Kutadgu Bilig*, çev: Ayşegül Çakan, 47.

Kutadgu Bilig, bireysel ve toplumsal düzeyde insanların mutluluğunu artırmak için izlenmesi gereken yolları anlatan bir rehber olarak yazıldığı için “mutluluk” ve “bilgi” kelimelerini içinde barındırır. Eser, öğütler ve hikâyeler aracılığıyla okuyucularına hem bu dünya hayatında hem de ahiret hayatında mutluluğunu hedefleme yollarını göstermeye çalışan bir ahlâk kılavuzu ve siyasi idealleri bir araya getiren bir nasihatname olarak görülebilir ²⁸.

Ayrıca eserinde Türkçeyi ustaca kullanan yazar, eserini kaleme alırken yabancı kelimeler kullanmaktan kaçınmıştır. Eserde Türkçenin ustaca kullanılması ve yabancı kelimelerden kaçınılması, eserin Türk kültürüne ait önemli bir ürün olduğunu ve millî bir kimlik taşıdığını gösteren izlerdendir. Yazar, Türkçeyi zengin ve etkili bir şekilde kullanmıştır. Aynı zamanda, eserin içinde yer verilen atasözleri, deyimler, misaller ve maniler gibi edebî unsurlar da Türk halkının günlük yaşantısından alınan öğelerde eseri zenginleştirmek için kullanılmıştır. Bu, eserin sadece bir ahlâk ve siyaset kitabı olmanın ötesinde, bir kültür eseri olarak da değerlendirilmesini sağlamaktadır²⁹.

“Kutadgu Bilig,

1. Mensur Mukaddime,

2. Manzum Mukaddime,

3. Babların Fihristi,

4. Asıl Metin,

5 Ekleme, olmak üzere beş bölümden oluşur.

Eserin Viyana, Kahire ve Fergana nüshaları olmak üzere üç nüshası mevcuttur³⁰.”

Viyana (Herat) Nüshası, 1439 yılında Uygur alfabesinin harfleriyle kopyalanmıştır. Fakat eserin istinsahında diğer iki nüshada olduğu gibi eksiklikler olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Kutadgu Bilig'in Viyana nüshası, Anadolu'da ilk olarak Tokat'a getirilip, 1474 yılında Şehzade Abdürrezzak Bahşı vesilesiyle İstanbul'a getirilmiştir. Ancak, İstanbul'a geldikten bir süre sonra

²⁸ İpekdağ, *Mesnevilerde Aile ve Çocuk*, 15.

²⁹ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*, 231.

³⁰ Hacıp, *Kutadgu Bilig*, çev: Ayşegül Çakan, xi.

unutulmuş olan bu eser, 18. yüzyılın sonlarında Avusturyalı bilgin Johann von Hammer aracılığıyla bir sahaftan satın alınarak Viyana'ya götürülmüştür. Viyana Sarayı'nın kitaplığına verilmiştir. Bu nüsha, bilim dünyası tarafından tanınan ilk Kutadgu Bilig nüshasıdır³¹.

Kahire (Mısır) Nüshası'nın 14. yüzyılda istinsah edildiği düşünülmektedir. Bu nüsha 1896 yılında Kahire'de, Hidiv Kütüphanesinin o dönemde görev yapan müdürü Alman Moritz tarafından bulunarak, kütüphane düzenlenirken bodrum kata atılmıştır. Daha sonra Kutadgu Bilig'e ait parçalar toplanarak bir araya getirilmiş ve bu nüsha kaybolmaktan kurtarılmıştır. Okunaklı bir nesihle yazılmış olan nüshanın bazı sayfalarında rutubetin etkisiyle okunamama durumu söz konusu olmakla beraber, nüsha iyi durumdadır³².

Fergana Nüshası, Özbekistan'da bulunan Ebu Reyhan El-Biruni Yazma Eserler Kütüphanesi'nde saklanmakta olan nüshanın, kim tarafından ve nerede istinsah edildiğine dair bilgilerin eksik sayfalar ile kaybolduğu bilinmektedir. Bu nüshanın dağınık sayfaları sonradan düzenlenerek dikilmiş ve dörtlükleri altın suyu ile yazılmıştır. Arap alfabesiyle kaleme alınan bu nüsha *Kutadgu Bilig*'in bulunan nüshaları arasında en önemlisi sayılmış ve 1924 yılında -Taşkent Esasi Kütüphanesi'ne teslim edilmiştir³³.

Yusuf Has Hâcib'in kaleme aldığı bu eser dört alegorik karakter arasında geçmektedir. Bu karakterlerden her biri farklı bir değeri temsil etmektedir:

“Kutadgu Bilig dört esas (neng “şey”) üzerine düzenlenmiş olup bunlardan doğru kanun (köni törü) Kün-Toğdı (hakan), saadet (kut) Ay-Toldı (vezir), akıl (ukuş) Ögdülmiş (vezirin oğlu), hayatın sonu (âkıbet) Odgurmış (zâhid) tarafından temsil edilmektedir³⁴.”

Kün Toğdı, metinde çok sayıda erdemle donatılmış bir figür olarak tanımlanır. Bu, onun ahlâki değerlere, bilgiye ve akla büyük önem veren bir karakter olduğunu göstermektedir. Hükümdar, içinde bulunduğu durumdan memnun olmayan bir karakter olarak tasvir edilir. Bu durum, onun daha iyisini ve daha fazla erdemi arama arzusunu yansıtır. Kün Togdı'nın hükümdarlığı,

³¹ Abdullah Mert, “Kutadgu Bilig Nüshalarının Eskiçilik Açısından Karşılaştırılması”, *Bilig*, 80, (February 2017), 180-181.

³² Mert, “Kutadgu Bilig Nüshalarının Eskiçilik Açısından Karşılaştırılması”, 181-182.

³³ Mert, “Kutadgu Bilig Nüshalarının Eskiçilik Açısından Karşılaştırılması”, 182.

³⁴ DİA, Kutadgu Bilig, 478-480.

ayrıca güneşle özdeşleştirilir. Güneş, genellikle güçlü ve etkili bir varlık olarak görülür, bununla beraber yaydığı ışık ve ısıyla her yere eşit olarak ulaşan bir kaynak olarak da bilinir. Bu benzetme, Kün Togdı'nın adalet ve eşitlik ilkesine dayalı bir yönetici olduğunu vurgular³⁵.

Yusuf Has Hâcib, “Ay Toldı” karakterinden mutluluğun simgesi olarak bahseder. Eserde bu karakterin genel tasviri, sakin doğası, akıl sahibi olması, bilgili ve zeki olması gibi fiziksel ve zihinsel niteliklerine vurgu yapılmaktadır. Ay Toldı'nın iyi gönüllü olduğu, sözünün yumuşak olduğu ve bulunduğu yerde etkili olduğu belirtilmektedir. Bu özellikler, karakterin toplumdaki insanlar üzerinde olumlu bir etki bırakan nazik bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. Ay Toldı, genç bir karakter olarak tanımlanır ve kusursuzluğa sahip bir figür olarak sunulur. Bunun yanında yenilikçi bir karakter olduğu ve özgüveniyle bilindiği belirtilir. Bu özellikler, karakterin çeşitlilik ve değişimle başa çıkma yeteneğini gösterir³⁶.

Eserde Ay Toldı'nın zaman içinde kendisine ve çevresine daha fazla faydalı olmayı bilen bir karakter olduğu ifade edilir. Bu durum, karakterin kişisel gelişimine vurgu yapar. Bütün bu meziyetleri Ay Toldı'nın hükümdarla anlaşması ve bilgeliği sayesinde vezir olması, karakterin liderlik yeteneklerini ve toplum içindeki etkileşim yeteneğini vurgular.

Ögdülmüş karakterinden eserin girişinde aklın ve bilginin sembolü olarak bahsedilir. Yusuf Has Hâcib, onu “aklın adı” olarak nitelendirir ve kişiyi yükselttiğini ifade eder. Bu, Ögdülmüş'in akıl ve bilgiye büyük değer veren bir karakter olduğunu vurgular. Karakter fiziksel olarak genç ve güzel yüzlü olarak tanımlanır. Ahlâki olarak ise temiz soy, iyi huyluluk, güvenilirlik, bağlılık gibi olumlu sıfatlarla donatılmıştır. Ögdülmüş ayrıca Ay Toldı'nın oğlu olarak tanıtılır. Ögdülmüş, bilgi denizi ve akıl deryası olarak nitelendirilir³⁷.

Odgurmuş, kaderi, sonuçları ve yaşamın sona erişini temsil etmiştir. Çünkü ellili yaşları temsil eden bu karakter kendi halinde yaşayan ve ibadetle meşgul olan erdem sahibi bir insan olmasının yanında, insanlardan uzak inzivada

³⁵ Muhammet Emin Yıldızlı, “Kutadgu Bilig Kahramanları Üzerine Yeniden Düşünmek”, *Karadeniz Araştırmaları*, XX/77, (2023), 201-202.

³⁶ Yıldızlı, “Kutadgu Bilig Kahramanları Üzerine Yeniden Düşünmek”, 203-205.

³⁷ Yıldızlı, “Kutadgu Bilig Kahramanları Üzerine Yeniden Düşünmek”, 205-207.

yaşayan bir adam olarak eserde hayat bulmuştur. Odgurmuş'ın “akıbetle” sembolleştirilmesi, eserin sonunda kendisine yer verilmesi, dünya hayatının sonunu ve insanın bu dünyada her daim ölüme hazırlıklı olması gerektiğini anlatmasından dolayı olabilir³⁸.

Bu karakterlerin dışında eserde ikinci derecede öneme sahip olan bazı karakterlerden de bahsedilmiştir. Bunlardan ilki Ay-Toldı'nın dostu Küsemiş'tir. Başka bir karakter de yine Odgurmuş'un kölesi Kumaru'dur³⁹.

Ay-Toldı'nın Hâcib ile bir araya gelmesine vesile olan Küsemiş karakteri huzura kabulü sağlayan, Hizmetkâr, Haberci, Yumuşçı ve Zâhidin yanında çalışan Kumaru da görevli olarak eserde öneme sahip karakterlerdir⁴⁰.

2. KORKUT ATA VE DEDE KORKUT HİKÂYELERİ

2.1. KORKUT ATA (DEDE KORKUT)

Dede Korkut adı uğur, mutluluk, bolluk dileyen anlamlarına gelir. Dede Korkut toplumun düzeni, güvenliği ve iyiliği için Allah'a yalvaran, insanların dar günlerinde onlara umut veren, aydın gönüllü, ağzı dualı, tatlı dilli bilge bir yol göstericidir⁴¹. Türk toplumunda, “Dede Korkut” ismi, Türk destan geleneğinde önemli bir yere sahip olan efsanevi bir kahramanın adıdır. Dede Korkut kendisinden bahsedilen kaynaklarda “ata” ya da “dede” olarak anılan bir karakterdir⁴².

Dede Korkut Türk kültüründe önemli bir figür olarak karşımıza çıkar ve onun kahramanlık, liderlik, bilgelik gibi özelliklerle tasvir edildiğini görmek mümkündür. Dede Korkut, göçebe Türkler arasında yaşayan, saçı ak, sakalı ak, bilge ihtiyar, halkın atası, tecrübelerine ve fikirlerine değer verilen bilirkişisi olarak sayılmıştır⁴³.

³⁸Zafer Önler, “Kutadgu Bilig Üzerine Notlar”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 14, (2004), 15.

³⁹Oğuz Ergene, “Kutadgu Bilig'de Özel Adlar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 58, (2017): 251-253.

⁴⁰DİA, Kutadgu Bilig, 478-480.

⁴¹“ Hz. Muhammed -Selam olsun ona- zamanına yakın Bayat boyundan “Korkut Ata” dedikleri bir kimse ortaya çıktı. O kişi Oğuz'un en bilgilisiydi, ne dese olurdu. Bilinmezlik ve bilinmezler dünyası ile ilgili türlü haberler söylerdi, Hak Taâlâ onun gönlünü aydınlatırdı. Korkut Ata Oğuz halkının karşılaştığı güçlükleri çözerdi. Her ne iş olsa Korkut Ata'ya danışmadan yapmazlardı, her ne buyursa kabul ederlerdi, sözünü tutup yerine getirirlerdi.” (Mertol Tulum – Mehmet Mahur Tulum, *Dede Korkut: Oğuznameler: Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2016) 1/14-15.)

⁴²Gökyay, “Dede Korkut”, 1.

⁴³Banarlı, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*, 400.

Hikâyelerde yerine göre zorlu zamanlarda keramet göstermesi onun kutsal bir kişilik olarak da karşımıza çıkmasını sağlar. Bununla beraber bir halk ozanı olarak Türklerin bazı geleneksel törenlerinde kopuz çalan, şiir söyleyen kişidir. Güç durumlarında hanların kendisine danıştığı, öğütler veren, yol gösteren bir figür olarak betimlenmesi, onun toplum içindeki etkisine ve saygınlığına dair başka bir işarettir.

Ayrıca Oğuz kültüründe ve geleneğinde, Dede Korkut'un çocuklara ad koyma göreviyle ilgili de bir motif bulunmaktadır. Dede Korkut'un liderlik ve bilgelik rollerinin yanı sıra, topluluğun kültürel ve sosyal hayatında da etkili olduğunu gösteren bu görev, onun toplum içindeki başka bir önemli rolünü daha vurgulamıştır. Bu görev, aynı zamanda Dede Korkut'un topluluk içindeki sosyal ve ahlâki normları güçlendiren bir figür olduğunu da işaret etmiştir⁴⁴.

Dede Korkut hikâyelerinde, her bir hikâyenin sonunda Dede Korkut'un Oğuz beyleri ve Oğuz topluluğu için dua etmesi de yine onun toplumundaki konumuna dair başka bir işarettir. Bu, Dede Korkut'un sadece bilge bir kişilik olarak değil, aynı zamanda dînî olarak da toplumunda liderlik vasfının olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, Dede Korkut'un Kazak-Kırgız bahşılarının pîri olarak da tanındığı bilgisi, onun etkisinin sadece Oğuz Türkleri ile sınırlı kalmayıp, geniş bir coğrafyada kültürel bir referans noktası olduğunu göstermektedir. Şamanizm kökenli bir menkıbeye göre Dede Korkut'un müzik ve türkü sanatını Kırgız şamanlarına öğretmesi, kültürler arası etkileşimi simgeliyor olabilir⁴⁵.

2.2. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Dede Korkut Hikâyeleri, Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Destan olarak da adlandırılan bu hikâyeler, Türk toplumunun tarihini, kültürünü, gelenek ve göreneklerini anlatan zengin bir içeriğe sahiptir. Medeniyet, dil, kültür, tarih, inanç, gelenek ve töre gibi unsurları içerisinde barındırarak, Türk toplum hayatının izlerini taşır. Bu izler Türk toplumunun sosyal yaşamını ve düşüncesini yansıtarak, geçmişten günümüze uzanan bir köprü kurmuştur.

⁴⁴ bk. 2. Bölüm 1.2.2.

⁴⁵ Gökyay, "Dede Korkut", 3.

Dede Korkut Destanı, iki önemli nüsha ile günümüze ulaşmıştır. Bunlardan biri “Kitâb-ı Dedem Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân” isimli Dresden nüshasıdır. Diğer nüsha ise “Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Bey ve Gayrı” isimli Vatikan nüshasıdır⁴⁶. Fakat 2017 yılından sonra bu durum değişmiş ve Ankara nüshası ortaya çıkmıştır. Bunun ardından 2019 yılında Günbed- Kavus nüshası ortaya çıkmıştır⁴⁷. 2022 yılında da Bursa yazması bulunmuştur Bununla beraber Dede Korkut’un bilinen beş yazması vardır⁴⁸.

Dresden nüshası mukaddime ve on iki hikâyeden oluşmaktadır. Bunlar:

“Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı,
Salur Kazanın Evi Yağmalandığı Boyı,
Boz atlı Kam Börenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyı,
Kazan Beg Oğlu Uruz Begün tutsak olduğu Boyı,
Duha Koca Oğlu Deli Domrul Boyı,
Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı,
Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı,
Basat Depe Gözi Öldürdüğü Boy,
Bekil Oğlu Emranın Boyu,
Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı,
Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy ,
İç Oğuz Daş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy⁴⁹,”

Vatikan nüshası ise mukaddime ve altı hikâyeden oluşmaktadır. Bunlar:

“Hikâyet-i Han oğlu Buğaç Han
Hikâyet-i Bamsı Beyrek Boz atlı
Hikâyet Salur Kazanın evi yağmalandığıdır
Hikâyet-i Kazan Begün oğlu Uruz Han tutsak olduğu
Hikâyet-i Kazılık Koca oğlu Yegenek Beg
Hikâyet-i Taş Oğuz İç Oğuz asi olup Beyrek vefatı⁵⁰”

Dresden Nüshası, Dresden Kraliyet Kütüphanesi'nde Fleischer Külliyyatı'nda 86 numarada kayıtlıdır. Bu yazma, H. O. Fleischer tarafından bulunmuş, ancak ilk kez bilim dünyasına tanıtımını H. F. von Diez yapmıştır. Tanıtım 1815 yılında gerçekleşmiştir. Nesihle yazılmış olan nüsha toplamda 153 yapraktan oluşur. Her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Metin, bir giriş ve 12 hikâyeden meydana gelir. Nüshanın kapağında “Kitâb-ı Dedem Korkut ‘alâ Lisân-ı tâife-i Oğuzân” unvanı bulunmaktadır. Ayrıca, kapağın altında stilize

⁴⁶ Aygün Aliyeva, *Dede Korkut Destanı Örneğinde Eski Türklerde Din, Toplum Ve Kadın* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 9.

⁴⁷ Saadetin Özçelik, “2022 Yılı Bahar Müjdesi: Dede Korkut’un Bursa Yazması”, *Türk Dili*, 844, (Nisan 2022), 18.

⁴⁸ Ayşe Şimşek, “Dede Korkut’ta heyecanlandıran gelişme: Bursa nüshası bulundu”, TRT Haber (28 Şubat 2022).

⁴⁹ Saadetin Özçelik, *Dede Korkut Dresden Nüshası*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016), 2/11-589.

⁵⁰ Aliyeva, *Dede Korkut Destanı Örneğinde Eski Türklerde Din, Toplum Ve Kadın*, 12.

edilmiş bir yazı ile sağ üst tarafında “tārīḫ-i vefāt-i ‘oṣmān sene 993” kaydı bulunmaktadır⁵¹.

Metin, genellikle harekesiz olup, birkaç istisna dışında nesihle yazılmıştır. Yazmanın dili, gramer olarak Eski Anadolu Türkçesi’nin özelliklerine sahiptir ve şivesi Azeri Türkçesine uyar. Metinde bazı yerlerde kelime ve başlık kalın yazı ile belirginleştirilmiş olsa da, genel olarak başlıklar ve metin manzum ve mensur kısımları birbirinden ayrılmamıştır. Ayrıca, yazmanın bazı kısımlarında kelime imlasının tutarsız ve bazı yerlerde yanlış olduğu belirtilmiştir⁵².

Vatikan Nüshası, Dresden Nüshası ile karşılaştırıldığında birçok benzer özelliğe sahiptir. Her sayfada 13 satır bulunan yazmanın ismi “Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kaṣan Beg ve ğayri” şeklinde verilmiştir. Dresden yazması gibi bu yazma da manzum ve mensur kısımlar birlikte kaleme alınmıştır. Yazmanın dili, Osmanlı Türkçesi özellikleri gösterir. Yazma, Dresden Nüshası’nda da var olan giriş ve altı boyu içermektedir. Ancak, bazı farklılıklar gösterir. Fazlalıklar, farklı yazımlar ve çözölememiş kısımların atlanması gibi unsurlar, bu iki nüsha arasındaki farkları oluşturur⁵³.

Dede Korkut Hikāyeleri, genellikle geniş bir perspektifle bakıldığında Oğuz Türklerinin yaşantısını, törelerini, inançlarını, siyasal teşkilatlarını ve doğayı anlatır. Dede Korkut Hikāyelerinin baş tarafında, Dede Korkut’un bazı hâkimâne sözleriyle süslenmiş bir önsöz bulunmaktadır. Bu hikāyeler, Oğuz Türklerinin kültürünü ve tarihini derinlemesine anlamak için zengin bir kaynak sunmuştur.⁵⁴

Dede Korkut Hikāyeleri, aynı zamanda bir milletin tarihini ve kültürünü aktaran epik öyküler olarak değerlendirilebilir. Bu destanlar, Türk toplumunun geçmişine dair birçok önemli unsuru içinde barındırarak, Türk edebiyatının ve kültürünün temel taşlarından biri olmayı başarmıştır.

Dede Korkut Kitabı’na göre, Oğuzlar boylar halinde yaşarlar. Her boyun başında bir beyi vardır. Boylar, “İç Oğuz (Üç Ok)” ve “Taş Oğuz (Boz Ok)”

⁵¹ Daşdemir, “Dede Korkut Kitabı”, 68.

⁵² Gökyay, “Dede Korkut”, 77.

⁵³ Daşdemir, “Dede Korkut Kitabı”, 68-69.

⁵⁴ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*, 401.

olmak üzere iki kola ayrılır. Kolları oluşturan boylardan birinin beyi, aynı zamanda o kolun da beyidir. Kitapta geçen Bayındır Han, bütün boyların beyi olarak anlatılmaktadır. Bayındır Han'ın varlığı, bütün boylar arasında bir üst otoritenin olduğunu gösterir⁵⁵.

Dede Korkut Kitabı'nda Oğuzların Müslüman olduğu belirtilmektedir. Eser, Oğuz Türklerinin İslâm'ı benimsemiş bir toplum olduğunu gösteren bazı detayları içerir. Ancak, bu dînî öğeler kitap boyunca pek çok farklı unsurlarla birlikte sunulmuştur.

Dînî literatür hakkında yeterince bilgi sahibi oldukları da anlaşılan Oğuzların İslâm'ı benimsemiş bir topluluk olarak, temel dînî prensipleri hayatlarında uyguladıklarını görmek de mümkündür. Kahramanlar içinde bulundukları durumlara göre abdest alıp, namaz kılarlar, ellerini göğ'e açıp dua ederler ya da birbirlerinden hayır dua isterler. Eserde bazen de Peygamber ve sahâbe adlarına yer verilip onlardan misal getirilir.

Dedem Korkut Kitabı'nda, Oğuzların Müslüman olmalarının yanında, eski Türk toplumunun dînî inanç ve geleneklerini gündelik hayatlarında sürdürmeye devam ettikleri vurgulanır. Kitap, Oğuz Türklerinin kültür ve inanç çeşitliliğini yansıtarak, İslâm öncesi Türk geleneklerine ve inançlarına da önemli bir yer verir. Bu, Oğuzların geçmişten gelen kültürel zenginliklerini koruduklarını gösterir⁵⁶. Yani Türk toplumu her ne kadar İslâm dinini benimsemiş olsa da hala eski kültüründe var olan ve İslâm ile bağdaşmayan şölenlerin ve bu şölenlerde kâfir kızlara kadeh sundurma gibi uygulamaların da söz konusu olduğu görülmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nda geçen hikâyelerde, Oğuz beyleri ve kahramanları, eski Türk mitolojisinin ve inançlarının izlerini taşır. Özellikle tabiatla, doğa güçleriyle olan ilişkiler, gökyüzü, yıldızlar ve doğaüstü varlıklar gibi unsurlar, eski Türk inanç sistemlerinin birer yansıması olarak ortaya

⁵⁵ Haşim Özel, "Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi?", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15/2, (2015), 182.

⁵⁶ Recep Şükrü Güngör, "Dede Korkut Hikâyelerinde İslâmî Unsurlar", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 5, (2016), 314-317.

çıkmiştir. Ağaçlar, hayvanlar ve su gibi doğa unsurları, yaşamın kaynağı olarak görüldüğü için kutsal sayılmışlardır⁵⁷.

⁵⁷ Öztürk Doğan, “Dede Korkut Hikâyeleri Ve Oğuz Kağan Destanlarında Geçen Tabiatüstü Unsurların Mukeyesli İncelenmesi”, *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6/1, (2023), 245-262.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ SÜREÇTE KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARI

1. İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMUNDA KADIN, ÇOCUK, AİLE

1.1. İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMUNDA KADIN

İslâmiyet öncesi Türk toplumlarında kadın her daim müstesna bir role sahip olmuştur. Kadınların toplumdaki rolü yaşadıkları döneme ve coğrafyaya bağlı olarak; inandıkları dinlerin ve kültürlerin de etkisiyle bazı değişiklikler göstermiştir.

Türklerin yaşadığı dönem, bulundukları coğrafya, dînî inançları ve kültürleri ne kadar değişse de kadın her zaman bir eş ve anne olarak önemli rolünü korumuştur. Kadın erkeğin tamamlayıcısıdır, birçok alanda erkekle eşit konumdadır. Kadın, evlilik bağıyla aile kurumunu oluşturan ve dünyaya gelen çocukları -her ne kadar hayat müşterek olsa da- yetiştirme rolünü erkekten daha çok üstlenen bireydir. İslâmiyet öncesi Türk toplumunda evde üstlendiği anne ve evin kadını olma rolünün yanında kadınlar ava gider, savaşlara katılır ve ziyafetlerde erkeklere eşlik eder, dışarıdaki hayatta da erkekler kadar aktif olurdu⁵⁸.

Dede Korkut Hikâyelerinde Türk kızlarının kahramanlıkları; erkeklerle beraber avlanmaya gittikleri, çok iyi at koşturdukları, güreştikleri ve yiğitçe savaştıkları anlatılır⁵⁹. Soyun devamını erkeğin sağladığı düşüncesinden dolayı biraz da olsa erkeğe daha fazla önem verilir ama kız çocuklarını dünyaya geldikleri gibi katleden ilkel ve cahil toplumların yanında Türk toplumunun kadına duyduğu büyük saygı ve kız çocuklarının yetiştirilmesine verdiği büyük önem toplumun kadın algısının göstergesidir⁶⁰.

Bütün bu rollerinin getirdiği sorumlulukları hakkıyla yerine getiren Türk kadını kendisine karşı da her daim özenli olmuştur. Kadın, giyim ve süslenme

⁵⁸Özel, “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Aileye Verilen Önemin İncelenmesi”, 255.

⁵⁹ Süleyman Dönmez, “Dede Korkut Kitabı Bağlamında Eski Türklerde Hanım Anlayışı”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1, (Haziran 2018), 25.

⁶⁰ İlhan Aksoy, “Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını”, *Yasama Dergisi*, 32, (Ocak 2016), 10.

yoluyla kültürel kimliğini ifade etmiş ve toplum içinde belirgin bir rol oynamıştır. İslâm öncesi dönemde Türk kadınlarının kendileriyle ilgili estetik hassasiyetlerini de görmek mümkündür. Çünkü giysi ve takılarını genellikle doğal malzemelerden yaparlar, ipek kumaşlar, yünler, deriler, giysilerin ana malzemesini oluşturur, altın, gümüş ve değerli taşlar süs eşyalarının vazgeçilmez parçalarıdır. Bütün bu çeşitlilik Türk kadınının toplumsal hayattaki zarafet yönüne de önem verdiğinin bir göstergesidir⁶¹.

Dünyada zaman içerisinde yaşamış birçok toplumdan farklı olarak Türk boylarının birçoğunda kadın- erkek ayrımı yapılmamıştır. Fakat Türklerin ileriki dönemde İslâm ile tanıştıkları zaman etkileşim içinde olacağı Cahiliye Dönemi Arap toplumunda ve ilkel toplumlarda kadınlar güçsüz, mantıklı düşünemeyen, sadece duygularıyla hareket eden ve erkek işlerine akıl erdiremeyen kişiler olarak görülmüş ve toplum yaşantısında erkeklerin aldığı görevlerin çoğuna layık görülmemişlerdir. Kadınların bu toplumlarda sadece evlerindeki işlerle sorumlu olup, erkeğin bir adım gerisinde kalmaları makbul sayılmıştır. Kadınlar evlilik öncesi hayatlarında babalarına ve erkek kardeşlerine hizmet etme, evlendikten sonra ise kocasına ve çocuklarına hizmet etme görevi dışında bir göreve layık görülmemişlerdir⁶². Oysaki Türk toplumlarında bu durumun tersine kadınlar gerektiğinde ülke yöneticisi konumuna erişmişlerdir⁶³.

İslâmiyet öncesi Türklerde kadının mevki ve rolüne dair başka bir husus siyasi alandaki yeridir. Bilge Kağan kitabesinde: “Türk milleti yok olmasın diye, millet var olsun diye, babam İleriş Kağanı, annem İltilge Hatunu Tanrı, tepelerinden tutup yukarı kaldırmış⁶⁴.” ifadesinde Tanrı sadece erkeği değil kadını da yüceltmıştır. Kadın da siyasi anlamda erkekle eşit sayılmıştır. Orhun Abidelerinde görüldüğü üzere yöneticinin eşi olan kadın yönetici ile aynı derecede yüceltiliyor, inandıkları Tanrı’nın sadece yönetici olan erkeği değil onun eşi olan kadını da onun gibi kutsamasından bahsediliyor.

⁶¹ Nesrin Karaca, “Divanü Lugât’it Türk’ün Engin Dünyasındaki Zenginliklerden ‘Kadın’a Dair Giyim-Kuşam Ve Süslenme Kültürü”, *“Türk Dünyasında Kadın Ve Moda” Sempozyum Bildirileri Ve Etnik Giysi Defilesi*, (Bursa: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), 2022), 6-8.

⁶² Ramazan Aksoy, “İslâm Öncesi Toplumlarda ve İslâm’da Kadının Statüsü”, *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, (Haziran 2021), 28-29.

⁶³ Okan Açıl, “İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, (Nisan 2016), 64-65.

⁶⁴ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, (İstanbul: Boğaziçi Basım ve Yayınevi, 1998), 1.

Bir başka örnekte kadının siyasi anlamda erkekle eşit rol yüklendiği görülmektedir. “Ülkenin ‘birinci hanımı’ konumunda olan ‘hatun’ un, şöenlerde, kurultaylarda ve tapınmalarda hemen ‘hakan’ın sol yanı başında durması ve yönetim tarafından çıkarılan fermanlara ‘hakan ile hatun emrediyor ki...’ şeklinde başlanması bunun açık belirtisidir. Yönetimde hakanın ortağı olan kadına Türkân⁶⁵ adı verilirdi ⁶⁶.” Fermanlar yayımlanırken bu şekilde buyruğun sadece hakandan gelmediği, hatunla ikisinin ortak buyruğu olduğu, yönetimde hakan ve hatunun birlikte söz sahibi olduğu görülür.

Bütün bu örnekler aslında İslâmiyet öncesi Türk toplumlarında kadının değerli bir varlık olduğunu, gündelik yaşantısında bir erkek kadar dış dünyayı tanıyıp hayatın zorluklarına adapte olduğunu, bu zorluklarla başa çıkabilmek için kendi ayaklarının üzerinde durmasının öncelikli olduğunu göstermektedir. Kadınlar erkeklerine bağımlı bir varlık olarak değil de ailelerine ve toplumlarına bağılı bir insan olarak yaşantılarını sürdürmüşlerdir.

1.2. İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMUNDA ÇOCUK

İslâmiyet öncesi Türk toplumunda çocuk çok değer verilen bir varlıktı. Neslin devamını sağlayan çocuklar soylarının güçlenmesi ve Türklerin geniş coğrafyalara yayılabilmesi için önemliydi. Çocuk sahibi olamamak İslâmiyet öncesi dönemde kötü ve olumsuz bir durum olarak görülmüştür. Türk destanlarında bunun birçok örneğine rastlamak mümkündür. Özellikle Kırgız Destanlarında çocuksuzluk motifine sıkça rastlanır. Bunlardan en bilineni olan Manas Destanı’nda çocuk sahibi olamadıkları için Cakıp Bey ve karısı Çıyırđ çevrelerinde genç yaşlı ayırmadan herkesten medet beklerler ve söylenen her çareyi denemeye çalışırlar⁶⁷.

Türklerde çocuklar ailelerin dünyada sahip oldukları en değerli varlıktır. Soylarının devamlılığını sağlayan, geleceklerini emanet ettikleri kişilerdir. Anne babaların dünyada edindikleri mal varlıklarının emanetçisi sayılırlardı. Çocuklara yalnız maddi varlıkları miras bırakmak için değil; Türk toplumunun

⁶⁵ 1. Kraliçe. 2. Güzel kız. (Türk Dil Kurumu (TDK) “Türkân”, (Erişim 19 Kasım 2021).

⁶⁶ Abdurrahman Kurt, (2019). “Tarihi Süreçte Türk Kadınları”, <https://www.tarihistan.org> (Erişim 8.11.2021).

⁶⁷ Naciye Yıldız, “Türk Destanlarında “Çocuksuzluk”, *Milli Folklor*, 21/82, (2009), 76-87.

geleceği ve ilerlemesi için de çalışacak olan ileriki zamanların yetişkinleri gözüyle bakıldığı için çok değer verilirdi. Çocuk Tanrı'nın emaneti sayılırdı⁶⁸.

Erkek çocuk soyun devamlılığı olarak görüldüğü için önemliydi. Kız çocuk ise geleceğin annesi ve neslin devamını sağlayan, çocukları dünyaya getiren ve yetiştiren kişi olduğu için değerliydi. Çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapılmazdı. “İster kız ister oğlan olsun Anadolu’da evlada oğul, ‘oğuş’ denirdi. Oğul babasına, kız anasına çekmeliydi. Bunun için soylu ve iyi oğlana ‘ataç’, iyi kıza da ‘anaç’ denirdi⁶⁹.”

Türk toplumunun geleceği olan çocuklar en iyi şekilde eğitilmeye çalışılırdı. Küçük yaşlarda avcılık, ata binme, savaşçılık eğitimleri alırlar ve Türk törelerini iyice öğrenirlerdi. Eğitimleri ilk olarak aile içinde başlardı. Her çocuğa görevler verilirdi. Kız çocuğunun ve erkek çocuğunun görevleri farklıydı. Çocuklar büyük ve küçük çocuklar olarak da farklı görevler almaktaydı. Fakat erkek çocuklar kızlardan farklı olarak zamanla doğdukları adlarla anılmazlardı. Ergenlik çağına ulaşan erkek çocuk bir kahramanlık gösterdiği zaman onlara adları toy denilen törenlerde verilirdi.⁷⁰

Miras konularında ise çocuklar arasında ayrım yapılmamıştır. “Kız çocuğu evlendikten sonra koca evinin üyesi, büyük oğul evlendikten sonra babadan sonra evin büyüğü olurdu. Küçük oğul ise baba ocağını devam ettiren Ocak Beyi, yani ‘Ot Tegin’ idi çünkü oğullar evlendikçe ayrı ayrı evlere taşınırlardı. Kızın baba evindeki hakkı yani miras payı da koca evine çeyiz olarak giderdi⁷¹.” Küçük oğul ise evlendikten sonra da baba evinde kalırdı. Türk törelerine göre hükümdar olamazdı ama mirasın varisi olurdu.

1.3. İSLÂMİYET ÖNCESİ TÜRK TOPLUMUNDA AİLE

Aile, toplumu oluşturan en küçük parçadır. Aile kurumu kadın ve erkeğin evlilik bağıyla kurdukları ve çocuklarının da dünyaya gelmesiyle genişleyen bir

⁶⁸ Salih Demirbilek, “Dede Korkut Oğuznamelerinde Aile”, *Kesit Akademi Dergisi*, 24, (Eylül 2020), 264-270.

⁶⁹ İlhan Aksoy, “Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/16, (2011).

⁷⁰ İpekdağ, *Mesnevilerde Aile ve Çocuk*, 55-56.

⁷¹ Aksoy, “Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi”, 16.

yapıdır⁷². Bu aile yapısı “çekirdek aile” ⁷³olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanında bu bireylerle beraber birinci dereceden aile yakınlarının da katıldığı aileler vardır. Bu aile yapısı ise geniş aile olarak adlandırılmaktadır.

İslâmiyet öncesinde Türk toplumları genel olarak konargöçer yaşıyorlardı. Bundan dolayı temel geçim kaynakları hayvancılıktı. Gök Tanrı dinine inanıyorlardı⁷⁴. Türkler tarihin en eski toplumlarından biri oldukları için köklü aile yapısına sahiplerdi. Bundan dolayıdır ki Türk toplumunda aile kurumuna çok önem verilirdi. Türklere göre toplumun sağlıklı ilerlemesi ve gelişmesi, Türk soyunun devamlılığını sağlamak bir aile kurmakla mümkündü. Aileler evlilik merasimi ile kurulurdu. Evlilik merasimi düğün ve nikah töreni şeklinde olurdu. Böylece evliliğe herkes şahit olurdu. Toplumun büyük önem verdiği bu aile kurumunda eşler birbirlerinin destekçisi, hayat yoldaşydı. Ailede daima iş bölümü yapıldı. Çocuklar anne baba tarafından Türk törelerine uygun şekilde yetiştirilirdi. Türk kültür ve törelerine uygun olarak yetiştirilen çocuklar kız ya da erkek fark etmeden zamanı geldiğinde kendi yuvalarını kendi kararları ile kurarlardı.

Türk töresinde yuva kurmak yani bir aile kurmak önemliydi. Her çocuğun önce sıcak ve sağlıklı bir aile ortamında büyümeye sonra da kendi ailesini kurmaya hakkı vardı. Çocuklar bu doğrultuda yetiştirilirdi. “Eski Türklerde ailenin dört derecesi vardı: Boy, soy, tökün (bir evde oturan asıl aile), ve bark, yani evlilik çağına gelen delikanlının kahramanlık imtihanı vererek yeni bir yuva kurması⁷⁵.”

Eski Türklerde aile içerisinde kadın ve erkeğin soy üzerinden birbirlerine bir üstünlüğü yoktur. Her iki aile de aynı ölçüde değer görmüştür. İslâmiyet öncesi Şamanist kültürün etkisi altında olan Türklerde evlenen çift maddi varlıklarını bir araya getirerek evlerini birlikte kurmuşlardır. Ne erkeğin ailesinin

⁷² Aile: “Ar. 1. sos. Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik. 2. sos. Karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluk. 3. Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü. 4. Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü. 5. Eş, karı. 6. Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü. 7. Temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu.” (Hasan Eren, Türkçe Sözlük, (Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005), 45.)

⁷³ “Anne, baba ve henüz evlenmemiş çocuklardan oluşan aile.” (Türk Dil Kurumu (TDK) “çekirdek aile” (Erişim 22 Kasım 2023).

⁷⁴ Selcan Rencüzoğulları, “İslâmiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6/17, (Ağustos 2017), 425-428.

⁷⁵ Ziya Gökalp, “Türkçülüğün Esasları”, <https://www.turkyurdu.com.tr> (Erişim 15.11.2021) .

yanında ne de kızın törkününde⁷⁶ yaşamadan kendilerine ait olan bir evde yaşamışlardır. Bu durum “Ev bark sahibi olmak” deyiminde de görüldüğü gibi binlerce yıl önceki Türkçenin günümüze bir yansıması olarak da yorumlanabilir⁷⁷.

Bu durumda kadının ailesinin de erkeğin ailesinin de baskın olmadığı eşitlikçi bir aile yapısının hâkim olduğu görülmektedir. Ataerkil ya da anaerkil bir yapı hâkim değildir. Sadece erkeğin soyu değerli görülmemiştir, kadının ailesinde aynı şekilde değerlidir. Aile kurulurken gereken maddi ihtiyaçların kadın ve erkek tarafından ortak karşılandığı çıkarımında bulunulabilir.

Türklerin bu şekilde kendi çabaları ile bir ev olması ve aile kurması onları hayata karşı daha güçlü ve hazırlıklı hale getirmek için çok önemli bir husustur. Bu durum kalabalık ve büyük aileler şeklinde yaşamak yerine bu dönemde her bireye bir evi idare etme, aile sorumluluğu alma, kendi kararlarını verebilme yetisi kazanma ve hayatın zorluklarına karşı mücadele edebilme gücü verirdi. İslâmiyet öncesi Türkler bir olmayı, birlikte hareket etmeyi, töresine ve boyuna bağlı ama kendi ayakları üzerinde durabilen bireyler olmayı önce ailelerinden öğrenmişler sonra da kurdukları ailede çocuklarına öğretmişlerdir⁷⁸.

Bunun yanında aile kuran bireyler aile büyüklerine her daim saygı duyarlardı ve hürmet gösterirlerdi. “Hunlarda, Göktürklerde ve Oğuzlarda, sosyolojide ‘levirat’ adı verilen bir aile düzeni vardır⁷⁹.” Türkler ailelerinde kimsesiz kalan yakınlarını ve aile büyüklerini ortada bırakmayarak kendi yanlarına alıp onlara sahip çıkmışlardır. Ailede baba ölürse eğer anne ve küçük kardeşlerin bakımını evli olan büyük kardeşler üstlenmişler yine kardeşlerinin eşlerinin ve çocuklarının da sahipsiz kalmaması için onlara sahip çıkmışlardır.

Tüm bunların yanında Türk toplumunda aile bağlarının ne denli önemli olduğunu, her aile ve akrabalık bağına farklı bir isim verilmesinden de anlamak mümkündür. Bu sayede ailede ki her bireyin mevcut rolünü ve diğer bireylerle

⁷⁶ “Törkün: Mahmut Kâşgârî’ye göre, bir hanede oturan asıl aileye, eski Türkler "törkün" derlermiş.” (Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 7. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul 1968, s. 144.)

⁷⁷ Akif Paroy, “Türk Ailesi Çözülüyor”, *Türk Yurdu Dergisi*, <https://www.turkyurdu.com.tr> (Erişim 16.11.2021) .

⁷⁸ Safura İnan, “Dede Korkut Hikâyelerinde Aile Ve İkili İlişkiler”, *Ankara Hacı Bayram Veli University*, (2019), 252-257.

⁷⁹ Bahaddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, 2001), 4/241.

olan yakınlığını anlamak kolaylaşmıştır. Bu udurum Dîvân ü Lügati't Türk'te de bahsi geçen konulardan biridir. Kan yoluyla oluşan akrabalık adları –anne, baba, çocuk, abla, ağabey, hala, teyze, amca, dayı, dede, nine gibi - dışında evlilik yoluyla oluşan akrabalık adlarına da – enişte, yenge, öz, üvey, dünür gibi - Türk toplumunda detaylı olarak rastlamak mümkündür⁸⁰.

“Türklerin bu kadar çeşitli millet ve kültürle temasları sırasında aslı geleneklerinden taviz vermemeleri, sağlam ve istikrarlı aile yapısı sayesinde⁸¹.” Aile içerisinde daima mutluluk ve huzur esas alınmıştır. Böyle aile ortamında yetişen bireyler de mutlu, huzurlu, üretken ve vatansever insanlar olmuşlardır.

Eski Türkler ailelerine verdikleri büyük önem sayesinde çoğunlukla göçebe yaşam sürdükleri halde ne kadar farklı kültürlerle etkileşim içine girmiş olsalar da sağlam aile bağları sayesinde özlerini korumuşlardır.

2. İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA KADIN, ÇOCUK, AİLE KAVRAMLARI

2.1. İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA KADIN

Türklerin İslâm ile tanışması, Talas Savaşı(751) sonrasında gerçekleşmiştir. Bu İslâmlaşma dönemi takribi olarak binli yıllara değin devam etmiştir. Türk kadınları İslâm'dan sonra sosyal hayata ve siyasi faaliyetlere erkeklerle birlikte katılmış, mallarında tasarruf ettikleri gibi var olan mülkiyet üzerinde de varis olma hakkına sahip olmuşlardır.⁸² Peygamberimizin örnek ahlâkında kadınlara olan hoşgörölü tutumunu kendilerine örnek alan Türk hükümdarlar, kadınlara daha çok değer vermeye ve saygı göstermeye başlamışlardır. Bu konuda Hz. Muhammed'in (sav) “Cennet annelerin ayakları altındadır” hadisi, kadına verdiği değeri gösteren bir örnektir. İslâm dini ile beraber ortaya çıkan yeni anlayışlar, Türk toplumunda kendisine bir yer edinmiştir. Fakat yine de bu anlayışlar, kadın-erkek eşitliğine zarar vermemiştir.

⁸⁰ Serdar Yavuz, “Dîvânü Lügâti't-Türk'teki Akrabalık Adları Ve Bu Adların Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Karşılıkları”, *KEV Akademi Dergisi* 56 (Temmuz 2013), 346-347.

⁸¹ Gülin Öğüt Eker, “Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi”, *Türk Halk Kültürü Özel Sayı – 1*, 13/37, 150.

⁸² Necdet Sevinç, *Türklerde Kadın ve Aile*, (İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2007), 1/35.

İslâm dininin kabulüyle beraber Orta Asya Türk toplumunun yaşantısında kadınlar, yine erkeklerle bir arada hayatın içinde olmaya devam etmişlerdir. Dîvân ü Lügati't-Türk'te sıradan ve asil kadınlara dair çok sayıda kelime bulunması, kadının toplumsal statüsünü yansıtan bir başka örnektir. Eski Türklerde kadınlar yönetici ve yönetilen olarak iki farklı konumda bulunur ve akrabalık ilişkilerine göre farklı adlarla anılmışlardır⁸³. Aile hayatına ve toplumsal yaşama kadınların erkeklerle birlikte yön vermeleri de sürdürülmüştür.

Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesiyle birlikte, kadınlara karşı tutumlarının değiştiğinin bir başka örneği ise dînî izniyle erkekler Hristiyan kadınla evlenebilir, ancak evlendikleri kadınların Müslüman olmaları için hiçbir şekilde baskı yapmazlardı⁸⁴. İslâm dînî kadınlara inanç konusunda özgürlük sağlamıştır. Türk toplumu da bu durumu benimsemiştir.

İslâmiyet'in kabul edilmesinden sonra Türklerde kadının önemi, önceki dönemlerle aynı doğrultuda ilerlemiştir. Nitekim Dede Korkut Kitabı'nda Selcen Hatun isimli kadın kahraman, at binen, kılıç kullanan ve ok atarak savaşan bir karakter olarak betimlenmiştir⁸⁵.

Fakat yine de Türk toplulukları İslâm'a geçiş döneminde ve sonrasında İslâm dinini öğrenmelerinin ve kabul etmelerinin yanı sıra Arap toplumunun kültürel yaşantısından da etkilenecek toplumda kadının yeri konusunda yeni bir bakış açısı oluşturmuşlardır⁸⁶.

İslâm dininin doğduğu Arap toplumunda kadınlar Türk toplumundaki kadının konumunda değildi. Arap toplumunda kadının konumu Eski Türk toplumlarınkinden çok farklıydı. Arap toplumunda kadınlar hiçbir işlevi olmayan sadece ihtiyaç duyulduğunda kullanılan bir eşyadan farksızdı. Erkekler onlara hiçbir söz hakkı vermezdi. Kadınlar işe yaramayan duygusal ve baş belası varlıklar olarak görülürdü. Bu toplumda bir insanın kadın olarak dünyaya gelmesi bile uğursuzluk sayılırdı. Kadınlar kendi hayatlarıyla ilgili konularda

⁸³ Öznur Özdanacı, "Dîvânü Lûgat-it-Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar" *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1(Ocak 2011), 130.

⁸⁴ Şamil Dağcı, "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II(Geçici Evlenme Engelleri)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI, 45-146.

⁸⁵ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1971), 2/154.

⁸⁶ Dağcı, "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri", 45-146.

bile söz hakkına sahip olamazlar, hiçbir konuda seçim yapamazlardı. Türk toplumunda erkekle eşit sayılan kadın, Arap toplumunda her şartta erkeğin gerisindeydi ve denklik söz konusu bile olamazdı.⁸⁷ Dolayısıyla Türk toplumlarında olduğu gibi devlet işlerinde görev almaları çoğunlukla söz konusu bile değildi. İşte İslâmiyet böyle bir kültürde doğmuştur.

İslâm dini insanların cinsiyet, vasıf ve soylarına göre değer gördüğü bu topluma Allah katında üstünlüğün bu vasıflarda olmadığını, kadının da bir erkekle aynı değerde olduğunu anlatan bir dindir.

“Kuran-ı Kerim kadına ve erkeğe insan olarak aynı değeri vermiştir. Kuran’da ve hadislerde Müslüman, imanlı kul anlamında kullanılan müminlikten hem kadın hem erkek aynı ölçülerde aynı şekilde sorumludur. İmanın esasları, islâmın şartları hem erkek hem kadın için geçerlidir. Kuran-ı Kerim, Adem’le Havva’yı kısaca insanı yanılmanın şeytan olduğunu Bakara 2/36; A’raf 7/20 surelerinde açıklamıştır⁸⁸.”

Konuyla ilgili birkaç ayete bakıldığında Allah’ın (c.c.) mümin erkek ve kadına ortak sorumluluk yüklediği görülmektedir. Ayrıca erkeği kadından üstün tutmadığı da görülmektedir. Her iki cinsiyeti birbirine veli tayin etmiş ve onun rızasına uygun amel ettikleri takdirde cennetle ödüllendireceğinin müjdesini vermiştir. Neticede Allah katında her iki cinsiyet de eşit sayılmıştır.

“Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velileridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve resulüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.

Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara içinde ebedî olarak kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetlerinde güzel meskenler vaad etmiştir. Allah’ın rızası ise hepsinden büyüktür, işte büyük bahtiyarlık da odur⁸⁹.”

“Müslüman erkekler, Müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönlünü ibadete vermiş erkekler, gönlünü ibadete vermiş kadınlar; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah’ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır⁹⁰.”

Bütün bu hükümlere rağmen Türk kültürü bazı kesimlerde Arap kültürünün etkisinde kalmıştır. Böyle topluluklarda kadın toplumda erkeğin gerisinde kalmaya başlamıştır. Türk toplumunun İslâm dinini algılama biçimi ve Arap kültürünün etkisiyle kadınlar sosyal ve siyasal hayatta söz haklarını

⁸⁷ Nur Yıldırım, “Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını”, *SAMER Yayınları*, (2019), 31-36.

⁸⁸ Umay Günay, “İslâmi Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri”, *Milli Folklor*, 46, 5.

⁸⁹ *Kur’an-ı Kerim*, Tevbe Suresi, Ayet 71-72.

⁹⁰ *Kur’an-ı Kerim*, Ahzab Suresi, Ayet 35.

kaybetmeye başlamışlardır. Kırsal yaşamda hala eşiyle tarla ve bahçe işlerinde birlikte çalışan kadın, yönetim alanında geride kalmıştır⁹¹.

2.2. İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA ÇOCUK

Türk toplumlarında İslâmiyet öncesi dönemde de önemli olan çocuk kavramı Türklerin İslâm inancını kabulü sonrasında da önemini korumuştur. Hatta İslâm dininin kabulüyle birlikte çocuğa verilen önem daha da artmıştır. Türk toplumunda ailenin devamını sağlamak için çocuk sahibi olmak çok önemliydi. Gelecekte mirasa bir varis bırakmak, devletin bekasını sağlamak, Türk soyunun devamını sağlamak ve iş gücü için çocuk sahibi olmak önemliydi. Çocuk her ailenin sahip olmak istediği en önemli varlıktı. Çocuk sahibi olamamak aileler için üzücü bir durumdu. Kendilerini eksik ve soyu kurumuş olarak düşünürlerdi.

Her doğan çocuk cinsiyetine bakılmaksızın kıymetliydi. Erkek çocuk soyun devamını sağladığı için değerliydi, kız ise ileride bu denli itibar edilen çocukları dünyaya getirecek olan anne adayı olduğu için değerliydi. Bundan dolayı geleceğin emanet edileceği çocukların yetiştirilmesine ve geleceğe hazırlanmasına büyük önem verilirdi. Türk toplumunun önemle üzerinde durduğu çocukluk, İslâmiyet'te de geniş ve ayrıntılı olarak ele alınan bir konudur. İslâm bu konuda insanları her hususta aydınlatmıştır. Hz. Muhammed (sav) bu konuda rol model olmuştur. Ayetlerde üzerinde durulan çocuk konusuna hadislerinde değinerek insanlara bu konuda yön vermiştir.

“İslâm'da çocuk denildiğinde, onun anne ve babasına bir emanet olarak verildiği anlayışı esas kabul edilmiştir. Çocuk; kalbi, ruhu temiz, saf halde bulunan bir cevher olarak addedilir ve her türden nakşa muktedir olduğu gibi nasıl şekil verilmek istenirse o biçimi alabilecek niteliktedir⁹².”

İslâm dininde çocuk yetiştirme üzerinde önemle durulmuştur. İlk giysinin giydirilmesi, çocuğun beslenmesi, doğumundan en geç yedi gün sonrasına kadar isim verilmesi, isim verilme ritüeli olarak kulağa ezan ve

⁹¹ Kamil Serdaroğlu, *Türk Ailesi ve Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992), 33.

⁹² İbnü'l-Hacc el-Mâlikî, *el-Medhal*, III, 310.

kametın okunması, çocuk için akıka kurbanı⁹³ kesilmesi ve erkek çocuklarının belli bir dönemden sonra sünnet edilmesi, çocuğun dünyaya geldikten sonraki dönem olan bebeklik döneminde gerçekleştirilen dînî uygulamalardır.

Ailesi tarafından yetiştirilen çocuk doğru, gerçekçi ve kurallı bir yaşama alıştırmaya çalışılır. Bu sayede çocuğun dünyada mutlu olması sağlanmaya çalışılır. Aynı zamanda İslâm dinine göre ahirette de mutlu olmanın yollarını bilen bir kişi olarak yetiştirilmesi gerekir.

Türklerin bu anlayışları ve İslâm'ın bu konudaki öğretileri birbirleriyle yakından benzerlik gösterdiği için Türkler çocuk yetiştirme ve çocuğa verilen değer konusunda İslâm'ın emirlerini kolaylıkla benimsemişlerdir. Çocuğa verilen bu değere İslâm'a geçiş dönemlerinde verilen eserlerde de rastlamak mümkündür. Türklerin İslâm'ı kabulünün ardından ilk Türk-İslâm devletlerinden biri olarak kurulan Karahanlılar (840-1212) dönemine ait Yusuf Has Hâcib' in manzum olarak yazılmış olan eseri Kutadgu Bilig'de, aile ve çocuk terbiyesi üzerinde önemle durulmuştur. Divanu Lûgat-it-Türk adlı eserde de çocuk terbiyesi konusuyla ilgili olarak bir husustan bahsedilmiştir. Bu hususta çocukların eğitimleri süresince yapmış oldukları hataları fark etmelerini sağlamak ve onları cezalandırmak için kullanılan yöntemler arasında kulak çekme davranışının toplumda var olduğuna dair ibareler vardır⁹⁴. Bunun edebiyatımıza yansımış olan başka bir örneği de Türk-İslâm kültürünün önemli eserlerinden başka biri olan Kırgızlara ait Manas Destanı'dır.

Manas Destanında Oğlu Manas'ın Kalmuk çocuklarıyla kavga etmesi Cakıp Han'ı endişelendirir. Çünkü Manas yaşına göre güçlü ve zor bir çocuktur. Cakıp Han oğlu Manas'ı terbiye olsun ve eğitim alsın diye çoban Oşpur'un yanına verir. Çünkü Oşpur sadece yaşlı bir çoban değil aynı zamanda bilgili ve yetenekli bir kişidir⁹⁵.

⁹³ “Yeni doğan çocuk için şükür amacıyla kesilen kurbanı “akıka” adı verilir. Hz. Peygamber torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için akıka kurbanı kesmiş (Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 21; Nesâî, Akıka, 1), bir hadisinde de “Her çocuk (doğumunun) yedinci gününde kendisi için kesilecek akıka kurbanı karşılığında bir rehine gibidir. Akıka kurbanı kesildikten sonra çocuğun başı tıraş edilir ve ona isim verilir.” (Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 21) buyurmuştur. Akıka kurbanı kesmek, Hanefî mezhebine göre mubah, diğer mezheplere göre ise sünnettir.” (Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı” Erişim 29 Kasım 2021.)

⁹⁴ Zekerya Batur, Merve Beştaş.”Divanü Lugat’it Türk’te Çocuk Dünyası Ve Çocuk Eğitimi”, *Turkish Studies*, (2011), 254-255.

⁹⁵ *Manas Destanı*, Çev: Fatih Korkmazlar, (İstanbul: Anonim Yayıncılık, 2013).

“Cakıp hanımına danıştı. Manas’ı Oşpur’a vermek istedi.” Çocuğu uşak mı yapacak, hanzade mi yapacak, budala mı yapacak kendisi bilir. Onun eline verelim, Kalmukların gözünden ırak olsun” dedi⁹⁶.”

Dede Korkut Hikâyelerinde de çocuk toplumun en kıymetli emanetidir. Fakat babasının şanını yürütmeyen oğlun dünyaya bile gelmemesi tercih edilmiştir.

“Ata adını yorıtmayan hoyrat oğul ata bilinden ininçe inmese yig. Ana rahmine düşünce toğmasa yig. Ata adın yorıdanda devletlü oğul yig⁹⁷.”

Anadolu efsanelerinde, atasözlerinde de aile, çocukların yetiştirilmeleri ve yetim çocukların durumlarıyla ilgilenmenin gereği önemle vurgulanmış bulunmaktadır. Kültürümüzde konuyla ilgili atasözlerinden bazılarına baktığımızda kız çocuklarının anneden, erkek çocukların ise babadan rol model olarak etkilendikleri üzerinde durulmuştur.

“Kız anadan görmeyinçe öğüt almaz.

Oğul atadan görmeyinçe sofrı çekmez⁹⁸.”

“Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al⁹⁹.”

Buradan da anlaşılacağı üzere Türk toplumu için çocuk kavramı son derece önemlidir. Örneklerde eski Türk topluluklarında çocuğun eğitiminin daha ailede başladığını ve sonrasında da çocukların eğitim için bilge sayılacak kişilerin yanına verildiğini görmek mümkündür. Müslümanlık öncesi yine önemli olan çocuk kavramı, Müslümanlıkla birlikte daha da önem kazanmıştır.

2.3. İSLÂMİYET SONRASI TÜRK TOPLUMUNDA AİLE

İslâmiyet öncesi dönemde Türk toplumunda büyük önem arz eden aile kurumu İslâmiyet sonrasında da bu önemini korumaya devam etmiştir. Aile kurumuna oldukça ehemmiyet veren Türk toplumunun geleneksel aile yapısı ve aileye ait kültürel değerleri İslâm diniyle de desteklenmiştir.

⁹⁶ *Manas Destanı*.

⁹⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1989), 164.

⁹⁸ Aydın Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, (İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1974), 174.

⁹⁹ Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, 256.

İslâm dini insanları aile kurmaya teşvik etmiştir. Bu sayede dînî, nesli, malı, aklı ve canı korumayı hedeflemiştir. İslâm dinine göre tüm bu unsurları korumak meşru yollardan kurulmuş bir aile kurumunda mümkündür. İslâmî hükümlerin gerçekleştirmeyi hedeflediği temel amaçlardan biri de neslin muhafaza edilmesidir. Neslin devamı ve koruma altına alınması için, evlilik yani nikâh akdiyle çiftlerin bir araya gelerek kurdukları aileler meşru kılınmıştır. Zina, iffete iftira, kürtaj gibi aile yapısına zarar veren, insanların canını, malını, aklını, dinini ve neslini tehlikeye sokan bu davranışlar yasaklanmıştır¹⁰⁰.

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve onun türünden eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allâh’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allâh üzerinizde bir gözetleyicidir¹⁰¹.”

Türk toplumlarında evliliğin amacı sadece neslin devamlılığını sağlamak değildi. İslâm dini de bu hususu destekleyici niteliktedir. Aile kurumu insanlığın her açıdan gelişimine katkıda bulunmak için oluşturulması gereken bir kurumdur. İnsanların gündelik hayatta ruhen ve bedenen sağlıklı olması için dayanışmanın, fedakârlıkların ve bütünleşmenin olduğu önemli bir kurumdur. Ayrıca aile, dünyaya gelen çocukların da bedenen ve zihnen sağlıklı olmasına ve ahlâk bakımından dengeli bireyler olarak yetişmelerine fiziksel ve ruhsal gelişmelerine büyük katkılar sağlar.

İnsan Allah’ın (c.c.) yarattığı fitratı gereği çocukluk döneminde kendisini koruyup gözetken sağlıklı bir yapıya sahip olan aileye ihtiyaç duyar. Yetişkinliğe geçtiği gençlik döneminde ise bir aile kurmaya ihtiyaç duyar. Kur’an bu durumu şu ayetle de desteklemiştir:

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun varlığının ve kudretinin delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir topluluk için ibretler vardır¹⁰².”

¹⁰⁰ Mesut Bayar, “Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2, (2020), 130-135.

¹⁰¹ *Kur’an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), Nisa Suresi, Ayet 4.

¹⁰² *Kur’an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), Rum Suresi, Ayet 21.

Bu ayette de görüldüğü üzere insan fıtratı gereği karşı cinse sevgi ve merhamet hissederek aile kurma yoluna girer. Allah (c.c.) bu duyguları insana vermesinin amacının insanın aile kurup huzur bulması için olduğunu söyler. Bu ayetin en güzel örneği olan Türk toplumu bu fıtratı daha Müslüman olmadan önce sergilemiş ve aile kurumunun bireysel ve toplumsal yönden olumlu katkılarını daima savunmuşlardır. Türk toplumunda aile kurulurken İslâm dini ile beraber nikâh akdi, mehir, iddet müddeti gibi yeni dînî kavramlar ve uyulması gereken bazı kurallar evlilik törelerine dâhil edilmiştir.

Meşru yollardan ve sevgi bağıyla gönüllü olarak sevgi üzerine kurulmuş ailelerde tüm bireyler mutlu ve huzurlu olur. Bu ailelerde dünyaya gelen çocuklar da beden, akıl ve ahlâk açısından sağlıklı ve dengeli yetişerek insanlığın her bakımdan gelişmesine katkı sağlarlar.

Türk toplumunda aile, ilk ve en önemli eğitim kurumudur. Millî değerlerin ve kültürün yaşamasını, gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan araçların en önemlisidir. Bunun yanında İslâm ile beraber toplumun, din eğitiminin verildiği ve İslâm hukuk anlayışının benimsendiği ilk yer de yine aile kurumudur. Türkler İslâm ile beraber çocukların ilk din eğitimini de ailede vermişlerdir.

Türk töreleri üzerine sağlam bağlarla kurulmuş aile kurumu İslâm dini ile de pekiştirilmiştir. Bunun yanında Arap geleneklerini de örnek alan bazı Türk toplumlarında erkek bireylerde çok eşlilik durumu da ortaya çıkmıştır¹⁰³.

¹⁰³ Günay, “İslâmi Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri”, 9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUTADGU BİLİĞ ve DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARI

1. KUTADGU BİLİĞ'DE KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARI

1.1. KUTADGU BİLİĞ'DE KADIN

Kutadgu Bilig'de kadınlarla ilgili yapılan tasvirler, dönemin toplumsal normlarına ve İslâm kültüründeki kadın rolüne dair bilgiler verir.

Eserde kadınlar, erdemli ve ahlâklı olmaları gereken bireyler olarak tasvir edilmiştir. Kadının çocukluk ve evlilik öncesi dönemini anlatmak için “kız” ifadesi kullanılmıştır. Ancak, belirli bir kadın ismi zikredilmemiştir. Çünkü eser, genel prensipler ve idealler üzerinde odaklanırken, bireylerin kişisel özelliklerine değil, genel anlamda toplumun düzen ve ahlâk değerlerine vurgu yapmaktadır.

Ayrıca, Kutadgu Bilig'de kadınlarla ilgili olumsuzluklara vurgu yapılan birçok beyite rastlamak mümkündür. Bu olumsuzluklar, genellikle kadınların ahlâki eksiklikleri veya toplumun istikrarını tehlikeye atan davranışları üzerinden ifade edilmektedir. Ancak, bu olumsuzluklar genellemelerdir ve belirli bireylerin değil, genel toplumsal tablonun bir parçası olarak ele alınmıştır.

1.1.1. Cinsiyet Yönünden Kadın

Eserde öncelikle kadınların evlilik öncesini anlatmak için “kız” kelimesi kullanılmıştır. Kız kelimesinin geçtiği beyitler ele alınacak olursa kızlar, yer yer övülmüş, bazen de sert şekilde yerilmiştir.

Kadınların daha başlangıçta dünyaya gelmesi bir olumsuzluk olarak görülmüştür. Dünyaya gelen bir çocuğun eğer kız ise yaşamamasının hayırlı olduğu savunulmaktadır. Ögdülmiş, Odgurmış'a, oğul kız dünyaya gelince nasıl eğitilmesi gerektiğini anlatırken kızların doğması hususunda şunları söyler:

“aya koldaş erdeş söz aydım kese
bu kız toğmasa yig tırig turmasa (4511)
kalı toğsa yigrek anga yir koyı

evi bolsa koşni ölügler toyı ¹⁰⁴” (4512)
(Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa yaşamasa daha iyi olur. Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır¹⁰⁵)

Bir başka beyitte Ögdülmiş Hakana kumandanların nasıl olması gerektiğinden bahsederken, korkak askerleri kadınlara benzeterek, kadınları sırf cinsiyetleri dolayısıyla yüreksiz olmakla suçlamışlardır:

“yağda kereksiz yüreksiz kişi,
yüreksiz kişi ol tişiler işi¹⁰⁶”(2283)
(Savaşta gerekmez yüreksiz kişi, Yüreksiz olmak dişilerin işi ¹⁰⁷.)

Bazı beyitlerde ise Ögdülmiş'in Odgurmış'a eserde yer alan genel görüşün tersine kadının var olmamasının gerekliliğinden bahsetmiştir. Fakat kadının var olması bir çıkar doğrultusunda, neslin devamı için gerekli görülmüştür:

“negü tér eşitgil kişi üdrümi,
uruğ kesmegüke kisi ol emi(3372)
(İnsanların seçkini ne der, dinle. Neslin kesilmemesinin çaresi kadındır¹⁰⁸.)

Kutadgu Bilig'de yer yer kadına dair olumlu tasvirlerle rastlamak da mümkündür. Yaşamın sadece olumsuz yönlerini betimlemek için değil bazen de doğanın güzelliklerini anlatmak için kadın tasviri kullanılmıştır.

Doğadaki bazı güzellikler betimlenirken bir kızın güzel yönleri vurgulanmış ve kız değerli bir varlık olarak anılmıştır. Eserin ilk bölümünde “Parlak Bahar Mevsimi ve Ulu Buğra Han'ın Övgüsünü Söyler” kısmında kuşun ötüşü bir kızın cana yakın oluşuna benzetilmiştir:

“kara çumğuk ötti sata tumşuqın,
üni oğlağı kız üni teg yakın¹⁰⁹”(77)
(Kara çumguk mızrak gibi gagası ile ötüyor. (Ama)sesi, nazlı bir kızın sesi gibi, cana yakın¹¹⁰.)

Başka bir beyitte de Hâcib, Ay-Toldı'nın tavrına bakarak, onun tavrını nadir bulunan insanlara, nadir kelimesini ise kızlara benzetmiştir:

“bu mundağ kişiler bolur idi kız
bu kız kızlığı kıldı kız atı kız (564)

774. ¹⁰⁴ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005),

¹⁰⁵ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 775.

224. ¹⁰⁶ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2023, s.

¹⁰⁷ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Ayşegül Çakan, 183.

¹⁰⁸ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 281.

¹⁰⁹ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 104.

¹¹⁰ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 106.

(Bu gibi insanlar çok nadir olur. Nadirliğinden dolayıdır ki nadire kız adı verilmiştir¹¹¹.)

Ögdülmiş'in Odgurmuş'la yaptığı bir konuşmada gökyüzünün açık ve aydınlık olması kızın gülüşüne benzetilmiştir:

“oğundı bağa kördi kötrüp başın
kalık kız küler teg yırdı tişin (5827)
(Uyandı ve başını kaldırarak yukarı baktı, gökyüzü kızların tebessümü gibi dişlerini gösterdi¹¹².)

Bazen de hayatın kötü yönlerini vurgulamak için teşbihte kız kavramı kullanılmıştır. “Hakan Kün-Toğdı Hakkında” söz başındaki bir beyitte bu duruma bir örnek vardır. Kızlar dünyanın insanı üzen riyakâr tarafıyla bağdaştırılmışlardır. İnsanı daima güzelliklerle kandırıp incitmeye meyilli, yarı yolda bırakan, güvenilmez varlıklar olarak tanıtılmışlardır:

“bu irsel yayıg kılkı kurtğa ajun
kılınçı kız ol körse yaşı uzun (399)
(Bu cadı dünya vefasız ve döneke huyludur. Edası kız gibi dikkat edersen, yaşı büyüktür).
ara kılkı kız teg kılınçı silig
sevitür sunup tutsa bérmez elig (400)

(Bazen edası kız gibidir, tavrı güzeldir, kendisini sevdirebilir. Tutmak istersen elini vermez¹¹³.)

Yine eserin farklı bir yerinde Ogdurmuş'un Ögdülmiş'e verdiği öğütlerde aynı konuya değinilmiş, kadınlar insanları her zaman güzelliklerle aldatan varlıklar olarak tasvir edilmişlerdir:

“tükel kız teg kılınçlıg-turur bu ajun
seni armasunı ay kılkı tüzün (6122)
(Bu dünya tam bir kıza benzer. Ey yumuşak huylu insan, o seni aldatmasın¹¹⁴.)

1.1.2. Evlilikte İdeal Kadın Tipi

Eserde genellikle belirli özelliklere sahip bir kadının ideal eş olarak görülmesi üzerine beyitler yazılmıştır. Evlilik çağına gelen kızın evlilik serüvenine bakılacak olursa eserde ideal eş olacak kızın temiz bir aileden olması, daha önce hayatına kimsenin girmemiş olması gibi kıstaslar önemlidir. Fakat erkek için böyle bir durumdan söz edilmemiştir. Ayrıca kız çocuğun zamanında evlendirilmemesinin aileler için pişmanlık sebebi olabileceği uyarısı yapılmıştır.

¹¹¹ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 131.

¹¹² Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 412.

¹¹³ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 122.

¹¹⁴ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 428.

Esere göre zamanında evlendirilmeyen kızların ileri yaşlarda evlenmeme riski söz konusudur.¹¹⁵ Ögdülmüş Ogdurmuş'a halk ile nasıl geçinileceğini anlattığı bölümün, nasıl evlenileceği kısmındaki bazı beyitlerde bunun örneğini görmek mümkündür:

“usa ev kızı al elig tegmedük,
seninde adın er yüzün körmedük (4477)
(Alacaksan, el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş olan, bir aile
kızı almaya çalış¹¹⁶.)

Evlenmek isteyen erkek için yine ideal eş tavsiyeleri başka beyitlerde detaylı olarak tasvir edilmiştir. Kadınlar dört tip olarak tasnif edilmiştir. Bu tasnifler Hz. Muhammed'in (s.a.v.) evlenilecek kadına dair söylediği bir hadisle benzerlik gösterir.

“Kadınla dört şeyden dolayı evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanını seç. (Aksi hâlde) fakru zarurete duçar olursun!¹¹⁷”

Hadiste kadında evlilik için aranan dört kriter üzerinde durulmuştur. Ancak tavsiye edilen dindar kadın olmuştur. Eserde de aynı durum söz konusudur fakat dindar kadın dışındaki kadınlar sert bir üslupla yerilmiştir:

“kim evlik alayın tese törtte taş,
adın almaz evlik aya erde baş (4486)
(Ey erkeklerin ileri geleni, evlenmek isteyen kimseler şu dört nevi kadın ile evlenirler.)
biregü bay evlik tiler üstikip
taķı biri körklüg tiler köz tikip(4487)
(Biri zengin kadın ile evlenmek ister, biri güzel olmasını ister ve ona göz diker.)
taķı bir uruğluğ tüp aslı kolar,
uluğluğ atıña küvenür bolur (4488)
(Bir başkası soylu olmasını ister ve bu soylulukla övünür.)
taķı biri yinçe sakınuk tiler
anı bulsa terkin añar öz ular (4489)
(Başka biri de inceden inceye sakınık olmasını arzular. Onu bulunca, ona derhâl yürekten bağlanır.)
bularda talusın ayayın saña,
kisi algu erse kulak tut maña (4490)
(Bunlardan hangisinin daha iyi olduğunu sana söyleyeyim;. Evlenmek istersen, bana kulak ver¹¹⁸.)

Yazara göre eğer kişi evlenmek için zengin bir kadını seçerse kadın onu parasıyla satın alır ve bir köle gibi istediğini yaptırabilir. Aslında burada

¹¹⁵ Adile Yılmaz Anıl, “Kutadgu Bilig'de Kadın”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, X/32, (2004), 91-99.

¹¹⁶ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 339.

¹¹⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu'l Buhari*, nşr. Ebû Hüreyre, Nikâh, 5090/16

¹¹⁸ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 340.

toplumda içgüveysi¹¹⁹ denilen erkek figürü tasvip edilmemiştir. Böyle evliliklere razı olan erkeklerin kadının her dediğini yapmak zorunda olduğu söylenmiş ve zengin kadın ideal eş olarak görülmemiştir:

“aya bay tilegli sen evlik talu,
bulun bolmağıl sen ay bilgi tolu (4491)
(Ey seçkin ve bilgili insan, sen zengin bir kadın ile evlenmek isteyerek, kendini onun esiri durumuna sokma, ey bilgisi dolunay...)
bedütgey tilin könlü neñke bolup
kötürgü kerek neñ tilese ıolup (4492)
(Gönlü malda olup dilini uzatır (çok şey ister). İstedğini verip memnun etmek gerek¹²⁰.)

Aynı beyitlerin devamında yine kadında güzellik isteyen erkeğe kadının güzelliğinin başına bela olacağını söyler. Çünkü yazara göre güzel kadına başkaları da göz koyabilir. Bu durum da er kişiyi sıkıntıya sokar. Bundan dolayı güzel kadın da evlilik için ideal eş değildir:

aya körk tilegli kişi edğüsi,
kisi körki ıolma boğun külgüsi (4493)
(Ey güzellik arayan insanların iyisi, kadında güzellik arama, âleme maskara olursun.)
tozu halk seğer ol kisi körkini,
meger teñri fağlı küdezse anı (4494)
(Kadının güzelini herkes arzular. Fakat onu ancak Tanrı’nın fağlı koruyabilir¹²¹.)

Kadının ideal eş olmasını engelleyen son husus ise kadının soylu bir aileden olmasıdır. Çünkü soylu aileler kibirlidir. Eserde kadının ailesinin soyundan dolayı kendilerini erkeğin ailesinden üstün görme ihtimali üzerinden uyarı yapılmıştır:

aya tüp tilegli bedüklük bile,
uçuz kıılmağı öz bedük tüp bile (4495)
(Ey asalet ve büyüklük arayan insan, bu asıl aile içinde küçük düşme.)
uruğluğ tarıglığ bedükler tili,
bedükrek bolur bolma evçi kulu (4496)
(Soyu soppu büyük olan kimseler pervasız olur. Sen kadın esiri olma¹²².)

Yusuf Has Hâcib, evlenecek ideal kadının takva sahibi olan kadın olduğunu savunmuştur. Bu düşüncesinde Hz. Muhammed’in (sav) bir hadisinden esinlenmiştir. Bu özellikleri taşıyan bir kadın, huyları güzel ve tavırları yerli yerinde olduğu için güzel ve asil bir insan olarak bilinir. Diğer husus ise ahlâkı güzel ve takvalı olan kadın israfın günahını bildiğinden tutumlu

¹¹⁹ Karısının ailesinin evinde oturan güvey, damat. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim 21.01.2024).

¹²⁰ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 340.

¹²¹ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 340.

¹²² Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 340.

da olacağı için eşi zenginleşir. Bütün bu sebepler takvalı kadını en ideal eş yapmıştır.¹²³

Bu beyitlerde kadın fiziksel güzelliği yerine inancı ve bu inanca gösterdiği bağlılıktan dolayı övülmeye layık görülmüştür. Takvalı bir kadınla evlenen erkeğin zenginleşeceği ve takvalı bir kadının da asil ve güzel görüneceği savunulmuştur.

Esere göre kadınla yapılan evlilikte duygusal hissiyatları ve kadının kişilik özellikleri söz konusu edilmemiştir. Kadın bir insan gibi değil de bir nesne gibi kategorize edilmiştir:

“ay yinçe sakınuk tilegli inal
munı bulsa bulduñ bu dört neñ tükel (4497)
(Ey alacağı kadının sakınık olmasını isteyen beyzade, böylesine rastlarsan, her
dört şeyi de bir arada elde etmiş olursun.)
kalı bulsa edgü sakınuk tişi,
yağa kılma alğıl ay edgü kişi (4498)
(Eğer iyi ve sakınık bir kadın bulursan, bu fırsatı kaçırma, derhâl evlen, ey iyi
insan.)
tilek baylık erse tire birge neñ
bayutğay sēni ol kızıl bolğa eñ (4499)
(Arzun zenginlik ise, o tutumlulukla seni zenginleştirir ve yüzünü güldürür.)
kılınç köni erse körki kelir,
tişi körki kılğ ol biligli bilir (4500)
(Ahlâkı dürüst olan kimse güzel görünür. Kadının güzelliği onun tavır ve
hareketidir, bunu bilen bilir.)
sakınuk arığ bolsa aslı bolur,
ol üç neñ bu yérde bolur ay unur (4501)
(Kadın sakınık ve temiz olursa, asil demektir ve diğer üç şey de onda birleşir, ey
kudretli insan.)
sakınuk tile sen kisi ay büğü,
sakınuk bulunsa bolur törteğü (4502)
(Ey hakîm insan, muttaki kadın iste. Sakınık biri olursa (öteki) dördü birden
olur.)
munı teg bulur erse sen bir tişi,
katığlan yağa ıdma ersig kişi (4503)
(Ey mert kişi böyle bir kadın bulursan, çabuk davran; fırsatı kaçırma¹²⁴.)

Eserde insan hayatının en önemli değişkenlerinden olan evlilik kadın ve erkeğin aile olmak için kanunlarla bir araya gelmesi şeklinde anlatılır. Evlenilecek erkeğin vasıflarından söz edilmemekle beraber evlenilecek kadının vasıfları detaylarıyla anlatılmıştır. Evlenilmesi uygun olmayan kadınlardan

¹²³ Zekiye Gizem Derbeli, “Kutadgu Bilig’de Kadın”, *Studies Of The Ottoman Domain*, 6/11 (Ağustos 2016), 56.

¹²⁴ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 340-341.

bahsedilmiştir. Kadın üzerinden mutlu evliliğin sırları anlatılmıştır. Eserde evlilik ritüeline dair bir törensel faaliyetten söz edilmemiştir¹²⁵.

Diğer bir husus ise tek eşle evlenmekten bahsedilmiş çok eşlilikle ilgili bir bahis geçmemiştir. Bu da Türklerin İslâm öncesi evlilik geleneklerinin bu yönünün devam ettiğinin bir göstergesidir¹²⁶.

Konunun devamında evlenen erkek için çocuk sahibi olması durumunda yine çocuğuna süt verecek kadının karakterinin önemi üzerinde durulmuştur. Sadece eş değil çocuğa dadılık ve sütannelik yapacak kişi de kadın olduğu için bu konuyla ilgili de uyarılar yapılmıştır. Konunun devamındaki beyitlerde ise “Oğul Kız Doğunca Nasıl Eğitileceğini Söyler” kısmındaki beyitlerde çocuk eğitiminde evlenilecek eşin rolüne değinilmiştir:

“oğul kız törüse seniñ ay teñin,
evinde igidgil igidme öñin (4504)
(Senin ay gibi bir oğlun veya kızın doğarsa, onu kendi evinde terbiye et, bu işi
başka ellere bırakma.)
avurtası edgü kişi tut arığ
oğul kız arığ kopğa turğay fâriğ (4505)
(Süttnesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut, oğlun kızın temiz büyür ve huzurlu
olur¹²⁷.)

Yukarıdaki beyitlerde süt verecek kadın “nine” olarak tabir edilmiştir. Bebeğe süt verecek kadının iyi ve ahlâkının düzgün olması gerektiği savunulmuştur. Çünkü bu beyitlere göre bebek sütünü aldığı kişinin karakterinden etkilenecektir.

1.1.3. Olumsuz Kadın Tipi

Kutadgu Bilig’de yer yer kadınların erkek için bir tehlike unsuru olarak algılandığı görülmektedir. Bazı beyitlerde kadınlar üzerinde ağır bir denetim ve kontrol olması gerektiğine değinilmiştir. Bu algının temelinde Yusuf Has Hâcib’in İslâm dinini algılama biçiminin, toplumsal normların, kültürel inançların ve cinsiyet rollerinin etkisini görmek mümkündür.

¹²⁵ Elif Küçükler, *Kutadgu Biligde Kültür Unsurları*, (Sakarya: Sakarya Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 33-38.

¹²⁶ Anıl, “Kutadgu Bilig’de Kadın”, 98.

¹²⁷ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 341.

İffet kavramı, genellikle kadının cinsel ahlâki temsilini ifade etmiştir. Fakat erkekler için cinsellik isteği normal bir olay olarak algılanırken kadının cinsellik içgüdüğü ahlâk dışı görülmüştür.

Ayrıca bir kızın en mutlu anının cinselliğe ilk adım attığı gün olan ilk evlilik gecesi sayılması, kadının bu hayatta erkeğinki kadar değerli idealleri olamayan bir varlık olarak algılandığını göstermektedir. Sanki evlenen bir kızın hayatında iffetini kanıtlamaktan daha gurur verici bir şey olamazmış gibi bahsedilmiştir. Ögdülmüş Hakana kumandanların nasıl olması gerektiğini söylediği beyitlerden birinde bu durumun örneğine rastlamak mümkündür:

“kelin kız sevinçi küden tünleri,
kür alp er küvençi çerig künleri (2380)
(Gelin kızların sevinçli anları zıfâf geceleridir. Cesur ve kahraman erkeğin
iftihar edeceği zamanlar da savaş günleridir¹²⁸)

Kadınlar her ne kadar sadece cinsellik yönünden ele alınsa da erkekler için olmazsa olmaz ihtiyaçlarla bir tutulmuştur. Ogdurmış Ögdülmüş'e dünyanın kusurlarını söylerken kadınlardan da bahsetmiştir. Kadınlar erkekler için yeme, içmeden sonra üçüncü bir zevk kaynağı sayılmıştır:

“ajun tatğı barça bu üç neñ-turur,
üçegü tatıgları tüz teñ-turur (3573)
(Bütün dünya zevki şu üç şeydir: Her üçünün tadı da birbirine denktir.)
yemek içmek ol kör bu üçte biri,
tağı bir tişi ol avıtsa eri (3574)
Bu üçün biri yemek içmektir. Diğeri de erkeği avutan kadındır¹²⁹.)

Bu konu üzerinde başka beyitlerde de durulmuştur. Fakat kadın sadece cinsellik adına zevk unsuru sayılmakla kalmamış, bu sebepten dolayı da yerilmiştir. Çünkü erkeğin kadınlı birliktelik yaşaması erkek için yaşanan güzelliğin ardından soğuk su ile yıkanması külfetini getirir.

Erkeğin kadınlı olan birlikteliğinin sonucunda çocuk sahibi olması da erkeğe başka yönden zahmet veren bir olay olarak görülmüştür. Kadın ve çocuklar bir erkeğin hayatını zorlaştıran unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Eserde erkek için kadınlı birlikte olmak ne kadar keyif verici olsa da sonuçları nahoştur:

“tağı bir tatığ tu tişi tatğı ol
soğuk suvğa yunmak anıñ yañı ol (3581)

¹²⁸ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 229.

¹²⁹ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 291.

(Başka bir zevk da kadın zevkidir. Bunun karşılığı soğuk su ile yıkanmaktır.)
anında basa kör oğul kız-turur,
oğul kız yükin yüdmek emgek erür (3582)
(Ondan sonra oğlan kız doğar. Çocuk yükünü yüklenmek zahmetli bir iştir.)
negü tér eşitgil bu beyt ayğuçı,
tişi hem oğul kız üzer er küçi (3583)
(Bu beyti söyleyen ne der, dinle: Kadın ve çocuklar erkeğin kuvvetini keser.)
tişi birle şuhbet idi keğ tatıg
soğuk suvka yunmak yanutı katıg (3584)
(Kadın ile beraber bulunmak çok güzel bir zevktir. Fakat buna karşılık soğuk su
ile yıkanmak zordur.)
tatıg kayda erse tatıgsız bile
süçiğ kayda erse soñında açıg (3585)
(Zevk nerede ise tatsızlıkla beraberdir. Tatlı neredeyse orada acı vardır¹³⁰.)

Kadına yine bu beyitlerde de erkeğin fiziksel anlamda ihtiyaç duyduğu bir obje olarak bakılmıştır. Kadının güzelliğinin önemsenmediği, kadına duygusal olarak değil fiziksel anlamda ihtiyaç olduğu anlatılmıştır.

Erkek için kadının nasıl olduğunun bir öneminin olmadığına vurgu yapılmıştır. Erkeklerin kadınların duyguları ya da fiziksel güzelliklerine kıymet vermediği de vurgulanmıştır. Ayrıca erkek için bir kadın değil kadınlar durumu söz konusudur:

“tişi suhbeti me bu erlik otın,
öçürmek üçün ol birer sa'atın (3608)
(Kadınla sohbet de ancak bir saatliğine erkeklik ateşini söndürmek içindir)
bu otuğ negü teg öçürse öçer,
kerek erse körklüg ya körksüz kuçar (3609)
(Nasıl söndürmek dilerse bu ateşi öyle söndürür, ister güzel isterse çirkin olsun,
gereklikçe kucaklar¹³¹.)

Erkekler için ihtiyaç unsuru olarak görülen kadın aynı zamanda erkeğe her zaman zarar verme potansiyeli olan, sözüne asla itimat edilmeyecek, vefasız, sinsî, riyakâr bir varlık olarak anlatılmıştır.

Öğdülmiş'in Odgurmış'a halk ile nasıl geçinileceğini söylediği beyitlerde yine kadınlara dair olumsuz unsurlara rastlamak mümkündür. Kutadgu Bilig'e göre erkek ne kadar çabalarsa çabalasın kadının kötülükleri ile başa çıkamaz. Çünkü nice yiğit erkek kadınların ihanetleri ve entrikaları yüzünden ölüp gitmiştir. Kadınlar kahraman erkeklerin başa çıkamayacağı sadece Tanrı'nın baş edebileceği şeytani bir varlık gibi betimlenmişlerdir:

“vefâ yok bularda ozadın berü
közi kaçça baksa bu köñli naru (4521)
(Bunlarda öteden beri vefa yoktur; gözleri nereye bakarsa, gönülleri oraya akar.)

¹³⁰ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 292.

¹³¹ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 293.

cefâ birle önmiş igidmiş yıgaç
yimişi ağı ol añar bolma aç
(4522)

(Onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer. Meyvesi zehirdir, ona karşı
iştiha ve ihtiras besleme.)

neçe miñ azıglıg eren erkeki
tişilerde ötrü üzülde köki(4523)

(Nice bin kudretli ve erlerin eri erkekler kadınlar yüzünden mahvolup
üzülmüşlerdir.)

neçe kızgu eñlig yüzi suvluğ er
tişilerde ötrü özi boldı yér (4524)

(Nice mutlu ve itibarlı erkekler, kadınlar yüzünden, yerle bir olup gitmişlerdir.)

tümen miñ külüg çavlıg ersiglerig
tişiler anı yérke kömdi tirig (4525)

(Bu kadınlar binlerce namlı ve şöhretli kahramanları itibarsızlaştırdılar.)

negü teg küdezgü olarıg tutup

küdezigli teñri küdezsü utup (4526)

(Onları nasıl gözetip tutabilirsin, meğer ki, her şeyi koruyan Tanrı onlarla başa
çıksın¹³².)

Ödölmüş ve hakan arasında geçen konuşmada yer alan bir beyitte ise
kadınlardan yüzlerini de örtmeleri beklenmiş ve bu şekilde davranmayan
kadınlar hayâsızlık ile itham edilerek eleştirilmişlerdir:

biliglig köni sözleyümez sözün,
tişide uñut kitti örtmez yüzün (6474)

(Bilgili sözünü dosdoğru söyleyemez oldu. Kadınlardan hayâ gitti, yüzlerini
örtmezler.)

1.2. KUTADGU BİLİG’DE ÇOCUK

Kutadgu Bilig’de en çok üzerinde durulan noktalardan biri de çocuk konusudur. Eserde, çocuk sahibi olmanın önemi, çocuğun eğitimi ve terbiyesi, ailenin sorumlulukları gibi çeşitli konuların üzerinde önemle durulur. Çocukların doğru bir şekilde yetiştirilmesi, toplumun geleceği açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle, Kutadgu Bilig çocuk eğitimi konusuna da vurgu yaparak, ailelerin bu konudaki sorumluluklarına dikkat çeker.

Ayrıca, eser çocuğun ailesine verdiği külfetlere de değinir. Çocuk sahibi olmanın beraberinde getirdiği sorumluluklar, ailenin çocuğa sağlıklı bir ortam sunma yükümlülüğü ve çocuğun eğitimiyle ilgili görevler "Kutadgu Bilig" içinde ele alınan konulardan birkaçıdır. Bu, ailelerin çocuklarına iyi bir eğitim ve terbiye vermeleri gerektiğini vurgular.

¹³² Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 341-342.

1.2.1. Çocuğun Önemi

Eserde çocuk sahibi olma konusu, toplumsal düzenin ve ahlâki değerlerin önemli unsurlarından biri olarak ele alınmıştır. Çocuk sahibi olmak, bir aile için özel bir anlam taşıdığı gibi, toplumun genel yapısını da etkiler. Çocukların yetiştirilmesi, gelecek nesillerin şekillenmesinde ve toplumun devamlılığında kritik bir rol oynar.

Eserde çocuk sahibi olmaya dair ilk beyitlerde, Ay Toldu oğlu Oğdülmiş'e sarılıp vedalaşırken oğul kız sahibi olmanın öneminden bahseder. Çocuğuna olan sevgisinden bahsederken ve sonrasında çocuk için “çocuk, gören gözün nuru” ifadesi kullanılmıştır:

“sen erding manğa köz yaruğu tikel
barır men seningdin esen edğü kal (1162)
yime yakşı aymış bu türk buyrukı
körür köz yaruğu oğul kız okı¹³³” (1163)
(İşte, oğlum - dedi - şimdi ben gidiyorum; bak evim-barkım, malım-mülküm sana kalıyor. Sen benim gözümün nuru idin, şimdi senden ayrılıyorum, sen sağ ve esen .kal. Bir türk veziri de çok güzel söylemiş : - Oğul-kız; hakikatte, gören gözün nurudur, demiştir¹³⁴.)

Kutadgu Bilig’de çocukların önemli ve değerli bir konumda tutulduğunu ve aynı zamanda erkek ve kız çocuk arasında ayrım yapılmadan değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Eserin bu yaklaşımı, çocukların aile ve toplum için eşsiz birer değer olduğu fikrini vurgulamaktadır.

Çocukların insanın en değerli organlarından biri olan gözdeki nura benzetilmesi, onların yaşama getirdikleri aydınlık, sevinç ve umut gibi değerlerle ilişkilendirilebilir. Bu benzetme, çocukların aile yaşamına ve topluma kattıkları değeri vurgulayarak, onların toplumun gözündeki önemini anlatmaya yönelik bir sembol olarak da görülebilir.

Ayrıca, erkek ve kız çocukları arasında ayrım gözetilmemiş, her iki cinsiyetten olan çocuğa da aynı vurgu yapılmıştır¹³⁵.

Eserde, konu ile alakalı Odgurmış'ın hakana mektup yazdığı beyitlerde ise bir kişinin evlenip çocuk sahibi olmasının önemli olduğu belirtilmiştir. Bir babanın evlatsız olarak anılması ise hakaretle eş tutulmuştur:

“kisi alğu toğsa oğul kız öküş

¹³³ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşîd Rahmeti Arat, 133.

¹³⁴ Yusuf Has Hâcîp, *Kutadgu Bilig II Tercüme*, Çev: Reşîd Rahmeti Arat, Ankara 1959, s. 94.

¹³⁵ Çetin, *Kutadgu Bilig’de Çocuk ve Çocuk Eğitimi*, 59.

oğulsuz tise erke körksüz söküş¹³⁶(3371)
(İnsan evlenmeli ve birçok çoluk-çocuk sahibi olmalıdır; “evlatsızdır” - demek,
insan için bir hakarettir¹³⁷.)

Yine aynı konunun devamında eğer kişi çocuk sahibi olmazsa, bu durumun kişiyi pişmanlık duygusuna ve toplumda aşağılanmaya sürükleyebileceği ifade edilirken, çocuk sahibi olmanın getirdiği olumlu yönlerden biri olarak da çocuğun kişinin yaşamının bir uzantısı olması, babanın adını yaşatması ön plana çıkarılmıştır.

Eserde, dünyadan evlat bırakmadan ayrılan bir kişinin soyunun kesilip adının da unutulacağı tehlikesine vurgu yapılmıştır. Evlat sahibi olmamak, soyun devamının tehlikeye girmesi ve kişinin yaşamının sonunda derin pişmanlık yaşamasına neden olabilecek bir durum olarak ele alınmıştır¹³⁸:

“oğulsuz ölüde ökündi tilin
aya kin keligli oğul kız kılın (3373)
kiming oğlı kalsa atada kiğin
atama anı sen tirigde adın (3374)
oğulsuz kişi ölse kesti uruğ
ajunda atı yitti orı kuruğ¹³⁹” (3375)

(Evlatsız insan ölürken peşimanlığını ikrar etti ve : - Ey benden sonra gelen sen, çoluk-çocuk sahibi ol - dedi. Öldükten sonra evladı kalan bir baba için, “yaşamıyor” denilemez. Evlatsız insanın, ölünce, nesli kesilir; dünyadan adı silinir ve yeri boş kalır¹⁴⁰.)

Anlatılanlar, çocukların yazarın fikir dünyasında önemli ve değerli bir yer tuttuğunu gösteriyor. Bu perspektifin çocuklara eşit yaklaşımı vurguladığı ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın tüm çocuklara değer verilmesi gerektiği fikrini içerdiği görülmektedir. Kişinin adının yaşaması ve soyunun devam etmesi için de insanlar evlenerek çocuk sahibi olmaya teşvik edilmiştir. Hayatlarını çocuksuz geçiren aileler içinse yaşamın sonunda pişmanlık vurgusu yapılmıştır.

1.2.2. Çocuğun Terbiye Edilmesi ve Eğitimi

Eser, ailenin çocuk eğitimindeki temel sorumluluklarını belirtir ve aile üyelerine çocuklarına sağlıklı bir şekilde rehberlik etmeleri konusunda nasihatler sunar. Kutadgu Bilig, aile içindeki değerlerin ve eğitimin toplumsal düzenin

¹³⁶ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 248.

¹³⁷ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat , 2/247.

¹³⁸ Süleyman Dönmez – Şemseddin Koçak, “Kutadgu Bilig’de Çocuk Eğitimi (Türk Eğitim Tarihi Açısından, Eğitimin Öğeleri Üzerine Bir İnceleme)”, *Akra Kültür Sanat ve Kültür Dergisi*, 6/15, 174.

¹³⁹ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 248.

¹⁴⁰ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/247.

temelini oluşturduğuna dair bir anlayışı yansıtarak, ailenin toplumun temel birimi olarak ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır¹⁴¹.

Kutadgu Bilig’de ilk olarak çocuk eğitimi konusunda sıkı bir terbiyenin önemi vurgulanmaktadır. Eserde, çocukların iyi bir terbiye ve eğitim altında yetişmelerinin, gelecekteki karakter gelişimleri ve toplumsal uyumları açısından kritik olduğuna dair bir anlayış bulunmaktadır. Sıkı terbiyenin, çocuklara sorumluluk, saygı, dürüstlük gibi erdemleri kazandıracağı düşünülmüştür¹⁴².

Ayrıca sıkı terbiye altında yetişmeyen çocukların "heder olacağı" ifade edilmiştir. Bu ifade, çocukların uygun rehberlik ve eğitim almadıklarında, toplumsal değerleri benimseyemeyip kötü alışkanlıklar kazanabilecekleri ve bu nedenle topluma zarar verebilecekleri anlamına gelir. Konu ile ilgili ilk beyitler Ay-Toldı'nın Ögdülmiş ile arasında geçen konuşmalardaki beyitlerdir:

“ata emgeki bolsa oğlu öze
ol oğlu bilir ötrü kılq yang tüze (1218)
kısa tutsa oğlın kör edgü bolur
atası anası yarunğu bolur (1219)
kalı kıstaçı bolmasa ol oğul
yava boldı sen ol oğuldın tongül (1220)
oğulluğ ata bolsa bilge tetig
kısa tutğu tutçı emi bu itig¹⁴³” (1221)

(Baba oğlunun yetişmesi için emek sarfederse, oğlu o terbiye altında, iyi olarak yetişebilir. Baba çocuğu sıkı bir terbiye altında yetiştirirse, annesi ve babası bundan dolayı saâdet duyar. Eğer onu sıkı bir terbiye altında yetiştirecek biri bulunmazsa, o çocuk heder olur; sen artık ondan ümidini kes. Çocuk babası âlim ve zeki ise; oğluna dâima sıkı bir terbiye' vermelidir; bunun usûlü, çaresi budur¹⁴⁴.)

Beyitlerin devamında sıkı terbiyenin önemi tekrar vurgulanmıştır. Çocuğun daha küçük yaşta disipline edilmesi savunulmuştur. Çünkü küçük yaşta başıboş bırakılan çocuklar ilerisi için sorun olarak görülmüştür.

Nazlı yetişen çocukların ileride aileleri için üzüntü kaynağı olacağı savunulmuştur. Çocukların aşırı korunup şımartılmalarının ya da çok fazla ayrıcalığa maruz kalmalarının ileride problemlere yol açabileceği düşüncesi de ifade edilmiştir.

¹⁴¹ Selim Emiroğlu, “Kutadgu Bilig’de Çocuk Eğitimi”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/1, (2012), 1030-1032.

¹⁴² Çetin, *Kutadgu Bilig’de Çocuk ve Çocuk Eğitimi*, 53.

¹⁴³ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 139

¹⁴⁴ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/98.

Baba figürünün çocuğun eğitimi ve yetiştirilmesinde önemli bir rol oynadığı da görülmektedir. Ailedeki eğitim sorumluluğunun genellikle babaya ait olduğu ve çocuğun başarılı bir şekilde yetiştirilmesi için babadan beklentilerin olduğuna sıkça değinilmiştir. Çocuğun iyi bir terbiye alması ve her şeyi öğrenmesi durumunda mutlu olacağı, ailesini de mutlu edeceği düşünülmüştür¹⁴⁵:

“negü tir eşitgil oğulluğ kişi
başında keçürmiş yetilmiş yaşı (1222)
kiming oğlağı bolsa oğlı kıızı
angar yığlağı boldı munluğ özi (1223)
kiçigde ata ıdlsa oğlın yağa
oğuldın yazulq yok atadın çefa (1224)
oğul kıız isiz bolsa kılkı yangı
ol isiz ata kıldı ıdtı onğı (1225)
kısa tutsa oğlın ata öğretü
uluğ bolsa sevnür oğul kıız yetü (1226)
oğulug kısa tut ata bolğuçı
sanga külmesüni kişin kelgüçi (1227)
oğul kıızka öğretgü erdem bilig
bu erdem bile bolsı kılkı silig¹⁴⁶“(1228)

(Tecrübeli, yaşını başını almış ve çocuk sahibi insan ne der, dinle. Kimin çocukları naz içinde yetiştirilirse, o kimseye ağlamak düşer; keder ona mukadderdir. Baba çocuğunu küçüklüğünde başı-boş bırakırsa, kabahat ve suç çocukta değil, babadadır. Çocukların tavrı, hareketi kötü ise, o kötülüğü baba yapmıştır; çocuğu iyi olmaktan mahrûm eden odur. Baba çocuğunu sıkı bir terbiye altına alıp, ona her şeyi öğretirse, çocuğu yetişip-büyüyünce, sevinir. Ey baba olan, çocuğunu sıkı terbiye et; arkadan gelenler sana gülmesinler. Çocuklara fazilet ve bilgi öğretmeli ki, onlar iyi ve güzel yetişsinler¹⁴⁷.)

Eserde, devam eden beyitlerde çocukların iyi veya kötü karakterde olmalarının anne ve babalarının etkisi altında olduğu vurgulanır. Özellikle babanın çocuğa öğüt vermesi, doğru yolu göstermesi ve bu öğütlere uygun davranışlar sergilemesinin, çocuğun mutluluğunu ve başarısını artıracığı belirtilir¹⁴⁸.

Sıkı terbiye altında yetişen çocukların ileride toplumlarına faydalı bireyler olacaklarına olan inanç, eserde çok kez yinelenmiştir. Bu düşünce, çocukların erdemli değerlerle donatılmasının, bilgiyle aydınlatılmasının ve disiplin altında yetiştirilmesinin, toplumda güzel mevkilere gelmelerini sağlayacağını ifade eder. Bu, hem bireysel başarı hem de toplumsal kalkınma için önemli bir faktör olarak kabul edilmiştir.

¹⁴⁵ Dönmez-Koçak, “Kutadgu Bilig’de Çocuk Eğitimi, 167.

¹⁴⁶ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 139-140.

¹⁴⁷ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 133-134.

¹⁴⁸ Çetin, *Kutadgu Bilig’de Çocuk ve Çocuk Eğitimi*, 62.

Bu anlayış, genellikle aile içinde, öğretim kurumlarında ve toplumun çeşitli katmanlarında geçerlidir. Çocuklara erdemli davranışları öğretmek, bilgi ve beceri kazandırmak, ahlâki değerlere vurgu yapmak, onları sıkı bir terbiye altında yetiştirmek, toplumun genel düzeni ve refahı için önemli kabul edilmiştir.

Eserde Ay-Toldı'nın hakan Kün-Toğdı'ya yazdığı vasiyetname de çocuk terbiyesine dair beyitler içermektedir:

“kamug nengke tengri kılur ol sebēb
kamug edgü isiz angar öz ülep (1485)
oğul kız sebēbi ata ol ana
kılınç artasa ya itilse yana (1486)
munu men atası ölür men bu kün
kiçig kaldı oglum yetim ögsüzün (1487)
bar erse kalı bu tapuğçı haqı
şbēb bol munı edgü yolka okı (1488)
körü ıdma ögretgil erdem bilig
bilig erdemin bul'su ilke elig (1489)
itilsü kılınçı tüzülsü yorık
tusulsu tapuğka alınsu alık (1490)
yağa içima boşlağ yığa tut kısa
yığa tutsa oğlan bulur kut basa¹⁴⁹” (1491)

(Çocukların iyi veya kötü olmalarına ana babaları sebep olur. İşte onun babası olan ben bugün ölüyorum; oğlum küçük yaşta yetim ve öksüz kalıyor. Eğer bu hizmetkarın sende bir hakkı varsa, sebep ol ve onu iyi yola yönelt. Gözden uzak bulundurma, ona erdem ve bilgi öğret; bilgi ve erdemle memlekette mevki sahibi olsun. Tavrı ve hareketleri makul, düzgün ve iyi ahlâklı, hizmete layık ve meziyet sahibi olsun. Serbest ve başıboş bırakma, sıkı tut, kötü hareketlerine engel ol; oğul sıkı terbiye altında bulundurulursa sonunda bahtiyar olur¹⁵⁰.)

Küçük yaşlarda edinilen alışkanlıklar, ilerleyen yaşlarda kişinin davranışlarını etkiler. Bu nedenle, erken yaşta çocuklara doğru alışkanlıkların kazandırılması önemli sayılmıştır. Küçük yaşta öğretilen bilgi başarının anahtarı olarak kabul edilmiştir.

Hatta bu uğurda çocuklara acımadan dayak atılması da doğru bir davranış olarak görülmüştür. Çünkü Kutadgu Bilig'e göre ne şekilde öğrenilirse öğrenilsin; küçük yaşta öğrenilen bilgi unutulmayan kalıcı bilgidir. Bilginin sadece öğrenilmesi yeterli görülmemiş; ömür boyu kalıcı olması için de çalışılması istenmiştir:

“negü tir eşitgil qarı köklemiş
sınamış uqup hem bilip sözlemiş (1492)
kiçig erken ögret oğulka bilig
kiçigde bilig bilse kötrür elig (1493)
ayama oğul kızka berge yitür
oğul kızka berge bilig ögretür (1494)

¹⁴⁹ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 166.

¹⁵⁰ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/115-116.

kiçiglikte bilse oğul kız neni
karıp ölrrieginçe unıtmaz anı¹⁵¹” (1495)
(Tecrübeyle anlayıp, bilerek söyleyen ve işin aslına vakıf olan pir ne der, dinle.
Oğula bilgiyi küçükken öğret; küçüklüğünde bilgi öğrenirse hayatta başarılı olur.
Gerekirse, oğula kıza acımadan dayak at; dayak oğula kıza bilgi öğretir. Oğul kız
küçüklükte ne öğrenirse, yaşlanıp ölünceye kadar onu unutmaz¹⁵².)

Bununla beraber hakanın Ögdülmiş'e “insanın bilgiyi nasıl elde ettiği?” sorusuna cevaben Ödgülmiş, bilgiye açık ve öğrenmeye istekli olan kişilerin, doğuştan gelen bir zekâ veya öğrenme yeteneği ile donatılmış olduklarına da vurgu yapar. Yani zekânın çocuk için kalıtsal faktörüne de değinilmiştir. Bu yeteneklerin, bireyin bilgi edinme sürecini kolaylaştırdığı ve bu sayede bilgiyle donanmış bir bireyin toplumuna büyük faydalar sağlayabileceği belirtilmektedir¹⁵³.

Aklını kullanmayan veya öğrenmeye isteksiz olan bir kişinin, insanî erdemlerden yoksun olarak yaşayacağı ve inandırıcılığını yitireceği vurgulanmaktadır. Bu ifade, bireyin düşünme ve öğrenme kapasitesini kullanmamasının, insanî değerlerden sapmasına ve toplum içinde güvenilirliğini kaybetmesine neden olabileceğini dile getirmektedir¹⁵⁴.

Ayrıca, bilgiye açık olmanın, bireyin kendi memleketi veya toplumu için daha etkili ve olumlu bir rol oynamasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bireyin öğrenme ve bilgi edinme sürecinin erken yaşlarda başlamasının, önemi tekrar edilerek, gelecekte başarılı bir kariyere ulaşma şansını artırabileceği üzerinde de durulmuştur:

“törütürde birse bayat ög köngül
tüke! maye. buldı biligke oğul (1818)
küninge tengeçlür turu öglenür
negüni tilese bilür öğrenür (1819)
biligke tegir ötrü bilge bolur
bu bilgi bile aşğ ilke tolur (1820)
törütür öçlinde köngül birmese
tilekke tegümez bu anda basa (1821)
tağı bir şebēb kolsa oğlan bilig
kiçigde tegürgü biligke elig (1822)
kiçig oğlan erken biig öğrenür
uluğ bolsa ötrü tilekke tegür¹⁵⁵” (1823)

(Tanrı yaratırken, akıl ve gönül ihsan ederse, çocuk bilgi için tam bir sermaye elde etmiş olur. Günden güne gelişir, gittikçe akıllı olgunlaşır ve her dilediğini öğrenir,

¹⁵¹ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 166.

¹⁵² Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/116.

¹⁵³ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 199.

¹⁵⁴ Dönmez-Koçak, “Kutadgu Bilig’de Çocuk Eğitimi, 170.

¹⁵⁵ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 199.

bilir. Böylece bilgiye erişir ve bir gün bilge olur; bu bilgiyle memlekete çok faydası dokunur. Tanrı yaratırken gönül vermezse, insan hiçbir dileğine erişemez. Bir şart daha var; çocuk bilgi isterse, öğrenmeye küçük yaştan başlamalı. İnsan, küçük çocukken bilgi öğrenir ve büyüyünce dileğine kavuşur¹⁵⁶.)

Oğula kıza sadece bilgi öğretmek üzerinde önemle durulsa da yeterli sayılmamıştır. Bilginin yanında ahlâki değerlerin ve erdemlerin önemine de vurgu yapılarak, aile içindeki eğitimin ve öğretimin değeri anlatılmaktadır. Kişinin çocuklarına bilgi ve edep öğretmesinin hem bu dünya hayatı hem de ahiret hayatları için yararlı olacağı hususu da belirtilmektedir. Bu öğreti, aile içindeki eğitim ve öğretimin bireyin yaşamının her iki yönünü de etkileyebileceği düşüncesini yansıtmaktadır¹⁵⁷.

Oğula bütün erdemleri öğretme önerisi, bireyin içsel gelişimini destekleyerek ileride mal sahibi olma şansını artırabilecek bir yol olarak sunulmuştur. Başboş dolaşmaya bırakmama çağrısı ise çocukların ve gençlerin yönlendirilmiş, düzenli bir eğitim ve rehberlikle yetiştirilmesinin önemine dikkat çekmektedir.

Bu ifadeler, aile içindeki eğitim ve öğretimin, bireyin hayatında önemli bir rol oynayabileceği ve toplum için olumlu bir etki yaratabileceği düşüncesini yansıtmıştır.

Eserde, kız ve erkek evlatların zamanı geldiğinde evlendirilip yuvalarının kurulması da tavsiye edilmiştir. Çünkü kişinin ömrünü sağlıklı geçirmesi her zaman destekleyici bir aile ortamında mümkün görülmüştür. Çocukların yetiştirilip evlendirilmeleri de Kutadgu Bilig’de önemli bir husus olarak işlenmiştir¹⁵⁸.

Erdemlerin ve değerlerin bireyin karakterini şekillendirebileceği ve gelecekte başarıya ulaşma şansını artırabileceği fikri üzerinde önemle durulmuştur. Öğretilen erdemlerin gelecekte mal sahibi olmayı kolaylaştıracağına inanılmasını, kişinin iş etiği, liderlik yetenekleri ve toplumsal ilişkilerindeki başarısını etkileyebileceği düşüncesinin bir yansıması olarak da görmek mümkündür.

¹⁵⁶ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/138-139.

¹⁵⁷ Çetin, *Kutadgu Bilig’de Çocuk ve Çocuk Eğitimi*, 57-65.

¹⁵⁸ Dönmez-Koçak, “Kutadgu Bilig’de Çocuk Eğitimi”, 188.

İnsanların çocuklukta iyi bir eğitim almamasının gelecekte başıboş dolanarak heba olacaklarına sebebiyet vereceğinden duyulan endişe, bireyin doğru yönlendirilmemesi durumunda potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştiremeyeceği düşüncesini yansıtmaktadır. Eğitimsizlik, bireyin yaşamında yönlendirici bir ilke ve değer sistemi olmamasına, kötü alışkanlıkların gelişmesine ve toplumsal normlara uymakta güçlük çekilmesine neden olabilir. Bu inanç, bireyin çocukluk döneminde temel değerleri, sorumluluk duygusu ve sosyal becerileri öğrenmesinin, gelecekteki başarı ve mutluluğu üzerinde olumlu bir etki yapacağını ortaya koymaktadır. Konuyla alakalı Ögdülmiş'in Odgurmuş'a oğul-kız terbiyesi hakkında söylediği beyitler şunlardır:

“oğul kızka öğret bilig hem edeb
angar iki ajun anıñ asğı tap (4506)
oğulka kisi al kızığı erke bir
sakınçsız tirilgil aya kutluğ er (4507)
kamuğ erdem öğret oğulka tükkel
ol erdem bile bu tire birge mal (4508)
süre ıdma boşlağ oğuluğ yağa
yağa bolğa boşlağ yügürgey iwe¹⁵⁹” (4509)

(Oğluna kızına bilgi ve edep öğret; her iki dünyada bu onlar için faydalı olur. Oğula kız al, kızı ere ver; ömrünü dertsiz geçir, ey mutlu insan. Oğula bütün erdemleri tam olarak öğret; o bu erdemlerle ileride mal sahibi olur. Oğulu başıboş dolaşmaya bırakma; başıboş kalırsa her tarafa gider, yazık olur¹⁶⁰.)

Kutadgu Bilig, çocuk eğitimi ve terbiyesine büyük önem veren bir perspektife sahiptir. Eserde, çocukların küçük yaşlarda eğitilip terbiye edilmesinin gelecekteki karakter ve davranışları üzerinde derin etkiler bırakacağına dair birçok vurgu bulunmaktadır. Bu düşünce, çocukların ahlâki değerleri, erdemleri ve bilgi birikimini erken yaşlarda edinmelerinin önemini vurgular. Aynı zamanda, ağacın yaşken eğilmesi misali, çocukların öğrenme ve eğitim kapasitelerinin küçük yaşlarda daha etkili olduğu fikrini yansıtır. Bu, çocukların bilgiyi daha kolay öğrenebileceği, karakterlerinin daha esnek olduğu ve olumlu alışkanlıkların daha iyi şekillendirilebileceği düşüncesine dayanmaktadır.

“Bilgilerin kalıcı olabilmesi” vurgusu da, çocukluk döneminde edinilen bilgilerin ve değerlerin, bireyin yaşamının ilerleyen aşamalarında daha kalıcı ve etkili olmasına dair bir anlayışı yansıtır. Bu, çocuklara verilen eğitim ve

¹⁵⁹ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 452-453.

¹⁶⁰ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/126.

terbiyenin sadece o anki değil, aynı zamanda gelecekteki yaşamlarını da etkileyebileceği düşüncesini içerir.

1.2.3. Çocuk Sahibi Olmanın Zorlukları

Kutadgu Bilig çocuk sahibi olmanın önemi ve bu konuda dikkatli olunması gereken hususlara önemle değinmiş ve aileleri çocuk sahibi olmaya teşvik etmiştir. Çocukları geleceğin anahtarı olarak görmüş, onların doğru bir şekilde yetiştirilmesi gerektiği fikrini sürekli olarak dile getirmiştir.

Ancak, tüm bu ifadelerin yanında eserde çocuk sahibi olmanın olumsuz taraflarından da bahsedilmiştir. Çocuk yetiştirmenin zorlukları, sorumlulukları ve çocuğun aileye verdiği sıkıntılar üzerinde de durulmuştur.

Kutadgu Bilig, çocuk sahibi olmanın toplumsal ve bireysel önemini vurgularken, aynı zamanda bu sürecin getirdiği zorluklara da dikkat çekmiştir. Böylece eser, okuyucuya dengeli bir bakış açısı sunarak yaşamın çocuk yetiştirmeye ilgili her yönünü vurgulamaya çalışmıştır.

Yusuf Has Hâcib'in belirttiği gibi, çocuk eğitmek gerçekten de insanın karşılaşabileceği en zorlu görevlerden biridir. Eğitim süreci sadece bireyin fiziksel ihtiyaçlarına cevap vermekle kalmaz, bunun yanında çocuğun karakterini, değerlerini, sosyal becerilerini ve duygusal zekâsını şekillendirir. Bu karmaşıklık, ebeveynleri derin bir sorumlulukla karşı karşıya bırakır¹⁶¹.

Eserde evlat sahibi olmak dipsiz bir kuyuda olmaya benzetilerek, çocuk eğitiminin hiçbir zaman tam olarak bitmeyen ve sıkıntılarla dolu bir süreç olduğu vurgulanmıştır. Ebeveynler, çocuklarının her anında onlara rehberlik etmeli, öğretmeli ve destek olmalıdır. Bu süreçte yaşanan zorluklar, ebeveynlerin uykusuz geceler geçirmesine, endişelenmelerine ve kendi ihtiyaçlarından fedakârlık yapmalarına neden olabilir¹⁶².

Çocukların ailelerine yeteri kadar minnet duymamaları konusu da önemli bir noktadır. Ebeveynler, çocuklarının sağlıklı bireyler olarak büyümesi ve gelişmesi için ellerinden gelenin fazlasını yapmaya çalışırlar, ancak evlatlar bu

¹⁶¹ Çetin, *Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi*, 58.

¹⁶² Dönmez-Koçak, "Kutadgu Bilig'de Çocuk Eğitimi", 174-175.

abaların farkında olmayabilir veya duyarsız olabilirler. Bu durum, ebeveynlerin duygusal olarak zorlayıcı bir deneyim yaşamasına neden olabilir:

“oğul kız sakınçı bu tüpsüz tengiz
oğul kız sarığ kıldı kızgu mengiz (1164)
kiming boldı erse oğul kız kisi
negü teg kelir ol kişining usı (1165)
oğul kızda ötrü ata yir etin
oğul kız atamaz atası atın¹⁶³” (1166)
(Oğul ve kız derdi dipsiz bir denizdir; oğul ve kız al yanağı soldurur. Kimin karısı, oğlu ve kızı varsa, o kişi nasıl rahat uyuyabilir. Oğul ve kız yüzünden baba daima eziyet çeker; fakat oğul ve kız atasının adını dahi anmaz¹⁶⁴.)

Ebeveynlerin çocuklarına gösterdikleri çabanın, zaman zaman çocuklar tarafından fark edilmemesi veya değerinin bilinmemesi durumuna da vurgu yapılmaktadır. Anne babasının çabasını görmeyen evlatlar yerine hizmetkâr kişiler ana babaya daha yakın tercih edilmiştir.

Faydasız oğul, aile için bir değer veya katkı sağlamayan bir erkek çocuğu olarak düşünölmüştür. Eğer bir oğul bu beklentileri karşılamazsa veya aileye zarar veriyorsa, onu düşmanla eş tutarak, aile içindeki olumsuz etkisi vurgulanmıştır:

“asığlığ kul erse oğulda yakın
asığsız oğumı yağı bil sakın ¹⁶⁵“(3003)
(Faydalı kişi, kul bile olsa, oğuldan daha yakındır; faydasız oğulu düşman bil, ondan sakın¹⁶⁶.)

Kutadgu Bilig’de hayırsız evlat, aileye maddi veya manevi zarar veren, ahlâki değerlere uymayan, sorumsuz veya saygısız bir çocuk olarak, aileye külfet olarak değerlendirilir.

Ailenin itibarının, çocuğun davranışlarına bağılı olarak şekilleneceğine inanıldığı için ailesinin adına gölge düşürecek çocuklar istenmemiştir. Eğer bir çocuk ahlâki veya toplumsal normlara uymuyorsa, ailenin itibarını zedeleyeceğine, çevredeki insanlar tarafından eleştirilen aile büyüklerinin bu durumdan dolayı sıkıntı yaşayacağına inanılmıştır.

Vefasız evlatlar aileleri için bu dünyada sıkıntı sebebi sayıldığı gibi öldükten sonra da ailelerini unutup gidecekleri Odgurmış’ın Ögdölmüş’e yaptığı konuşmada dile getirilmiştir.

¹⁶³ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 94.

¹⁶⁴ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/133-134.

¹⁶⁵ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 310.

¹⁶⁶ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/221.

“kalı edgü bolsa oğul kız silig
anı teg bolur kim yoritting tilig (3377)
kalı bolsa isiz ulitğay sini
özüng ölse terkin unitğay sini (3378)
ısız kılğa atıng öze qarğışın
sini sökge yat baz uluğlar başın¹⁶⁷”(3379)
(Eğer oğul kız iyi ve hayırlı olursa, bu iş senin dediğin gibi olur. Eğer evlat
hayırsız çıkarsa hayatta seni inletir; ölünce de seni çabucak unuttur. Senin adını kötüler,
üstelik büyükler başta olmak üzere, bütün yat-yabancı beddua ederek sana söver¹⁶⁸.)

Eserde oğul kız için geçen başka bir olumsuz ifadede yine düşman olarak nitelenen çocuklara sahip olmaktansa çocuksuz olmak tercih edilmiştir. Çünkü ailesi için evlatların hayırsız olmasının aile adına üzerlerinden kaldırılamayan bir gölge gibi olduğu ifade edilmiştir.

Ayrıca düşmanlarının dürüst olmasını beklemek ne kadar zorsa düşman gibi evlatlardan da güzel şeyler beklemek anlamsız bulunmuştur. Bu duruma göre hayırsız evlat öldükten sonra bile ailesini hızla unutabilir ve hatta ailesinin adını kötüleyebilir potansiyelde sayılmıştır. Çevresindeki insanlara da bu durum göz önünde bulundurularak, aileye yönelik olumsuz sözler sarf edebilirler gözüyle bakılmıştır¹⁶⁹:

“oğul kız yağı ol yağı ne kerek
yağısız tiriglik taķı edgürek (3380)
yağıdın negü teg yarukluk bolur
yağı atı yaska tanukluk birür (3381)
ne edigü bilig birdi bilgi koyuğ
oğul kız atı erke kitmez oyug¹⁷⁰”(3382)
(Oğul kız insana düşmandır, düşman neyine gerek; daha iyidir düşmansız hayat sürmek. Düşmandan nasıl rahatlık umarsın; düşmanın atı bile senin aleyhine tanıklık eder. Bilgisi derin olan insan ne iyi bilgi vermiştir; oğul kızın adı, insan için giderilemeyen bir gölgedir¹⁷¹.)

Bazen de aileler, sırf evlatları rahat etsin diye onlara mal mülk toplayarak hayatlarını heba ettikleri halde evlatları tarafından takdir görmemekle imtihan olmuşlardır. Hatta bu aileler evlatları için yerine göre haram dahi toplamaktan geri durmamışlardır.

Fakat yine hayırsız çocukların ailelerinin bir ömür onlar için çektiği cefayı fark etmeyeceklerine de vurgu yapılmıştır. Onların kazandığı para ile sefa

¹⁶⁷ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 341.

¹⁶⁸ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/240.

¹⁶⁹ Çetin, *Kutadgu Bilig'de Çocuk ve Çocuk Eğitimi*, 58.

¹⁷⁰ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 341.

¹⁷¹ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/240.

sürerek asla vefa duygusu olmayan evlatların ebeveynlere vereceği üzüntü için de bir uyarı yapılmıştır:

“munğar menğzer emdi biliglig sözi
köni sözlemiştir körse köngli yazı (3383)
özünğ sızğurur sen oğul kız tiyü
bu emgek biliglig oğul kız kayu (3384)
tirer sen haramıg barır sen kalır
sen inçik yiyü bar ol arzu yiyü¹⁷²”(3385)
(Bilgilinin buna benzer bir söz vardı; dikkat edersen, temiz kalpli insan doğru söylemiştir. Sen oğul kız diye kendini üzersin; bu zahmeti takdir eden oğul kız nerede. Haram toplarsın, gidersen kalır; sen inleye inleye git, sefasını o sürsün¹⁷³.)

Evliliği bir gemiye binmeye benzeten Yusuf Has Hâcib, oğul ve kızın dünyaya gelmesi durumunda geminin parçalanacağını ve suda sağ kalınamayacağını vurgular. Burada aile yaşamındaki sorumlulukların artması ve aile bireylerinin bu sorumluluklarla başa çıkma zorunluluğuna değinilmiştir.

Yine kendileri için gemiyi parçalayan unsurlar olarak tasvir edilen bu hayırsız oğul, kız evlat, anne babasının zehri sayılmıştır. Hatta böyle evlatlara sahip olan babanın kusurlarının görülmemesi gerektiği konusunda insanlar uyarılmıştır.

Çocukları için her türlü bela ve zahmete katlanmaktan kaçınmayan kişiler olarak anlatılan ebeveynlerin ağır yükler aldığı ve hayırsız oğul-kızın bunları görmezden geldiği hususuna eserin birçok bölümünde olduğu gibi burada da dikkat çekilmiştir.

Anne babaların yaşamları boyunca kendi hayatlarını evlatlarının konforu uğruna ikinci plana atmasının hayırsız evlatlar için takdir görmemesi aileler için üzücüdür. Çünkü esere göre ebeveynlerin bütün bunların karşılığında istediği şey öldüklerinde arkalarında onları hayırla anan evlatlar bırakmaktır:

“kime mindi sakın kisi alğuçı
tengiz utra kirdi kime mingüçi (3386)
oğul kız törüse kimesi sınır
kime sinsa suvda tirig kim kalır (3387)
oğul kız atasın suyurkağı ol
oğul kız atası yimi ağı ol (3388)
oğul kız isizi atada kiğın
atamaz atasın anasın adın (3389)
bu yanglıg iyaldın kaçır bar vefa
kılıkı ya’vuz ol kılınçı cefa (3390)
oğul kız atası tü emgek körer

¹⁷² Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 341.

¹⁷³ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/240-241.

bela mihnet erse yanġan teg yüder (3391)
adaş koldaş erdeş tutunġu tidinġ
bu eđġü içi ters yüki yüdmeking¹⁷⁴ (3392)

(Evlenen kişiyi bir gemiye binmiş farz et, gemiye binen kişi denize açılır. Oğul kız dünyaya gelirse gemisi parçalanır; gemi parçalanınca su içinde kim diri kalır. Oğul kız sahibi babanın kusuruna bakmamalı; oğul kız babasının yediğı zehirdir. Oğul kızın hayırsızı ölen ana ve babasını, bir kere olsun anmaz. Böyle çocuktan hiç vefa umulur mu; onun doğası kötü ve işi gücü cefadır. Oğul kız babası her türlü zahmete katlanır; bela ve mihnetleri de fil gibi yüklenir. Dost, ahbap ve arkadaş edinmeli, dedin; bu iyi, fakat bunların yükünü yüklenmek çok zordur¹⁷⁵.)

Eserin bir başka bölümünde ise maddi zenginliklerin biriktirilmesi yerine, paylaşım ve cömertliğin önemine vurgu yapılmıştır. Kişinin biriktirdiğı maddi varlıkları sadece kendisi için değıl, çevresindeki insanlarla paylaşması gerektiğı öne sürülmüştür.

Çünkü kişi ölür de tüm malını mülkünü bıraktığı oğul kız onu kötü yollarda sarf ederse, mal biriktirmenin tek başına anlam ifade etmeyeceğı ve doğru kullanılmazsa olumsuz sonuçlara yol açabileceğı düşüncesine değinilmiştir. Vefasız çocuklara bırakılan servetin değıl yoksullara dağıtılan varlığın kişi için kazanım olduğı konusunda Odgurmuş hakana uyarılarda bulunmuştur.

“öüş kaznak urınn sen altun kümüş
negü bulsa birgil ülegil öküş (5290)
seninġde kiğin ƣalġa tutsa ölüm
oğul kız isizlikke bulġay tolum¹⁷⁶”(5291)
(Çok altın gümüş toplayıp hazine yapma; ne bulursan ver, bol bol dağıt. Ölüm yakalarsa bu mal geride kalacak, oğul kız onu kötü yollarda sarf edecektir¹⁷⁷.)

Çocuk sahibi olmak Kutadgu Bilig’de önemli bir değer olarak kabul edilir ve aileler genellikle çocuk sahibi olmaya teşvik edilir. Ancak, esere göre sahip olunan çocukların vefasız olması, ailelerin duygusal olarak zorlayıcı bir durumla karşılaşmalarına neden olabilir.

Aileler, çocuklarına sevgi, eğitim ve değerlerle dolu bir yaşam sağlama amacı güdüyor olsalar da çocuklar, ailelerinin beklentilerini karşılamayabilir veya onlara vefasızlık gösterebilir. Bu durumun, aile içinde hayal kırıklığına ve üzüntüye yol açacağı, ailelerin çocuklarına yatırım yaparken, gelecekte onlardan

¹⁷⁴ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 341-342.

¹⁷⁵ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/240-241.

¹⁷⁶ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 526.

¹⁷⁷ Hâcip, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmeti Arat, 2/380.

bekledikleri desteği veya sevgiyi alamamaktan dolayı derin bir üzüntü duyabileceği hususuna sıklıkla vurgu yapılmıştır.

Eserde ebeveynlerin kendi kişisel gelişimleri için zorluklardan kaçınmadıkları ve çocuklarının da aynı sorumluluk anlayışını benimsemelerini bekledikleri bir değer sistemine vurgu yapılmıştır.

Bu aile dinamiği içinde, çocuklardan genellikle aile değerlerine sadık kalmaları, çalışkan olmaları, zorlukları göğüslemekten kaçınmamaları ve aile adını onurlandırmaları beklenmiştir. Bu beklentiler, ailenin özverili çabalarının devamını sağlamak, aile ismini yaşatmak ve aile mirasını sürdürmek amacını taşımaktadır.

1.3.KUTADGU BİLİĞ'DE AİLE

Kutadgu Bilig aile kurumu üzerine detaylı bir şekilde odaklanmamıştır. Eserde aile konusu, diğer temalar kadar öne çıkmaz ve genellikle devlet yönetimi ve hükümdarlık üzerine yoğunlaşan bir bakış açısı bulunur. Aile kurumu, özellikle hükümdarın ahlâki değerlerini etkileyen bir unsurdur, ancak ayrıntılı bir şekilde işlenmez.

Kutadgu Bilig, ağırlıklı olarak devlet yönetimi, hükümdarlık, adalet, erdem ve ahlâki değerler gibi konulara odaklanan bir eser olduğu için, aile kurumu ve bu süreçte gerçekleşen ritüeller hakkında detaylı bilgilere rastlanmamaktadır.

Fakat doğrudan olmasa da bazen dolaylı olarak Kutadgu Bilig'de aileye dair bazı unsurlar bulunmaktadır. Eserde özellikle evlenilecek kadın tipi ve baba-oğul ilişkileri konularında aile konusuna dolaylı olarak değinilmiştir.

1.3.1. Aile Kurumu

Kutadgu Bilig olan değil, olması gerekenler, idealler üzerine bir kurgu olduğu için aile içi münasebetlerde kadının bir rolü ya da görüşü olmadığı düşüncesiyle aile kurumuna dair çok net verilere ulaşmak mümkün olmamıştır.

Kutadgu Bilig'de aile kurumuna ait evlilik konusuna ve evlenilecek ideal kadın tipine dair bazı bilgiler bulunmaktadır ¹⁷⁸.

¹⁷⁸ bk. 2. Bölüm 1.1.

Eserde aile kurulması konusunda yaşı gelen çocukların evlendirilmesine dair bir teşvik söz konusudur. Evlilik konusunda özellikle kadınlar yönünden evlenecek kadının ailesine uyarılar yapılmıştır. Evlenecek kızın ailesine kızlarını zamanı geldiğinde çabucak evlendirmesi tavsiye edilmiştir. Kadının zamanında evlenmemesinin ailesi için pişmanlık sebebi olacağı düşünülmüştür. Çünkü kız vaktinde evlenip aile kurmazsa aile kurumunun tehlikeye düşeceği endişesi mevcuttur. Ögdülmüş Ogdurmuş'a halkla nasıl geçinileceğini söylediği kısımda konuyla ilgili bir beyite yer verilmiştir:

“kızığ tutma evde uzun begsizin
ökünç birle ölgey özün ıgsizin(4510)
(Kızı uzun müddet evde kocasız tutma, yoksa hastalığa gerek kalmadan bu pişmanlıkla ölürsün¹⁷⁹.)

Ayrıca, evlenme konusuna dair öneri, sağlıklı aile ilişkilerinin ve mutlu bir yaşamın, uygun eş seçimi ve karşılıklı saygı temelinde inşa edilebileceği düşüncesini yansıtmaktadır.

Yusuf Has Hâcib evlenen kişiyi denize açılan gemiye benzetmiştir. Konuyla ilgili Ogdurmuş ve Ögdülmüş arasında geçen konuşmada bir beyit mevcuttur. Onun bu benzetmesiyle, evlilik bir deniz yolculuğu olarak tasvir edilmiştir, ancak çocuk sahibi olduğunda geminin parçalanacağından da söz edilir¹⁸⁰.

“kime mindi sakın kisi alğucu
tengiz utra kirdi kime mingüci (3386)
(Evlenen kişiyi bir gemiye binmiş farz et, gemiye binen kimse denize açılır¹⁸¹.)

1.3.2. Aile İçi İlişkiler

Aile içerisindeki yaşam için eserde erkeklere kadınlarla ilgili birçok sorumluluk yüklenmiştir. Aytoldu'nun oğlu Ögdülmüş'e öğüt verdiği bir beyitte konuya değinilmiştir.

“tişig boşlağ ıdma yapa tut kapuğ
tişidin tegir erke teñsiz kamuğ (1303)
(Kadını başıboş bırakma, kapıyı kapalı tut. Erkeğe her türlü uygunsuzluk kadın yüzünden gelir¹⁸².)

Eserde kadınlardan toplumsal yaşamda daha sınırlı bir role sahip olmaları ve birçok durumda ev içindeki rollerine odaklanmaları beklenir. Kadınlar, evlilik

¹⁷⁹ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 341.

¹⁸⁰ bk. 2. Bölüm 1.2.3

¹⁸¹ Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 282

¹⁸² Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 172.

kurumunda ailenin namusunu temsil eden bir unsur olarak görülmektedir. Bu, kadınların aile onurunu korumak için ahlâki normlara sıkı bir şekilde uymaları gerektiği anlamına gelir.

Kadın burada kendi yaptığı davranışların mesuliyetini alamayacak kadar sorumsuz, başboş bırakılırsa hata yapmaya her daim meyilli, eksik varlıklar olarak gösterilmişlerdir. Bundan dolayı da eve kapatılmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

Eserde kadının sadece evden çıkmaması istenmekle kalınmamış, eve de hiçbir erkeğin gelmemesi konusunda erkekler uyarılmıştır. Çünkü yazara göre kadının herhangi bir mekânda başka bir erkeği görmesi kocasını aldatmaya meyletmesine sebeptir. Kadın hiçbir mecliste başka bir erkekle bir araya gelmemelidir. Misafirlik esnasında da yine başka erkeklerle aynı sofraya oturması uygun görülmemiştir. Ögdülmiş'in Odgurmuş'a halkla nasıl geçinileceğini söylediği bölümdeki bazı beyitlerde aile içerisinde kadından ve erkekten beklenen davranışlara değinilmiştir. Kadından aile içerisinde sadece erkeğe sadakat ve itaat göstermesi beklenmiş; erkeğe ise kadını sevmek, korumak, onu hayat arkadaşı gibi görmekten ziyade ona sürekli bekçilik yapmak, karısını idare etmek görevi verilmiştir.

“tişilerni evde küdezgil tuçı,
tişiniñ taşı teg bolumaz içi (4513)
(Kadınları her vakit evde muhafaza et, kadının içi dışı gibi olmaz.)
yatıg evke ıdma çıkarma tişig,
körüp yolda alğan köz ol bu kişig (4514)
(Yabancıyı eve sokma, kadını dışarıya çıkarma. Bu kadınları sokakta gören göz
onların gönlünü çeler.)
közün körmese ârzü qolmaz köñül,
közün körse köñlün qolur ay oğul (4515)
(Göz görmezse, gönül arzu etmez. Ey oğul, gözün görürse, gönlün arzular.)
közüñni küdezgil köñül kolmağay
köñül kolmasa öz bulun bolmağay (4516)
(Gözünü gözetirsen, gönülün bir şeye akmaz. Arzu etmeyince de, insan hiç bir
şeye kapılmaz.)
tişig katma erke yégü içgüde,
kalı kattıñ erse keçer keçgüde (4517)
(Yemekte, içmekte kadınları erkeklerle katma. Eğer katarsan, ölçüyü kaçıırırlar.)
tişig ıdma evde öñin çıkğalı
kalı çıksa yitrür könilik yolu (4518)
(Kadını evden dışarı bırakma. Eğer çıkarsa, doğru yoldan şaşar.)
tişi aşlı et ol küdezgü etig,
yıdır et küdezme bolmaz itig (4519)
(Kadının aslı ettir, eti gözetmeli. Gözetmezsen, et kokar, bunun çaresi yoktur.)
ağır tut tişig sen negü qolsa bir
evñ kapğı bekle yırak tutğıl er (4520)

(Kadına saygı göster, ne isterse, ver. Evin kapısını kilitle ve eve erkek sokma¹⁸³.)

Her ne kadar erkeğe olumsuzluk üzerine tavsiyeler verilse de son beyitte erkeklerden kadınlara saygı duymaları da istenmiştir.

Kutadgu Bilig’de evli kadınlardan hep korunmaya muhtaç, aklı sadece kurnazlığa ve hayâsızlık yapmaya çalışan, eşlerine ve ailelerine dair sadakatleri olmayan varlıklar olarak bahsedilmiştir. Erkeklerden de onları hapsedip sürekli denetlemeleri beklenmiştir.

Duruma bakıldığında aile kurumunda bir güvensizlik ortamı olduğu görülür, bunun neticesi olarak eşler arasında birliktelik, dayanışma ve sevgi gibi kavramlara rastlanmamıştır.

Anne ve evlatları üzerine bir ilişkiye, baba ve kız ilişkisine, gelin ve damatların kaynana - kaynata ilişkisine ya da diğer akrabalık ilişkilerine dair bir unsura tesadüf edilmemiştir. Fakat aile içi ilişkiler konusunda baba oğul ilişkisine dair beyitlere eserde birçok yerde rastlamak mümkündür¹⁸⁴.

2. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMI

1.1. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE KADIN

Dede Korkut Hikâyelerinde kadının toplumsal rollerine dair birçok unsura rastlanmaktadır. Hikâyelerde kadın kavramı anne, eş, sevgili, kayınvalide, cariyeye gibi rollerle yer almıştır.

Dede Korkut Hikâyeleri’nin giriş bölümünde Dede Korkut dilinden dört türlü kadından söz edilir. Muharrem Ergin’in *Dede Korkut Kitabı*’nın mukaddime bölümünde bu dört tip kadına değinilmiştir.

“Dede Korkut dilinden ozan der: Karılar dört türlüdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayağıdır. Birisi ne kadar dersin bayağıdır¹⁸⁵. “

Evin dayağı olan kadın ideal eştir. Çünkü o eşi evde yokken misafir ağırlar. Çevresindeki insanlara iyi davranır. Dede Korkut bu kadını Hz. Aişe

¹⁸³ Hâcîp, *Kutadgu Bilig*, çev: Yaşar Çağbayır, 341

¹⁸⁴ bk. 2. Bölüm 1.2

¹⁸⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 5.

(r.a.) ve Hz. Fatıma (r.a.) neslinden saymıştır. Eğer nesil devam edecekse böyle kadınların soyundan gelen çocukların yetiştirilmesi makbul sayılmıştır¹⁸⁶.

Solduran sop olan kadın ise yer içer fakat yediğini inkâr eder. Kocasından daima şikâyet eder. Dede Korkut bu kadınla evlenmeyi de bu kadının çocuk yetiştirmesini de uygun bulmaz¹⁸⁷.

Dolduran top olan kadın ise sabah kalkar, elini yüzünü dahi yıkamadan gezmeye gider. Dedikodu yapar, kapı dinler. Öğleden sonra evi dağınık, hırsız girmiş eve döner ve evin durumundan komşularını sorumlu tutar. Bu kadın da ideal eş ve anne değildir¹⁸⁸.

Ne kadar dersen bayağıdır denen kadın ise asla eşinin sözünü dinlemeyen kadındır. Eve misafir gelse misafirin yanında eşini mahcup eder. Hep olmayandan, eksikten bahseder. Dede Korkut bu kadınlara “Nuh peygamberin eşiği asıllıdır.” der. Bu kadınlarla da evlenmeyi tavsiye etmez.¹⁸⁹

1.1.1. Sevgili ve Eş Olarak Kadın

Dede Korkut Hikâyelerinde sevgili ve eş olarak anlatılan kadın karakterlere sıkça rastlanmaktadır. Hikâyelerde eş veya eş adayı olarak anlatılan kadınların bazılarının ismi zikredilmiş, bazıları da beylerin eşleri olarak anlatılmıştır.

¹⁸⁶ “Dede Korkut der: ‘Ozan, evin dayağı odur ki kırdan yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırlar azizler gönderir. O Âyişe, Fâtıma soyundandır hanım. Onun bebekleri yetişsin. Ocağına bunun gibi kadın gelsin’, (Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 5.)

¹⁸⁷ “Dede Korkut der: ‘Geldik o ki solduran saptur...Sabahleyin yerinden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir külek yoğurt bekler, doyuncaya kadar tıka basa yer, elini böğrüne koyar, der: Bu evi harap olası kocaya varalıdan beri daha karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım pabuç, yüzüm yaşmak görmedi der, ah nolaydı, bu öleydi, birine daha varaydım, umduğumdan daha uygun olaydı der.’Onun gibisinin, hanım, bebekleri yetişmesin. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin,” (Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 5.)

¹⁸⁸ “Dede Korkut der: “Geldik o ki dolduran topdur..Dürtükleyince yerinden kalktı, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna çırpıştırdı, dedikodu yaptı, kapı dinledi, öğleye kadar gezdi; öğleden sonra evine geldi, gördü ki hırsız köpek, büyük dana evini birbirine katmış, tavuk kümesine sığır damına dönmüş; komşularına seslenir ki: kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Çan Paşa, Ayna Melek, Kutlu Melek ölmeğe yitmeğe gitmemiştim, yatacak yerim gene bu harap olası idi, nolaydı benim evime birazcık bakaydınız, komşu hakkı Tanrı hakkı diye söyler.’ Bunun gibisinin, hanım, bebekleri yetişmesin. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin”, (Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 5-6.)

¹⁸⁹ “Dede Korkut der: ‘Geldik o ki ne kadar dersen bayağıdır: Uzak kırdan yabandan bir edepli misafir gelse, kocası evde olsa, ona dese ki: kalk ekmek getir yiyelim, bu da yesin dese, pişmiş ekmeğin bekası olmaz, yemek gerektir; kadın der: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok elek yok, deve değirmeninden gelmedi der;’ ne gelirse benim kalçama gelsin diye elini arkasına vurur, yönünü öteye kalçasını kocasına döndürür; bir söylersen birisini koymaz, kocanın sözünü kulağına koymaz.O Nuh peygamberin eşiği asıllıdır. Ondandır da sizi, hanım, Allah saklasın. Ocağına bunun gibi kadın gelmesin”, (Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 5-6.)

Hikâyelerden ilki olan Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Dirse Han'ın eşinin adı zikredilmez. Dirse Han kendisine “han kızı” diye hitap eder. Destanın başında evlat sahibi olamadıkları için karı kocanın birbirleri ile olan biteni konuştukları diyaloglarda eşe olan yaklaşımlardan çıkarımlar yapmak mümkündür.

Dirse Han evladı olmadığı için Oğuz beyleri tarafından dışlanır. Bunun üzerine evine gelerek karısına şunları söyler:

“Berî gel başımın bahtı evimin tahtı
Evden çıkıp yürüyünce servi boylum
Topuğunda sarmaşınca kara saçım
Kurulu yaya benzer çatma kaşım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Kavunum yemişim düvleğim¹⁹⁰
Görüyor musun neler oldu¹⁹¹”

Dirse Han'ın hatuna başımın bahtı, evimin tahtı diyerek söze başlamasından kadının kocasının gözündeki konumunun ne kadar değerli olduğu daha ilk anda anlaşılmaktadır. Karısının görünüşünde hoşuna giden her şeyi detaylarıyla anlatması da bu durumun destekleyicisidir. Dirse Han, hatununa konuşmanın devamında hesap soracak olmasına rağmen konuşmasına acı sözlerle başlamamıştır.

Fakat hikâyenin devamında oğul sahibi olamamanın sebebinin hatunundan kaynaklı olabileceğini düşünen Dirse Han, hatuna hesap sorarken onu öldürüp ona gazap etmekten de bahsetmiştir.

“Han kızı yerimden kalkayım mı
Yakan ile boğazından tutayım mı
Kaba ökçemin altına atayım mı
Kara çelik öz kılıcım elime alayım mı
Öz gövdenden başını keseyim mi
Can tatlılığını sana bildireyim mi
Alca kanını yer yüzüne dökeyim mi
Han kızı sebebi nedir söyle bana
Müthiş gazap ederim şimdi sana¹⁹²”

Dirse Han'ın karısı ise eşinin acı sözlerine rağmen ona kızmayan, kırılmayan, olgun bir eş olarak davranıyor. Kocasının içerisinde bulunduğu durumun ona verdiği sıkıntının farkında olarak çözüm üretme yoluna gidiyor.

“Hey Dirse Han, bana gazap etme, incinip acı sözler söyleme, yerinden kalk, alaca çadırını yeryüzüne diktir, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kes, İç Oğuz'un Dış Oğuz'un beylerini başına topla, aç görsen doyur, çıplak görsen donat,

¹⁹⁰ Güzel kokan küçük kavun.

¹⁹¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 10.

¹⁹² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 11.

borçluyu borcundan kurtar, tepe gibi et yığ, göl gibi kırmızı sağdır, büyük ziyafet ver, dilek dile, olur ki bir ağzı dualının hayır duası ile Tanrı bize bir topaç gibi çocuk verir¹⁹³.” dedi.

Dirse Han’ın hatunu burada kocasının destekçisi, ona yön veren zeki bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Dirse Han’ın eşinin söylediklerini hiç sorgulamadan yerine getirmesi ise kadının sözüne ne denli kıymet verildiğinin göstergesidir. Destanın devamında Dirse Han’ın hayalini kurduğu evladına kavuşmasından, kadın sözüne kıymet vermenin insanı mutluluğa ulaştıracağı mesajını almak mümkündür.

Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı hikâyede ise evli bir kadın olarak Salur Kazan’ın eşi Burla Hatun’dan söz edilir. Kendisinden bahsederken sürekli “boyu uzun Burla Hatun” denir. Bunun sebebi Türk kadınının endamına vurgu yapmak olabilir. Hikâyede genel olarak annelik rolü ağır basar. Fakat eşine olan sadakatinden de bahsetmek mümkündür.

Esir düştüğü kâfir beyi Şöklı Melik, Salur Kazan’a eziyet olsun diye kendisine kadeh sundurmak ister. Burla Hatun, eşinin ve Oğuz’un namusunu korumak için önce kendisiyle esir düşen kırk ince belli kızın arasına saklanır ve hepsine Kazan’ın karısı benim dedirtir, oğlunun etinin düşman tarafından kavurma yapıp kendisine sunulmasını göze alır.¹⁹⁴Bu hikâyede Burla Hatun eşine karşı sorumluluğunu bilen, iffetini muhafaza etmeye çalışan, temiz ve zeki bir kadın olarak tasvir edilmiştir¹⁹⁵.

Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde ise eş olan kadın karakteri beşik kurtmesi Banu Çiçek’tir. Bir gün ava giden Bamsı Bey, geyik kovalarken Banu Çiçek’in otağının yakınlarına gelir ve orada karşılaşırlar. Banu Çiçek nişanlısının karşısına çıkmak için yaşmaklanır¹⁹⁶. Kendisini Banu Çiçek’in dadısı olarak tanıtır.

Banu Çiçek önce kendisini sevgilisinden gizler. Burada sevdiğine naz niyaz eden bir kadındır. Yine Bamsı Beyrekle ava çıkmak istemesi Türk kadınına evleneceği erkeği önceden tanıma fırsatı verildiğinin bir göstergesidir.

¹⁹³ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (2015), 24.

¹⁹⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 41-43.

¹⁹⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 41.

¹⁹⁶ Kadınların feraceyle birlikte kullandıkları, yalnızca gözleri açıkta bırakan yüz örtüsü.(Türk Dil Kurumu (TDK) “yaşmak” (Erişim 03.Şubat 2024)

Birlikte ava çıktıklarında Bamsı'nın atı kızın atını geçer, oku da kızinkini geçer. Kız güreş tutmayı teklif eder. Kızın güreşte yeneceğini anlayan Bamsı Beyrek bunun Oğuz'da başına kakılacağını düşünür. Banu Çiçek'in belinden tutarak, ona yakınlaşarak onu mağlup eder. Olay üzerine kendisini tanıtan Banu Çiçek'e Bamsı Beyrek aralarında nişan olsun diye parmağındaki yüzüğünü takar¹⁹⁷:

"Kız der: Mademki böyle oldu, hemen şimdi ileri atılmak gerek bey oğlu dedi. Beyrek de ne olacak hanım, baş üzerine dedi¹⁹⁸."

Güreş esnasında birbirleriyle evlenme yolunda olan bu çiftin aralarındaki yakınlaşmalar ahlâksız bir durum olarak değerlendirilmez ve kadını itibarsızlaştırmaz. Tam tersi bunun sonucunda evlenmek isteyen Banu Çiçek'in bu isteğini Bamsı emir telakki eder. Bamsı Beyrek'in kadınına 'hanım' demesi ve isteğini emir sayması, kadının sözünün ve isteklerinin bu dönemde erkek için kıymetli olduğunu gösterir. Bamsı Bey güreş esnasında kadınına yenilmeyi utanç olarak görse de babasına evleneceği kızın özelliklerinden bahsederken onun birçok yönden kendinden önde olmasını ister.

Bamsı Beyrek babasına varır ve evlenmek istediğini söyler. Babası evlenecek kızın nasıl olmasını istediğini sorunca Banu Çiçek isimli sevdiğinin özelliklerini anlatır:

"Oğuz'da kimin kızını alıvereyim?" Beyrek der:

"Baba bana bir kız alıver ki, ben yerimden kalkmadan, o kalkmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmeli, ben hasmıma varmadan o bana baş getirmeli, böyle kız alıver baba bana." Dedi. Babası Pay Püre Han der:

"Oğul sen kız istemiyorsun, kendine bir hempa¹⁹⁹ istiyormuşsun, oğul galiba senin istediğin kız Pay Piçen Bey kızı Banu Çiçek'tir." Dedi²⁰⁰."

Bamsı Beyrek burada hayalindeki kadını betimlerken onun kendisinden daha akıllı olmasını istemektedir. Öyle ki bu kadın birçok konuda ondan bir adım önde olmalıdır. Türk toplumunda erkeğinin temsilcisi olan kadının bu meziyetleri taşıması erkeği için kıymetlidir. Burada kadın Türk erkeğinin gözünde bir eşten öte değer bulmuştur. Sadece ev hayatında değil sosyal hayatta da eşiyile birlikte savaşmak, ok atmak, yoldaş olmak ister.

¹⁹⁷ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 59-61.

¹⁹⁸ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 61-62.

¹⁹⁹ Omuzdaş, (Türk Dil Kurumu (TDK), "hempa". Erişim 03 Şubat 2024).

²⁰⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (2015), 70.

Hikâyenin devamında düğün gecesi esir düşen Bamsı Beyrek on altı yıllık esaretten onu esir tutan beyin kızı tarafından kurtarılır. Fakat kız karşılığında kendisi ile evlenmesini ister:

“Meğer kâfir beyinin bir bekâr kızı var idi. Her gün Beyreği görmeğe gelirdi. O gün yine görmeğe geldi. Baktı gördü Beyrek müteessir olmuş. Kız der: Niçin müteessirsin hanım yiğit? Geldikçe seni şen görürdüm, gülerdin oynardın, şimdi noldun dedi. Beyrek der: Nasıl müteessir olmayayım? On altı yıldır ki babanın esiriyim, babaya anaya, akrabaya kardeşe hasretim ve hem bir kara gözlü yavuklum, var idi, Yalancı oğlu Yaltacuk derler bir kişi var idi, varmış yalan söylemiş, beni öldü demiş, ona varır olmuş dedi. Böyle söyleyince kız - Beyreğe âşık olmuştu- der: Eğer seni hisardan aşağı urgan ile sallandıracak olursam, babana anana sağlık ile varacak olursan beni burada gelip helallığa alır mısın dedi. Beyrek and içti: Kılıcıma doğranayım, okuma saplanayım, yer gibi kertileyim, toprak gibi savrulayım, sağlık ile varacak olursam Oğruza, gelip seni helallığa almazsam dedi²⁰¹.”

Bu kısımda kâfir beyin kızı, Bamsı Beyrek, evli olduğu halde onunla evlenmek ister. Dede Korkut Hikâyelerinde tek eşlilikten bahsedilse de burada istisnai bir durumun olma ihtimalinden söz edilebilir. Fakat destanda sonrası için böyle bir evlilikten bahsedilmemiştir.

Kazan Bey oğlu Uruz Bey’in in esir olduğu hikâyede yine eş olarak han kızı boyu uzun Burla Hatun’dan bahsedilir. Bu destanda annelik rolü ağır basar fakat bir bölümde eş olma rolüne dair kısımlar da vardır:

“Han kızı gördü ki Kazan geliyor, toparlanıp yerinden kalktı. Samur cübbesini üzerine aldı, Kazana karşı geldi. Göz kapağını kaldırdı Kazanın yüzüne doğru baktı, sağ ile soluna göz gezdirdi, oğlancığını, Uruz’u görmedi. Kara bağı sarsıldı, bütün yüreği oynadı, kara süzme gözleri kan yaş doldu.

Kazana söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Der:

Beri gel Salur beyi Salur güzelliği

Başımın bahtı evimin tahtı

Han babamın güveyisi

Kadın anamın sevgisi

Babamın anamın verdiği

Göz açıp da gördüğüm

Gönül verip sevdiğim

Bey yiğidim Kazan²⁰²...”

Burla Hatun’un Kazan Bey’i ayakta karşılaması, giyimine dikkat etmesi Türk kadınının eşine ne denli saygılı olduğunu gösterir. Oğlunu göremediği için eşine hesap sormak ister. O da kocasının ona yaptığı gibi sözlerine iltifatlarla ve sevgi sözleriyle başlar. Türk kadınının kocasına duyduğu sevginin derinliğini çekinmeden dillendirmesi ve konuşmalarına iltifatlarla başlaması erkeğine karşı her daim saygılı ve sevgi dolu olduğunun bir göstergesidir.

²⁰¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 75-76.

²⁰² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 105-106.

Dede Korkut Hikâyelerinde Türk kadınları her zaman eşine kucak açan fedakâr, cefakâr ve cesur kişiler olarak anlatılır. Her durumda eşlerine kol kanat germek isterler²⁰³. Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde Azrail Deli Dumrul'dan canını isteyince anne babası dahi kimse canına kıyamaz. Karısına ise sormaz bile ondan sadece öldüğünde çocukları için evlenmesini ister.

Karısı ise kocası için canını vermekten geri durmaz:

“Ne diyorsun ne söylüyorsun
Göz açıp da gördüğüm
Gönül verip sevdiğim
Koç yığidim şah yığidim
Tatlı damak verip öpüştüğüm
Bir yastıkta baş koyup emiştığım
Karşı yatan kara dağları
Senden sonra ben neylerim
Yaylar olsam benim mezarım olsun
Soğuk soğuk sularını
İçer olsam benim kanım olsun
Altın akçeni harcar olsam benim kefenim olsun
Tavla tavla koç atını
Biner olsam benim tabutum olsun
Senden sonra bir yığidi
Sevip varsam beraber yatsam
Alaca yılan olup beni soksun
Senin o nâmert anan baban
Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar
Arş şahit olsun sekizinci kat gök şahit olsun
Yer şahit olsun gök şahit olsun
Kadir Tanrı şahit olsun
Benim canım senin canına kurban olsun²⁰⁴”

Bu hikâyede de eşine karşı yine güzel sözlerle konuşmaya başlayan bir eş figürü vardır. Kocasıyla arasındaki münasebetleri de iltifatlarına katan Türk kadını burada vefakârlığı ile ön plana çıkmaktadır.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesinde babası, ölmeden Kan Turalı'nın mürüvvetini görmek ister. Kan Turalı evleneceği kızı şöyle betimler:

“Oğlan der: Baba mademki beni evlendireyim diyorsun, bana lââyık kız nasıl olur? Kan Turalı der: Baba ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı dedi.

Kanlı Koca der: Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istermişsin, onun arkasında yiyesin içesin hoş geçesin Der: Evet canım baba öyle isterim, ya varasın bir cici bici türkmen kızım alasın, birdenbire kayayım üzerine düşeyim, karnı yırtılsın dedi.²⁰⁵”

²⁰³ Şenel, *age.*, s. 239.

²⁰⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 131.

²⁰⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 134-135.

Türk erkeği karısının öncelik olarak nazik ve süslü olmasını değil, korkusuz, cesur ve kendisi gibi savaşçı olmasını ister. Kendisi de bu denli yiğit bir kızla evlenmek uğruna ölümü dahi göze alır ve hikâyede adı geçen Selcen Hatun’la evlenir. Evliliği sonrası esir düşen Kan Turalı Bey’in Selcen Hatun tarafından kurtarılması zoruna gidince onu öldürmek ister:

Selcen Hatun:

“Bey yiğit övünürse erkek övünsün, aslandır
Övünmekle kadın, erkek olmaz
Alaca yorgan içinde seninle sarmaşmadım
Tatlı damak tutarak emişmedim
Al duvağımın altından söyleşmedim
Tez sevdin tez usandın kavat oğlu kavat
Kadir Allah bilir ben sana Munisim yarım kıyma bana”dedi²⁰⁶.”

Aynı hikâyenin devamında eşiyle her daim uzlaşma yoluna giden Türk kadınının bir örneğine daha rastlamak mümkündür. Hatun kocasını yatıştırmak için ona tatlı sözler söyleyerek en mahrem anlarını hatırlatır. Fakat Kan Turalı Bey dinlemez. Eşi laftan anlamadığında Selcen Hatun’un ona farklı bir dilden konuştuğu da görülür.²⁰⁷

“...ben aşağı kulpa yapışıyorum, sen yukarı kulpa yapışıyorsun, bre kavat oğlu, okunla mı, kılıcınla mı, gel beri konuşalım dedi²⁰⁸.”

Sonuçta eşler birbirine dayanamaz sarılıp öpüşürler ve orta yol bulunur. Hikâyede eşi Selcen Hatun’a “güzelim” diye hitap eden Kan Turalı Bey’in karısına duyduğu sevgi son iltifatta görülmektedir:

“Işıl ılışıl ışıldayan ince elbiselim
Yere basmayıp yürüyen servi boylum
Kar üzerine kan damlamış gibi kızıl yanaklım
Çift badem sığmayan dar ağızlım
Ressamların çizdiği kara kaşlım
Kurumsu kırk tutam kara saçlım
Aslan soyu sultan kızı
Öldürmeğe ben seni kıyar mıydım
Kendi canıma kıyarım ben sana kıymam
Ben seni deniyordum”dedi.²⁰⁹”

Erkeğin kadının her güzelliğini itinayla betimlemesi eşe duyulan sevginin derinliğini ve içtenliğini de göstermektedir.

²⁰⁶ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (2015), 155.

²⁰⁷ Şenel, *age.*, s. 239.

²⁰⁸ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 156.

²⁰⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 157.

Begil oğlu Emre hikâyesinde ismi zikredilmeyen Begil'in hatunu sözü haklı bulunan sözü dinlenen kadın olarak bahsedilmiştir.²¹⁰ Türk erkeği kadının sözüne güvenmiş ve çıkmazda hissettiği durumlarda eşiyle istişare halinde olmuştur.

Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde de düğün gecesi abisinin esir düştüğünü öğrenince Segrek gelin odasına abisi bulunana kadar girmek istemeyince eşiyle arasında geçen konuşmadan yine eşlerin birbirini her daim düşündüğünü görmek mümkündür:

“Der: Kız sen beni bir yıl bekle, bir yılda gelmezsem iki yıl bekle, iki yılda gelmezsem üç yıl bekle, gelmezsem o vakit benim öldüğümü bilesin, aygır atımı boğazlayıp aşımı ver, gözün kimi tutarsa, gönlün kimi severse ona var dedi. Kız burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Der:

Yiğidim ben seni bir yılda bekleyeyim
Bir yılda gelmezsen iki yıl bekleyeyim
İki yılda gelmezsen üç dört yıl bekleyeyim
Dört yılda gelmezsen beş yıl altı yıl bekleyeyim
Altı yol ayırımına çadır dikeyim
Gelenden gidenden haber sorayım
Hayır haber getirene at elbise vereyim
Kaftanlar giydireyim
Şer haber getirenin başını keseyim
Erkek sineği üzerime kondurmayayım
Murat ver murat al öyle git yiğidim²¹¹”

Bu hikâyede eski Türk toplumunda kadının kocası tarafından her şartta düşünüldüğü görülmektedir. Kadın da aynı kocası gibi düşünceli ve her şartta kocasına karşı sadakatlidir.

1.1.2. Anne Olarak Kadın

Dede Korkut Hikâyelerinde gündelik hayatta pek çok görevi olan kadının en önemli görevinin eşlik ve annelik olduğunu görmek mümkündür. Türk toplumunda kıymet verilen annenin İslâm dininin etkisiyle de daha kıymetli olduğu görülmektedir. İslâm'da “Cennet annelerin ayakları altındadır²¹².” ve “Allah'ın rızası, anne babanın rızasında, gazabı da anne babanın gazabındadır²¹³.” hadislerinin anneye yaklaşımına bakıldığında bunun izlerine Dede Korkut hikâyelerinde rastlamak mümkündür. Özellikle anne hakkının

²¹⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 188.

²¹¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 206-207.

²¹² Nesâî, Ebû Abdîrrahmân *Mektebû Tahkiki't-Türâsi'l-İslâmî*, nşr. Ahmed b. Şuayb. Sünenü'n-Nesâî. thk. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts

²¹³ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, nşr. Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, (279/892).

Tanrı hakkına eş tutulması ve hikâyelerin birçoğunun sonunda Dede Korkut'un dua ederken "Aksakallı babanın yeri cennet olsun. Ak bürçekli ananın yeri cennet olsun"²¹⁴ olsun şeklinde dua etmesi, Oğuzlarda annenin konumuna dair fikir verir niteliktedir.

Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han'ın hatunu oğlunun babasıyla gittiği avdan dönmediğini görünce kocasına hesap sorar. Yine aynı destanın devamında Dirse Han'ın karısı Boğaç Han'ın babasıyla çıktığı avdan dönmediğini görünce oğlunun nerede olduğunu Han'a sorar:

"İki gittin, bir geliyorsun; yavrum hani?
Karanlık gecede bulduğum oğul hani?
Çıksın benim görür gözüm a Dirse Han, yaman seğiriyor!
Kesilsin oğlanın emdiği süt damarım, yaman sızlıyor!
Sarı yılan sokmadan, akça tenim kalkıp şişiyor!
Biricik oğul görünmüyor, bağrım yanıyor"²¹⁵!"

Dirse Han'ın hatunu evladını göremediğinde onu yitirmiş olma ihtimalini düşünür ve neticede hissiyatını sözlerine döker. Hatunun bu sözlerinden annelik duygusunun derinliğini görmek mümkündür. Türk annesi için evladının böyle kıymetli olması ve onu kaybetme ihtimalinin dahi anneye derin keder vermesinden de anlaşılır ki Oğuz Türklerinde annelik müessesesi büyük önem taşımaktadır.

Anne bu hikâyede yine dövünmekle kalmaz oğlunu bulmaya kendisi gider ve oğlunu yaralı halde bulur ve onu sütüyle tedavi eder.

"Ana ağlama bana bu yaradan ölüm yoktur, korkma. Boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yaramı sıvadı, "Bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeğiyle anan sütü sana merhemdir"²¹⁶."

Annenin ak sütünün evladına her daim şifa olması annenin kıymetinin ötesinde onu kutsallaştırmaktadır²¹⁷. Bu durum da bahsedilen hadisleri destekler niteliktedir.

²¹⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (2015), 167.

²¹⁵ Adnan Binyazar, *Dede Korkut*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınlar, 2007), 5/126.

²¹⁶ Binyazar, *Dede Korkut*, 129.

²¹⁷ Safura İnan, "Dede Korkut Hikâyelerinde Aile ve İkili İlişkiler", *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/17, (Mayıs 2019), 257.

Hikâyenin devamında oğlunu yaralayan kişinin Dirse Han olduğunu öğrendiğinde ise yine baba ve oğlun arasını bulmaya çalışan anne, aile içi ilişkilerde köprü rolündedir.

Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan'da:

Bir gün Salur Kazan kırk kâfir kızın kendilerine ikram ettiği şarabı yanındaki beylerle içerken ava gitmek ister.

Oğluna ve yanındaki üç yüz yiğide Gürcistan sınırındaki yurdunu emanet ederek Oğuz Beyleri ile ava gider. Fakat onun yokluğunu fırsat bilen Şöklı Melik, Salur Kazan'ın yurdunu yağmalar oradaki kırk ince belli kızı, karısı Burla Hatun'u, ihtiyar anasını ve oğlu Uruz Bey'i esir etti. Kazan'a eziyet olsun diye de karısına şarap sundurup onu yatağına almak ister. Bunu işiten Burla Hatun kızların arasına saklanır ve kendisini sorduklarında bütün kızlar ses verir. Bunun üzerine Şöklı Melik oğlu Uruz'u kestirip etinden yedirin, eti yemeyen Kazan'ın karısıdır der. Burla Hatun durumu oğluna anlatır²¹⁸:

“Ay oğul! Kâfir beği neler söyler duy oğul!
Uruz Beğ'i bir çengele asın der,
Gövdesinden akça etler kesin der,
Kebab edin, beğ kızları yesin der...
Kim yemezse öz oğlunun etini,
İşte odur Kazan Beğ'in hatunu!..
Alın gelin döşek üzre kondurun,
İşve ile salındırıp döndürün,
Sabaha dek alca şarap sundurun...
Canım oğul! Ak etinden yesem mi,
Pis kâfirin döşeğine girsem mi²¹⁹?”

Uruz Bey ise anasına şunları söyler:

“Ağzın kurusun ana, dilin çürüsün ana, ana hakkı Tanrı hakkı olmamış olsaydı kalkarak yerimden doğrulaydım, yakan ile boğazından tutaydım, Kaba ökçem altına ataydım, ak yüzünü kara yere tepeydım ağzın ile burnundan kan fişkirtaydım, can tatlılığını sana göstereydim, bu nasıl sözdür, sakın kadın ana benim üzerime gelmeyesin, benim için ağlamayasın, bırak beni kadın ana çengele vursunlar, bırak etimden çeksinler kara kavurma etsinler kırk bey kızının önüne iletsinler, onlar bir yediğinde sen iki ye, seni kâfirler bilmesinler duymasınlar, taki pis dinli kâfirin döşeğine varmayasın, kadehini sunmayasın, babam Kazan'ın namusunu lekelemeyesin, sakın” dedi. Oğlan böyle diyince boncuk boncuk gözünün yaşı revan oldu. Boyu uzun, beli ince Burla Hatun boynu ile kulağını tuttu düştü, güz elması gibi al yanağını çekti yırttı, kargı gibi kara saçını yoldu, oğul oğul diyerek feryat figan etti ağladı²²⁰.”

²¹⁸ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 28-42.

²¹⁹ Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, *Dede Korkut'tan Salur Kazan Destanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s. 119.

²²⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 42.

Fakat oğlu Uruz Bey annesine “sen ve babam sağ olun, evlat yine bulunur” deyince ona çare bırakmamıştır²²¹.

Destanın bu bölümünde analık hakkı, Tanrı hakkıyla eş tutulmuştur. Annenin oğluna namusunu feda etmeyi teklif etmesi olumsuz karşılanmıştır. Çünkü Uruz Bey’in annesinin kâfire kadeh sunup onunla birlikte olmayı seçenek olarak oğluna sunması bile onu çok kızdırmıştır. Bu teklif bile kadının ölmesi için sebep görülmüş ama ana hakkı Tanrı hakkına denk sayıldığı için anasını affetmiştir.

Anne olan kadın evladının nazarında ne şartta olursa olsun asla babasından başkasıyla olmamalıdır. Hele de bir savaş durumunda asla bir kâfire yar olmamalıdır. Gerekirse bu durum için evladını feda ederek namusunu muhafaza etmelidir. Anne evlat için kutsal bir varlık olarak görülmüş, anneyi ve annenin iffetini korumak büyük önem taşımıştır.

Destanın ilerleyen bölümünde Salur Kazan ailesini kurtarmak için çobanla beraber düşman eline varınca Şöklü Melik’ten her şeyden önce annesini serbest bırakmasını ister ve şöyle söyler:

“Bre Şöklü Melik! Dünlügen altın ban evlerimi getirmişsin, sana gölge olsun! / Ağır hazinemi, bol akçanı getirmişsin, sana harçlık olsun! / Kırk ince belli kızıyla Borla Hatun’u getirmişsin, sana tutsak olsun! / Kırk yiğidiyle oğlum Uruz’u getirmişsin, kulun olsun! / Tavra tavlâ şahbaz atlarımı getirmişsin, sana binit olsun! / Katar katar develerimi getirmişsin, sana yüklet olsun! / Yaşlı anamı getirmişsin, / Bre kâfir, anamı ver bana! / Savaşmadan, vuruşmadan çekileyim, /Geri döneyim, gideyim, bunu iyi bil²²²!”

Anne burada sahip olunan her şeyden onun uğruna vazgeçilebilecek varlıktır. Her şey feda edilip de düşmana esir edilemeyecek kadar değerlidir. Anneler için nasıl ki evlatları büyük fedakârlıklar yapılacak kadar değerliyse, evlatlar için anne de bu denli kıymetli sayılmıştır. Uruz Bey annesi için canından vazgeçmiştir.

Salur Kazan herkesten önce annesinin durumu için endişelenir. Ne boyu uzun Burla Hatun ne evladı ne de serveti aklına gelir. Düşmana her şeyini vermeyi kabul edip karşılığında anasını kurtarmak istemiştir. Çünkü düşman ihtiyar anasının iffetine göz dikmiştir²²³.

²²¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 45-46.

²²² Binyazar, *Dede Korkut*, 148.

²²³ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 45-47.

Annenin iffetini korumak her iki evlat içinde uğruna her şeyden vazgeçilecek değerdedir. Bu hikâyeye anneliğin Türk toplumunun en önemli kutsallarından biri olduğunun işaretidir.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı'nda ise istisnai bir durum söz konusudur. Azrail Deli Dumrul'un canını almaya gelince o da yerine can verebilecek birini arar önce babasına gider. Babası can vermeyi kabul etmeyince annesine gider.

"Deli Dumrul babasından yüz bulmayıp sürdü anasına geldi

Der:

"Ana biliyor musun neler oldu?

Gökyüzünden al kanatlı Azrail uçup geldi

Benim akça göğsümü bastırıp kondu

Hırıldatıp tatlı canımı alır oldu

Babamdan can diledim ana vermedi

Senden can dilerim ana

Canını bana verir misin?

Yoksa oğul Deli Dumrul diye ağlar mısın?

Acı tırnak ak yüzüne çalar mısın?

Kargı²²⁴ gibi kara saçını yolar mısın ana?" dedi.

Anası burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş...

Anası der:

"Oğul oğul ay oğul

Dokuz ay dar karnımda taşıdığım oğul

On ay deyince dünya yüzüne getirdiğim oğul

Dolma beşiklerle belediğim oğul

Dolu dolu ak sütümü emzirdiğim oğul

Akça burçlu hisarlarda tutulaydın oğul

Pis dinli kâfir elinde esir olaydın oğul

Altın akçe gücüne dayanarak seni kurtaraydım oğul

Yaman yere varmışsın, varamam

Dünya tatlı, can aziz

Canımı kıyamam belli bil" dedi, anası da canını vermedi²²⁵."

Anne burada oğlu için canını vermeyi kabul etmez. Burada kadın alışılmış olanın dışında fedakâr anne rolünde değildir. Oğlunun ölmesindense esir edilmesini tercih eder ama yine de onun için canını vermek istemez.

Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâyede ise anne figürü insan değil bir peridir. Burada çoban tarafından tecavüze uğrayan anne doğan çocuğuna bakmak yerine onu bırakıp gider. Büyüdüğünde ise evladından vazgeçmeyen anne tenine kılıç batıp, ok değmesin diye Tepegöz'ün parmağına bir yüzük takar. Hikâyede diğer anne ise Tepegöz'e bir oğul vermiş diğerini vermek istemeyen kederli bir annedir. Annelik hissiyatlarıyla beyleri harekete geçirmiş ve bütün

²²⁴ Ok ve mızrak yapılan sağlam kamış. (Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı 1-2, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021, s. 171.)

²²⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 128-129.

annelerin evlatlarını kurtarmıştır. Hikâyede anneliğin evladından her ne şartta olursa olsun vazgeçmeyen yönüne dair örnekler her iki anne rolünde de yer almıştır.

Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde kardeşini kurtarma kararı alan Segrek Bey ve annesi arasında geçen konuşmada anne beylerden sonra kendisinden müsaade alınan kişidir. Kardeşinin varlığını kendisinden gizlediği için annesine kızgın olan Segrek Bey annesine sitem ederken yine anne hakkının Tanrı hakkına eşit olmasından bahsetmiştir²²⁶.

Hikâyelerde bu ifadenin yinelenmesi anne hakkının Türk toplumundaki önemini iyice pekiştirmiştir.

Salur Kazan'ın esir olup oğlu Uruz'un çıkardığı hikâyede ise anne oğlundan babasının varlığını saklar dedesi Bayındır Han'ı babası bilen Uruz babasının tutsak olan Kazan Bey olduğunu öğrenince annesine durumu gizlediği için kızar. Fakat burada da yine anne hakkı Tanrı hakkına eş tutulmuştur. Anne oğlu düşman eline varmasın diye kocasından bahsetmemiş, evladı uğruna çok sevdiği eşinden vazgeçmiştir²²⁷.

Dede Korkut hikâyelerinde anneler her daim değer görmüştür. Evlatlar onlara en kızgın oldukları anlarda bile saygılarını yitirmemişlerdir. Anne hakkı Tanrı hakkı sayılmış ve anneler uğruna sahip olunan her şeyden vazgeçilmiştir.

Dede Korkut Hikâyelerinde aile bağları ve özellikle de annelerin rolü önemli bir tema olarak işlenmiştir. Bu hikâyelerde, karakterler sadece kendi annelerine değil, aynı zamanda eşlerinin annelerine de büyük bir saygı gösterirler. Karakterler, eşlerinin anneleriyle de iyi ilişkiler kurarlar. Böylece kahramanlar annenin kıymetini bir kez daha vurgularlar.

Buna karşılık anneler de evlatlarına karşı her daim koruyucu, kollayıcı ve fedakârlık yapmaya razı varlıklar olarak anlatılmışlardır.

1.1.3. Savaşçı Karakter Olarak Kadın

Dede Korkut hikâyelerinde kadın sadece anne ya da eş olarak anlatılmamıştır. Kadınlar aynı zamanda erkekler gibi kılıç kuşanıp, at binmiş,

²²⁶ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 203-205.

²²⁷ Binyazar, *Dede Korkut*, 282-283.

ava gitmiş ve düşmanla savaşmışlardır²²⁸. Kadının bu konumu ise hem toplumu memnun etmiş hem de evlenilecek kadında aranan bir özellik olmuştur.

İlk hikâyede Dirse Han'ın hatunu avdan dönmeyen oğlunu yanına kırk ince belli kızı da alarak kendisi bulur. Burada kendisi at sürmüş ve yanına aldığı kızlar savaşçı yönlerinden dolayı ona eşlik etmişlerdir²²⁹. Türk kadını burada oğlu için dövünüp durmak yerine onu kendisi bulmayı yeğlemiştir.

Kam Püre oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde kahraman Banu Çiçek erkeğiyle ok atan, güreş tutan, at süren bir kadın karakterdir. Beşik kertmesi Bamsı Bey'le ava çıkan Banu Çiçek erkeğinin savaşçılık yönünü sınavan bir kadındır:

“Beyrek der: Pekâlâ, şimdi atlanın. İki atlandılar, meydana çıktılar. At teptiler, Beyreğin atı kızın atını geçti. Ok attılar, Beyrek kızın okunu geride bıraktı. Kız der: Bre yiğit benim atımı kimsenin, geçtiği yok, okumu kimsenin geride bıraktığı yok, şimdi gel seninle güreş turalım dedi. Hemen Beyrek attan indi. Kavuştular, iki pehlivan olup birbirine sarmaştılar. Beyrek kaldırır kızı yere vurmak ister, kız kaldırır Beyreği yere vurmak ister.

Beyrek bunaldı, der: Bu kıza yenilecek olursam, kudretli Oğuz içinde başıma kakınç, yüzüme dokunç ederler dedi. Gayrete geldi, kavradı kızı sarmaya aldı, memesinden tuttu. Kız koşundu. Bu sefer Beyrek kızın ince beline girdi, sarma takti, arkası üzerine yere yıktı²³⁰.”

Erkek kadının yiğitliğini yadırgamaz ve kadını kendisine rakip olarak görmekten geri durmasa da kadına yenilmenin Oğuz'da itibarını zedeleyeceğini düşünür. Bununla beraber evlenilmek istenen kadının savaşçı olması da Bamsı Beyrek için önceliktir:

“Beyrek der: Baba bana bir kız alıver ki ben yerimden kalkmadan o kalkmalı, ben kara koş atıma binmeden o binmeli, ben hasmıma varmadan o bana baş getirmeli, böyle kız alıver baba bana dedi²³¹.”

Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in esir olduğu hikâyede Kazan Bey ve Uruz Bey ava giderler. Avda kâfir düşmanın saldırısına uğrarlar. Uruz Bey esir düşer, Kazan Bey bundan habersiz eve döner. Kazan Bey'in hanımı Boyu Uzun Burla Hatun oğlunun bu ilk avı olduğu için heyecanla hazırlık yaptırmaktadır.

Kazan Bey döndüğünde oğlunun esir düştüğünü anlar. Kazan düşman üzerine gidip savaşmaya çalışır. Gözüne bir kılıç batınca kendisini sarp yerlere atar. Bu olanlara bekleyerek sabredemeyen boyu uzun Burla Hatun kırk tane kızı

²²⁸ Sevinçli – Gürgün, “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın”, 77.

²²⁹ Binyazar, *Dede Korkut*, 127-128.

²³⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 60-62.

²³¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 63.

yanına alıp, atına biner kılıcını kuşanır. Oğuz Beylerinin de kendisine yardım etmesi sonucu oğlunu ve eşini kurtarır²³².

Boyu uzun Burla Hatun kahraman Türk kadını olarak dağılan ailesini bir araya getirmiştir. Evde dövünüp ağıt yakmak yerine, atına binip, kılıcını kuşanıp, düşman üzerine yürümekten korkmamış, kocası ve oğlunun gafil avlandığı düşmanı bertaraf etmiştir.

Kanglı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesinde ise yine Kan Turalı Bey evleneceği kızı betimlerken savaşçı özelliklerini ilk kriterler arasında sayar. Hatta kadının bu meziyetlerinin kendisinininkinden üstün olmasını da ister:

“Baba madem ki evlendireyim diyorsun, bana lââyık kız nasıl olur?” Ben yerimden kalkmadan o kalkmış olmalı, ben kara koç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış bana baş getirmiş olmalı” dedi.

Kanglı Koca der: “Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istemişsin, o yorulup didinsin sen yiyesin içesin gün geçiresin.” “Evet canım baba öyle isterim, ya varıp bir cici bici Türkmen Kızı alırsan; ne yaparım? Ellesem eli kırılıverir, söylesem sözü yok, dillesem dili²³³...”

Nihayet kendisine uygun bir eş olarak Trabzon tekfurunun kızı Selcen Hatun’u uğruna canavarlarla savaşarak alır. Fakat yolda kâfir düşman karşısına çıkar. Selcen Hatun eşine beraber düşmanla savaşmayı teklif eder:

“Burada Selcen Hatun at sürdü. Hasımını bastırdı. Kaçanını kovalamadı, aman diyeni öldürmedi. Öyle sandı ki düşman bastırıldı. Kılıcının kabzası kan içinde otağa geldi, Kan Turalıyı bulamadı²³⁴.”

Yiğit Türk kadını düşmanla zalimce değil mertçe savaşmıştır, korkup kaçana, aman dileyene merhamet göstermiştir. Otağa geldiğinde Kan Turalı’yı göremeyince tekrar düşman üstüne korkusuzca geri gitmiştir:

“Gördü ki bir derenin içinde toz kâh toplanıyor kâh dağılıyor. Üzerine geldi. Gördü ki Kan Turalının atını oklamışlar, gözünün kapağını oklamışlar, yüzünü kan bürümüş, durmadan kanını siliyor, kâfirler üşüşüyor, kılıcını yalın eyliyor kâfiri önüne katıp kovalıyor. Selcen Hatun bunu böyle gördü, içine ateş düştü. Bir bölük kaza şahin girmiş gibi kâfire at sürdü. Bir ucundan kırıp kâfiri öbür ucuna çıktı²³⁵.”

Türk kadını sevdiği erkeği zor durumda görmeye dayanamayıp düşman üzerine korkusuzca yürümüştür. Gösterdiği bu cesaret örneğinde kendisi bir şahine benzetilir.

²³² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 105-116.

²³³ Mustafa Necati Sepetçioğlu, *Dedem Korkut Kitabı*, 6. Baskı, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 127.

²³⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 151.

²³⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 153.

Selcen Hatun'u başlangıçta tanıyamayan Kan Turalı söyleşmeleri sonrasında düşmanla savaşının o olduğunu anlar. Birlikte düşmanı bertaraf ederler. Selcen Hatun yaralanan sevdiceğini atının arkasına bindirir:

“Selcen Hatun Kan Turalı'yı at arkasına aldı çıktı. Giderken Kan Turalının fikrine bu geldi ki
Kalkıp ey Selcen Hatun doğrulduğunda
Yelesi kara cins atına bindiğinde
Babamın ak otağının eşğine indiğinde
Oğuzun elâ gözlü kızı gelini destan anlattığında
Herkes sözünü söylediğinde
Sen orada durasın övünesin
Kan Turalı perişan oldu
At arkasına aldım çıktım diyesin
Gözüm döndü gönlüm gitti
Öldürürüm seni dedi.
Selcen Hatun durum un ne olduğunu bilip söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:
Der:
Bey yiğit
Övünürse erkek övünsün aslandır
Övünmeklik kadınlara bühthandır
Övünmekle kadın erkek olmaz
Alaca yorgan içinde seninle sarmaşmadım
Tatlı damak tutarak emişmedim
Al duvağımın altından söyleşmedim
Tez sevdin tez usandın kavat oğlu kavat
Kadir Allah bilir ben sana
Munisim yârim kıyma bana
dedi. Kan Turalı der: Yok, elbette öldürmem gerektir dedi. Kız hiddetlendi, der:
... ben aşağı kulpa yapışıyorum, sen yukarı kulpa yapışıyorsun, ...okunla mı, kılıcınla mı, gel beri konuşalım dedi. Atını tepti, bir yüksek yere çıktı. Okluğundan doksan okunu yere döktü. İki okun temrenini çıkardı. Birini yaya taktı, birini eline aldı. Temrenli ok ile atmağa kıyamadı. Der: Yiğit at okunu. Kan Turalı der: Kızların yolu evveldir, önce sen at dedi. Kız bir oku Kan Turalıya attı. Şöyle ki başında olan bit ayağına indi²³⁶.”

Bu hikâyede Türk kadınının savaşçılık yönünden meziyetleri yadsınamaz. Türk kadını düşmanla sadece savaşmaz, yeri geldiğinde merhametini ve hakkaniyetini de gösterir. Her ne kadar düşmanla omuz omuza çarpışsalar da Kan Turalı Bey istediği yiğit kadınla evlenmiş olsa da Selcen Hatun'un kendisini kurtardığı için Oğuz'da övünmesinden endişe duyar. Türk erkeği, kadının savaşçılık meziyetlerinin kendisinden üstün olmasını istese de yine de kadının galip gelmesi toplum nazarındaki söylentilerden çekinmesine sebep olur.

²³⁶ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (2015), 155

1.1.4. Yardımcı Kadın Karakterler

Dede Korkut hikâyelerinde yer alan ana kadın karakterlerin yanında bir de yan kadın karakterler vardır. Bazıları ismiyle zikredilmiş bazıları ise sayılarla ve bulundukları konum itibariyle anlatılmıştır.

Genel olarak ilk hikâyeden itibaren karşımıza çıkan kırk ince belli kız bu karakterlerdendir. Bu kızlar bazen esir olarak, bazen de hatunlarla beyleri kurtarmaya giderek hikâyelerde rol almışlardır. Sayılarının kırk olmasının bir açıklaması olmasa da; kırk sayısının zikredilmesi İslâm dininin etkisinden ya da kültürel etkilerden dolayı olabilir²³⁷.

Karakterlerden birçoğuna Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde rastlanır. Banu Çiçek'in hizmetinde bulunan Boğazca Fatma ve Kısırca Yenge, Bamsı Beyrek'in kendisi için ağıt yakan kız kardeşleri ve annesidir. Bir diğer kadın karakter ise esir düşen Bamsı Bey'e yardım eden kâfir beyinin kızıdır. Kendisi Bamsı Beyrek'e âşık olur ve kendisiyle evlenmesi şartı ile onun kurtulmasına yardım eder²³⁸.

Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in esir olduğu hikâyenin başında kendilerine kadeh sundurulan dokuz kafir kızından bahsedilir.

“Dokuz kara gözlü, örme saçlı, elleri bileğinden kınalı, parmakları süslü, boyunları birer karış kâfir kızları al şarabı altın kadeh ile kudretli Oğuz beylerine gezdiriyorlardı²³⁹.”

Kâfir kızlarının beylerin hizmetlerinde çalışması ve Türk toplumunun içinde yaşamaları savaşlarda cariye olarak alındıklarının bir göstergesi olabilir. Eşlerine sadakatleriyle anlatılan Oğuz Beylerinin bu kızlara kadeh sundurması hatunlar açısından sorun teşkil etmemektedir. Bunun sebebi bu kızların savaş ganimeti olarak görülmesinden dolayı olabilir. Sayılarının dokuz olması ise Türk

²³⁷ Annemarie Schimmel kırk sayısının önemini şöyle açıklar: “İslâmi gelenekte 40'ın önemi hem Kur'an'dan hem de ilk vahyini 40 yaşlarında alan Hazreti Muhammed'in sözlerinden açıkça anlaşılır. Yahudi-Hristiyan geleneğinde olduğu gibi bu sayı yas vaktiyle ya da sabırla beklemeyle bağlantılıdır. Örneğin popüler gizemci gelenekler Tanrı'nın Adem'in çamurunu 40 gün yoğurduğunu ileri sürerler. Dünyanın sonu yaklaştığında Mehdi 40 yıl yeryüzünde kalacaktır. Yeniden dirilişte gökler 40 gün boyunca dumanla kaplanacaktır ve ayrıca dirilişin 40 yıl süreceği düşünülür. (Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev: Mustafa Küpüşoğlu, (Kabalıcı Yayınevi, 1998), 268.)

²³⁸ Metin Ekici, “Dede Korkut Kitabında Kadın Tipleri”, <https://www.academia.edu>, (Erişim 17.11.2023).

²³⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 96.

toplumunun bu döneminde dokuz sayısının çok sevilmesinde ya da hediye anlamına gelmesinden de olabilir²⁴⁰.

Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâyede ise Tepegöz için gelen sütanne vardır. Tepegöz, sütanesi onu emzirirken, sütannenin kanını da emerek onu öldürmüştür²⁴¹. Buradan da beyler için bakıcı ve sütanne kadınların var olduğu görülmektedir.

Salur Kazan'ın esir olup oğlu Uruz'un çıkardığı hikâyede ise Tekür'ün karısından söz edilir. Bu kadının adından bahsedilmemekle beraber Kazan Beyle yaptığı konuşmada kuyuya hapsedilen Kazan Bey'in ölen kızının sırtına bindiğine kanarak onun kurtuluşunu sağlayan bir karakterdir²⁴².

1.2.DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE ÇOCUK

Türklerde çocuk; aile, toplum ve hatta devletin geleceği olarak düşünüldüğü için Türk toplumunda çocuk sahibi olmak önemlidir. Ayrıca çocuk ailesinin genetik taşıyıcısı ve toplum yapısının gelecek çağa aktarımının vesilesidir²⁴³. Bundan dolayıdır ki çocuk sahibi olmanın önemi, çocuğa isim verme, çocuk terbiyesi ve çocuk sevgisi birçok unsurla Dede Korkut hikâyelerinde yer almaktadır.

İlk olarak eserin mukaddime bölümünde çocuğa dair bazı nasihatler vardır. Giriş bölümünde yer alan başka bir öğütte her ailenin kendi çocuğu olmasının önemine değinilmiştir. Dede Korkut başka birinin çocuğu büyütülse dahi kişinin kendi evladının yerini tutmayacağını ve kendisine verilen emekleri görmezden geleceğini söyler.

“El oğlunu beslemekle oğul olmaz, büyüyünce bırakır gider, gördüm demez²⁴⁴.”

²⁴⁰ Annemarie Schimmel dokuz sayısını şöyle ifade eder : “Çinliler gibi Moğollar ve Türkler de 9 sayısını çok severlerdi. Türklerin önde gelen kabilelerinden birisi *Dokuz Oğuzlar* olarak bilinirdi. İnsanların önünde 9 kez eğilmek zorunda oldukları Moğolların Büyük Han'ı 9 sancakla ya da Cengiz Han'da olduğu gibi 9 Tibet Öküzü kuyruğuyla kendisini belli ederdi.” (Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev: Mustafa Küpüşoğlu, 183.)

²⁴¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 170.

²⁴² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 218-219.

²⁴³ Yalçın – Şengül, “Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler”, 210-211.

²⁴⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 2.

Başlangıçta sadece erkek evlattan bahseden Dede Korkut kız evlada dair de birkaç şey söylemiştir. Kız çocuğunun eğitiminde annenin rolünden bahseden Dede Korkut Hikâyeleri'nde erkek çocuğun eğitiminde de babanın rolüne değinilmiştir:

“Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofraya çekmez. Oğul babanın yerine yetişenidir, iki gözünün biridir. Devletli oğul olsa ocağının korudur²⁴⁵.”

Ayrıca oğul üzerinden devam eden çocuk bahsinde erkek evlat, baba ocağının sürdürücüsü olarak tanımlanmıştır. Erkek evladın babanın iki gözünden biri sayılması da onun önemine dair bir işarettir²⁴⁶.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde toplumda istenmeyen çocuk karakterinden de bahsetmiştir.

“Baba adını yürütmeyen hoyrat oğul baba belinden inince inmesi daha iyi, ana rahmine düşünce doğmasa daha iyi. Baba adını yürütünce devletli oğul daha iyi²⁴⁷.”

Babasının adını devam ettirmeyen hayırsız evladın doğmasındansa hiç doğmaması tercih edilmiştir²⁴⁸. Bir şekilde ana rahmine düşen ileride hayırsız evlat olacak çocukların anne rahminde hayatının son bulması istenmiştir.

Giriş bölümünde çocuğa dair genel söylemlerden bahsedilmiştir. Hikâyelerde ise bu çocuk ve çocuğa dair unsurlar kişiler üzerinden anlatılmıştır.

1.2.1. Çocuk Sahibi Olmanın Önemi

Eski Türk toplumunda çocuk soyun devamı ve toplumun geleceği sayılmıştır. Bundan dolayıdır ki evlat sahibi olmaya çok önem verilmiştir. Bir oğlu ya da kızı olmayanın toplumda yeri yoktu. “Bayındır Han, bu eksikliği, dîni gerekçelerle ifade eder: “Onun ki oğlu kızı olmaya, yüce Tanrı kargı²⁴⁹mıştır biz de kargarız!” Oğlu kızı olmayan beyler için çok acı bir sonuçtur bu. Şölende yeri olmayanın ülkede de yeri yoktur.”²⁵⁰

Evlat sahibi olmayanlar kendisine beddua edilmiş sayılır. Bu insanlara Allah'ın gazabına uğramış muamelesi yapıldığı için halk tarafından da

²⁴⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 2.

²⁴⁶ Uyumaz, *Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk Eğitimi*, 58.

²⁴⁷ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 3.

²⁴⁸ Uyumaz, *Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk Eğitimi*, 59.

²⁴⁹ “Bkz. Kargamak (Beddua etmek)”, Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1-2*, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2021. s.

²⁵⁰ Binyazar, *Dede Korkut*, 119.

dışlanmışlardır. Davetlere ya da Türk toplumunun birlik beraberliğinin bir simgesi olan şölenlere davet edilmemişlerdir.

Daha ilk hikâye olan Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde Bayındır Han bütün Oğuz beylerini yemeğe davet eder. Aralarından çocuk sahibi olmayanlar da bu davete katılırlar fakat davette çocuk sahibi olmayan beyler diğer beyler kadar itibar görmezler.

“Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin” demişti. “Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun oğlu kızı olmayana Allah Teâla beddua etmiştir, biz de beddua ederiz belli bilsin” demiş idi.²⁵¹”

Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han’ın evlat sahibi olmadığı için gördüğü muamele onu çok üzmüştür. Şölende kızı ve oğlu olanlara hürmet gösterilirken, beylerden olan Dirse Han iyi ağırlandı. Rütbe bakımından Dirse Han’dan daha altta olanlar bile kendisinden daha çok hürmet görmüştür²⁵². Bu durumda Eski Türk topluluklarında çocuk sahibi olmayan beyler geride bir varis bırakamadıkları için toplum tarafından dışlanmışlardır. Tanrının onlara beddua ettiğine inandıkları için böyle insanları lanetlemişler ve onlarla bir araya gelmekten kaçınmışlardır. Toplumda çocuğun bu denli kıymetli olması ve sadece onu hak eden anne babanın çocuk sahibi olabileceği inancı yaygındır. Biyolojik nedenleri asla düşünmeden, bunun sadece Tanrının kişiye bahşedeceği bir lütuf olduğu dile getirilmiştir.

Hikâyenin devamında hatunıyla bu durum üzerine konuşan Dirse Han hatunun sözüne kulak vermiş ve evlat sahibi olabilmek için kurbanlar kestirmiş, aç görse doyurmuş, çıplak görse giydirmiştir. Bu sayede insanların hayır dualarını alarak bir evlat sahibi olmuştur. Elindeki tüm imkânları bu derece seferber etmesi eski Türk toplumunda soyun devamı için çocuk sahibi olmanın çok mühim mesele olduğunu gösteren başka bir unsurdur²⁵³.

Kam Püre’nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde durum biraz daha farklıdır. Burada evlat sahibi olmayan beyler bu duruma çok üzüldükleri için beyler onlara hep birlikte dua ederler.

²⁵¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 22.

²⁵² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 22.

²⁵³ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 122

Bay Büre Bey, Bayındır Han'ın sohbetine gitmişti. Oradaki beylerin oğullarını görünce yüksek sesle ağlamaya başlar. Bunu gören Salur Kazan iki dizinin üzerine çökerek niçin ağladığını sorunca²⁵⁴:

“Bay Büre Bey, ‘Han Kazan, nasıl ağlamayayım, nasıl sızlamayayım... Oğulda mirasçım yok, kardeşte kaderim yok. Yüce Allah beni lânetlemiştir, beyler! Tacım, tahtım için ağlıyorum. Bir gün, düşüp öldüğümde, yerimde, yurdumda kimse kalmayacak!’ dedi. Kazan, ‘Niyetin bu mudur?’ dedi.

‘Evet budur, benim de oğlum olsa, Han Bayındır'ın karşısını alsa dursa, kulluk eylese, ben de baksam sevinsem, kıvansam, güvensen...’

Böyle diyince kudretli Oğuz Beyleri yüzlerini göğe tuttular, el kaldırıp dua eylediler. ‘Allah Teâla sana bir oğul versin’ dediler. O zamanda beylerin hayır duası hayır dua, bedduası beddua idi, duaları kabul olunurdu. Pay Piçen Bey de yerinden kalktı, der:

‘Beyler, benim de hakkıma bir dua eyleyin, Allah Teâla bana da bir kız versin’ dedi. Kudretli Oğuz beyleri el kaldırdılar dua eylediler, “Allah Teâla sana da bir kız versin’ dediler. Pay Piçen Bey der:

‘Beyler, Allah Teâla bana bir kız verecek olursa, siz şahit olun benim kızım Pay Püre Bey'in oğluna beşik kertme yavuklu olsun’ dedi²⁵⁵.”

Bu hikâyede oğlu olmadığı için ağlayıp üzülen Pay Püre Bey dışlanmak yerine diğer beylerin hayır duasına mazhar olmuştur. Diğer Oğuz beyleri Pay Püre Bey'in üzüntüsüne ortak olmuş ve onu bu durumdan kurtarmak için birlik olmuşlardır.

Pay Piçen Bey de evlat yoksunluğu çektiği için beylerden kız evlat duası dilemiştir. Sadece erkek evlat sahibi olmak için değil kız evlat sahibi olmak için de dua edilmiştir. Türklerde her iki cinsiyetten evlada sahip olmanın insanları mutlu ettiği görülmektedir. Hiçbir cinsiyet diğerine üstün tutulmamıştır.

1.2.2. Çocuğa İsim Verilmesi

Dede Korkut hikâyelerinde çocuklar isimlerini doğar doğmaz almazlar. Aileleri onları bazı isimlerle sevsen de adlarını kahramanlık gösterdiklerinde Dede Korkut koyar²⁵⁶.

Eski Türk toplumlarında erkek çocuğun adını alabilmesi gerçekten de önemli bir süreçtir. Çocuğun doğduğu anda aldığı ilk ad genellikle geçici bir addır. Daha sonra, çocuğun kişiliği ve yetenekleriyle uyumlu bir adın seçilmesi, özellikle erkek çocuklarda, ergenlik dönemine gelindiğinde bir kahramanlık gösterisi beklenir. Bu gösteri, genellikle avcılık, savaşçılık veya diğer toplumsal değerlere uygun bir başarıyı içerebilir.

²⁵⁴ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 155.

²⁵⁵ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 155-156

²⁵⁶ Sinan Gönen, “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Doğum Hikâyeleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 18, (2005), 109-110.

Ergenlik dönemine gelindiğinde, genç erkek birçok kültürel değeri temsil ettiği bir gösteri yapar. Bu gösteri, liderlik, cesaret, dayanıklılık veya diğer erdemleri simgeliyorsa, genç erkeğe toplum tarafından verilecek olan “millî” adı kazanmasına katkıda bulunur. Ad alma geleneğinde kişinin, toplumun değerlerine uygun bir adı hak etmesi arzusu vardır. Bu ad alma süreci, genç erkeğin toplum içindeki yerini ve rolünü belirlemeye yönelik önemli bir adımdır²⁵⁷.

Dede Korkut hikâyelerinde ad vermeye dair ilk hikâye Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesidir. Hikâyede Bayındır Han’ın bir boğası ile bir devesi vardır. Yaz ve güz mevsiminde boğa ile deveyi savaştırıp seyrederek. O yaz hayvanları yine meydana çıkardıkları gün Dirse Han’ın oğlu üç ordu çocuğu ile orada aşık oynamaktadır. Diğer çocuklar kaçırlar, Dirse Han’ın oğlu boğadan kaçmaz. Boğayla dövüşmeye başlar. Zorlu geçen dövüşü Dirse Han’ın oğlu kazanır. Beyler çocuğun etrafında toplanıp tebrik ederler. Dede Korkut gelip çocuğu da alıp Dirse Han’ın yanına gider²⁵⁸:

“Dede Korkut oğlanın babasına söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Der:

Hey Dirse Han beylik ver bu oğlana

Taht ver erdemlidir

Boynu uzun büyük cins at ver bu oğlana

Biner olsun hünerlidir

Ağıllardan on bin koyun ver bu oğlana

Etlik olsun hünerlidir

Develerden kızıl deve ver bu oğlana

Yük taşıyıcı olsun hünerlidir

Altın başlı otağ ver bu oğlana

Gölge olsun erdemlidir

Omuzu kuşlu cübbe elbise ver bu oğlana

Giyer olsun hünerlidir

Bayındır Hanın ak meydanında bu oğlan cenk etmiştir, bir boğa öldürmüş senin oğlun, adı Boğaç olsun, adını ben verdim yaşını Allah versin dedi²⁵⁹.”

Hikâyelerde Dede Korkut’un ad verdiği ikinci kişi ise Pay Püre Bey’in oğludur. Bamsı Beyrektir. On yaşına gelen Bamsı kendisinden yardım isteyen bezirgânların kâfir düşman tarafından gasp edilen mallarını ve esirlerini savaşarak geri alır. Bezirgânlar oğlanın yaptığı bu kahramanlığı babasına anlatırlar²⁶⁰:

²⁵⁷ Umut C. Karadoğan, “Çocuk ve Çocukluk” Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi” *Çocuk ve Medeniyet*, 4/ 7, (2019), 208.

²⁵⁸ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 14.

²⁵⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 15.

²⁶⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 56-57.

Pay Püre Bey:

“Bre, bu oğlana ad koyacak kadar var mıdır dedi. Evet sultanım, fazladır dediler. Pay Püre Bey kudretli Oğuz beylerini çağırır misafir etti. Dedem Korkut geldi, oğlana ad koydu. Der:
Ünümü anla sözümü dinle Pay Püre Bey
Allah Taâla sana hir oğul vermiş tutuversin
Ak sancak kaldırıncı müslümanlar arkası olsun
Karşı vatan kara karlı dağlardan aşar olsa
Allah Taâla senin oğluna aşır versin
Kanlı kanlı suların geçer olsa geçit versin
Kalabalık kâfire girince
Allah Taâla senin oğluna fırsat versin
Sen oğlunu Bamsam diye okşarsın
Bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun
Adın ben verdim yaşını Allah versin dedi. Kudretli Oğuz beyleri el kaldırdılar dua kıldılar, bu ad bu yiğide kutlu olsun dediler²⁶¹.”

Dede Korkut’un ad koyduğu son hikâye ise Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü hikâyedir. Hikâyede gece düşmandan kaçarken düşürülen Aruz Bey’in oğlu Basat aslanlar tarafından büyütülür. Sonra bulunan Basat otağa getirilir, şenlik düzenlenir. Basat aslanların yanına geri dönmek ister fakat Dede Korkut ona insan olduğunu söyler ve insan gibi yaşaması gerektiğini öğütleyip isim koyar²⁶²:

“Dedem Korkut geldi, der: Oğlanım sen insansın, hayvanla arkadaş olma, gel güzel ata bin, güzel yiğitlerle at sür, at koştur dedi. Büyük kardeşinin adı Kıyan Selçüktür, senin adın Basat olsun, adını ben verdim, yaşını Allah versin dedi²⁶³”

1.2.3. Çocuk Sevgisi

Türk toplumunda çocuk sevgisi güçlüdür. Türk kültüründe aile önemli bir yer tutar ve ailede çocuklar, ailenin birlik ve beraberliğini simgeler. Bu nedenle, çocuklar genellikle aile bireyleri tarafından büyük bir sevgi ve özenle yetiştirilir.

Dede Korkut hikâyelerinde çocuklar küçük olsalar dahi saygın bir konuma sahiptirler ve aileleri tarafından hep sevilirler²⁶⁴.

İlk olarak çocuğa dair birçok unsurun bulunduğu Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde Dirse Han’ı çekemeyen kırk yiğit, baba oğul arasını açar. Dirse Han avda oğlunu oklar. Avdan dönünce Dirse Han’ın hatunu oğlunu

²⁶¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 58-59.

²⁶² Hakkaoymaz, “Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk İmgesi”, 347.

²⁶³ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 168-169.

²⁶⁴ Şengül- Yalçın, “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler”, 211.

göremeyince oğlu için kocasına hesap sorar. Sonra oğlunu bulmak için yapacaklarını sayar²⁶⁵:

“Han babamın katına ben varayım,
Ağır hazine, bol asker alayım,
Azgın dinli kâfire ben varayım,
Yaralanıp kazılık atımdan inmeyince,
Yenimle alca kanımı silmeyince,
Kol but olup yer üstüne düşmeyince,
Biricik oğulun yollarından dönmeyeyim...
Biricik oğulun haberini a Dirse Han, söyle bana!
Kara başım kurban olsun bugün sana!” dedi²⁶⁶.”

Dirse Han’ın hatununun Boğaç Han’ın kaybından duyulan derin üzüntüsü ve öfkesi dizelerde hissedilmektedir. Annenin evladına duyduğu sevgiyi, intikam isteği ve biricik oğlunu kaybetmenin acısını anlatma şeklinden anlamak mümkündür. Annenin oğlu için her şeyi korkusuzca göze alması da bunun diğer bir kanıtıdır.

Dirse Han’ın hatununun oğlunu yaralı halde bulduğunda söylediği sözler de yine içindeki derin evlat sevgisinin bir göstergesidir:

“Kara çekik gözlerini uyku almış, a, oğul!
O ikice kemiğin uzamış, yerine koy, oğul!
Tanrı’nın verdiği tatlı canın gezmelerde imiş, geri çağır, oğul!
Öz gövdende canın varsa, oğul, ver haber bana,
Kara başım kurban olsun oğul sana!
Kazılık Dağı akar senin suların,
Akar iken akamaz olsun!
Biter senin otların, Kazılık Dağı,
Biter iken bitmez olsun!
Kaçar senin geyiklerin, Kazılık Dağı,
Kaçar iken kaçmaz olsun, taşa dönsün!
Ne bileyim, oğul, aslandan mı oldu, yoksa kaplandan mı oldu?
Ne bileyim, oğul, Bu belalar sana nereden geldi?
O gövdende canın varsa, oğul, haber bana,
Kara başım kurban olsun, oğul, sana,
Ağız dilden birkaç kelime haber bana!” dedi²⁶⁷.”

Burada evlat, uğruna can verilecek kadar sevilen bir varlıktır. Onun ölümünü görme ihtimali dahi anne için korkutucudur.

Pay Püre oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde ise gerdek gecesi kaçırılan Bamsı Beyrek’in ardından anne babasının çektiği acı yine evlat sevgisinin en büyük göstergelerindendir:

“Tan attı, gün doğdu. Beyrek’in babası anası baktı gördü ki, gerdek ortada yok!
Ah ettiler, akılları başlarından gitti. Gördüler ki, uçanlardan kuzgun kalmış, tazi

²⁶⁵ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 123-126.

²⁶⁶ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 127.

²⁶⁷ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 128.

doluşmuş, yurdunda kalmış, gerdek parçalanmış, sağdıç şehit olmuş. Beyrek'in babası, koca sarığını kaldırıp yere çaldı, çekti yakasını yırttı, 'Oğul! Oğul!...' diyerek, hüngürtüyle ağlayıp sızladı. Ak pürçekli anası ağladı, gözünün yaşını buldur buldur döktü; keskin tırnağını ak yüzüne aldı çaldı; al yanağını yırttı; kargı gibi kara saçını yoldu, ağlayıp sızlayarak evine geldi²⁶⁸."

Hem anne hem baba kaybettikleri oğullarının ardından derin üzüntü duyarlar. Babanın üstünü başını yırtıp hüngür hüngür ağlaması, annenin yüzüne tırnak çalıp yırtıp saçını yolması, kayıplarının ne denli üzüntü verici olduğunu göstermektedir. Kaybından bu denli acı duyulan kişi ise candan öte sevdikleri evlatlarıdır.

Hikâyenin ilerleyen bölümünde bulunan Bamsı Beyrek'in kanını sürdüğü mendilin babasının ağlamaktan kapanan gözüne şifa olması ise Hz. Yakup'un oğlu Hz. Yusuf peygamberin kıssasına benzer niteliktedir.²⁶⁹ Hikâyede de oğul kendisini çok seven babanın şifacısı olmuştur²⁷⁰. Bu benzerlik de evlat sevgisinin ne kadar derin olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

"Bu sırada beyler, Beyrek'i getirdiler. Kazan Bey; "Muştuluk olsun Bay Büre Bey, oğlun geldi!" dedi. Bay Büre Bey, "Oğlum olduğunu şundan bileyim, serce parmağını kanatsın, kanını mendile silsin, gözüme süreyim, açılacak olursa oğlum Beyrek'tir," dedi. Çünkü ağlamaktan gözleri görmez olmuştu. Mendili gözüne sürünce, yüce Allah'ın gücüyle gözü açıldı. Babası anası istekle atıldılar, Beyrek'in ayağına kapandılar:

"Oğul oğul, dünlüğü altın ban evimin tutamağı oğul! Kaza benzer kızımın, geliminin çiçeği oğul! Görür gözümün aydını oğul!

Tutar belimin kuvveti oğul!

Güçlü Oğuz'un imrencesi; canım oğul!"

Böyle deyip çok ağladı; Allah'ına şükürler eyledi²⁷¹."

Pay Püre Bey'in söylediği sözler oğluna duyduğu derin sevgiyi ifade eden duygusal bir içeriğe sahiptir. Metinde, baba, oğluna çeşitli övgülerde bulunarak onun değerini ve önemini vurgular. "Altın ban evimin tutamağı, dünlük ve güçlü Oğuz'un imrencesi" gibi ifadeler, oğlunun değerini anlatmak için kullanılan sembolik ve güçlü ifadelerdir.

Kazan Bey, oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü hikâyede oğlu Uruz Bey babasıyla ava çıkarlar. Avda sarhoş olup yattıkları esnada düşman saldırır ve

²⁶⁸ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 165.

²⁶⁹ "Yakup (a.s.) oğlu Yusuf peygamberin öldüğü haberine inanmayıp yıllarca ardından yas tutmuştur." *Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrıcı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), Yusuf Sûresi, Ayet 18.

²⁷⁰ "Ağlamaktan gözleri kapanan Hz. Yakup'a oğlu Hz. Yusuf'un gömleği şifa olmuştur." *(Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrıcı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), Yusuf Sûresi, Ayet 96.)

²⁷¹ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 182.

Uruz Bey esir düşer. Durumdan habersiz eve dönen Kazan Bey'in yanında oğlunu göremeyen Burla Hatun kocasına hesap sorar.

“Oğul, oğul, ay oğul, ortağım oğul!
Karşıda uzanan kara dağımın zirvesi oğul!
Fersiz gözlerimin ışığı oğul!
Sam yelleri esmeden, Kazan, kulağım çınlıyor;
Sarımsak yemeden, Kazan, içim yanıyor;
Sarı yılan sokmadan, Kazan, ak tenim kabarıyor, şişiyor,
Kurumuş göğsümde sütüm kaynıyor,
Biricik oğul görünmüyor, bağırim yanıyor.
Biricik oğul haberini, Kazan, ver bana,
Söylemeyecek olursan, yana kavrula beddua ederim, Kazan, sana²⁷²”

Oğlunun sevgisini ve onu görememenin acısını derin derin betimleyen Burla Hatun Kazan Bey'e oğlunu bulamayacaksa kendi babasından yardım alıp bulacağını söyler. Bu durum üzerine Kazan Bey'in de içine ateş düşer.

Uruz Bey, uğruna birçok fedakârlık yapılarak anne babasının yaşlılık çağlarında sahip olduğu, çok kıymet verilen bir evlattır. Kazan Bey oğlunu ararken, ölüleriyle karşılaştığı kırk yiğidin arasında onu göremeyince oğlunun esir düştüğünü anlar²⁷³.

Esaret altındaki oğlunu bulan Kazan Bey oğluyla söyleşir. Uruz Bey babasından dönmesini ister. Kazan Bey ise şunları söyler²⁷⁴:

“Der:
Oğul oğul ay oğul
Karşı yatan kara dağımın yükseği oğul
Güçlü belimin kuvveti canım oğul
Karanlıklı gözlerimin aydını oğul
Şafak vakti yerimden kalktığım senin için
Yağız al atımı yormuşum senin için
Ak giyimime kir eklendi senin için
Benim başım kurban olsun canım oğul senin için
Sen gideli ağlamam gökte iken yere indi
Gümbür gümbür davullar dövülmedi
Ağır ulu divanım toplanmadı
Seni bilen bey oğulları ak çıkardı kara giydi
Kaza benzer kızım gelinim ak çıkardı kara giydi
İhtiyarcık anan kan yaş döktü
Ak sakallı baban dertli oldu
Dönerek buradan oğul eve varsam
Akça yüzlü anan karşı gelip oğul dese
Ak elleri ardına bağlı diyeyim mi
Ak boynunda kıl urgan takılı diyeyim mi
Kâfir yanınca yayan yürüyor diyeyim mi
Benim namusum nereye varır oğul dedi.
Kıl çoban keçesi boyuncuğunu sürtüyor diyeyim mi

²⁷² Tulum - Tulum, *Dede Korkut: Oğuznameler: Oğuz Beylerinin Hikâyeleri*, 146.

²⁷³ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 107-110.

²⁷⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 111-114.

Ağır ayak bağı topukçuğunu vuruyor diyeyim mi
Arpa ekmeği acı soğan övüncüğü diyeyim mi²⁷⁵”

Kazan Bey oğluna duyduğu sevgiyi ve ona olan özlemini dile getirir. Kazan Bey oğlunun güçlü olduğuna, değerli olduğuna ve onun için fedakârlıklar yaptığına vurgu yapar. “Güçlü belimin kuvveti” ifadesi, evladın toplumdaki yerine işaret eden en önemli ifadelerdendir.

Kazan Bey oğlunun yokluğunda anne baba olarak yaşadıkları acının derinliğinden bahseder. Çünkü Uruz Bey biricik, gözlerinin bebeği kıymetli evlatlarıdır. Gözyaşları, davulların çalmaması, ulu divanın toplanmaması gibi yas detayları, oğlunun ayrılığının yarattığı derin kederi vurgular. Uruz Bey’in ardından yakılan ağıtlar, kara giysilerin giyilmesi yine sevilen evladın kaybolmasının verdiği içsel sıkıntıları ve oğlunun ayrılışının yarattığı etkiyi yansıtmak için kullanılan ifadelerdir.

“Kazan gene der:
Karşı yatan kara dağlar ihtiyarlarsa
Otu bitmez el yaylam az
Akıntılı güzel sular ihtiyarlarsa coşup taşmaz
Develer ihtiyarlaşa yavru vermez
Kara koç atlar ihtiyarlaşa tay vermez
Er yiğitler ihtiyarlaşa oğlu doğmaz
Baban yaşlı anan yaşlı
Senden daha iyi Kadir bize oğul vermez
Verse dahi senin yerini tutamaz
Âsumanlı gökte kara bulut olup
Kâfirin üzerine gürleyeyim
Ak yıldırım olup şakıyayım
Kâfiri kâmiş gibi ateş olup yandırayım
Dokuzunu bir yerine saydırayım
Vuruşmayla dövüşmeyle âlemi doldurayım
Yaradan Allahtan medet²⁷⁶”

Yaşlılığından dolayı bir daha evlat sahibi olamayacağına inanan Kazan Bey, yaşlı haliyle her şeyi göze alarak biricik oğlunu kurtarmak için düşmanla dövüşür ve oğlunu kurtarır.

Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde ise anne ve babası uğruna dünyalık her şeylerini verecekleri Deli Dumrul için canlarını vermek istemezler:

“Babası der:
Oğul oğul ay oğul
Canımın parçası oğul
Doğduğunda dokuz erkek deve kestiğim aslan oğul
Penceresi altın otağımın kabzası oğul
Kaza benzer kızımın gelinimin çiçeği oğul

²⁷⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 114-115.

²⁷⁶ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 115.

Karsı yatan kara dağım gerek ise
Söyle gelsin Azrâilin yaylası olsun
Soğuk soğuk pınarlarım gerek ise
Ona içme olsun
Tavla tavla koç atlarım gerek ise
Ona binek olsun
Katar katar develerim gerek ise
Ona yük taşıyıcı olsun
Ağıllarda akça koyunum gerek ise
Kara mutfak altında onun şöleni olsun
Altın gümüş para gerek ise
Ona harçlık olsun
Dünya tatlı can aziz
Canımı kıyamam belli bil
Benden aziz benden sevgili anandır
Oğul anana var²⁷⁷”

Babası oğlu için her şeyinden vazgeçer. Oğlunu annesine göndermesi evladı için hatunundan da vazgeçtiğini gösterir. Fakat canımın parçası dediği oğlu için canından vazgeçmez.

Hikâyelerde evlatlarına babalarından daha derin sevgi ve özveri gösteren annelerin varlığına rağmen Deli Dumrul’un annesi onu ne kadar sevdiğini söylese de evladı için canını vermek istemez:

“Oğul oğul ay oğul
Dokuz ay dar karnımda taşıdığım oğul
On ay diyince dünya yüzüne getirdiğim oğul
Dolma beşiklerde belediğim oğul
Dolu dolu ak sütümü emzirdiğim oğul
Akça burçlu hisarlarda tutulaydın oğul
Pis dinli kâfir elinde esir olaydın oğul
Altın akçe gücüne dayanarak seni kurtaraydım oğul
Yaman yere varmışsın varamam
Dünya tatlı can aziz
Canımı kıyamam belli bil²⁷⁸”

Hikâyede evlat olarak bahsedilen Deli Dumrul hikâyesinin sonunda evlatlarını sevip düşünen bir baba olarak anlatılır. Karısına kendisi öldükten sonra evlatları yetim kalmasın diye evlenmesini söyler.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesinde düşman elinden kurtulan Kan Turalı Bey için babası şölen düzenler:

“Babası oğlancığını gördü Allaha şükürler eyledi. Oğlu ile, gelini ile Kanlı Koca Oğuz a girdi. Yeşil, alaca, güzel çimene çadır dikti. Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi. Düğün etti, kudretli Oğuz beylerini ağırladı²⁷⁹.”

²⁷⁷ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 128.

²⁷⁸ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 129.

²⁷⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 158.

Babanın oğlunun dönüşünde bu yaptıkları yine Türk toplumunda evlat sevgisinin bir göstergesidir.

Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikâyede Tepegöz gayrimeşru bir çocuktur. Annesi onu babasına bırakıp gider. Babası ise onu istemez, taşlar. Aruz Bey tarafından oğlu Basat ile beraber büyüyen Tepegöz diğer çocuk karakterlere nazaran sevilmeyen bir evlat figürüdür, onu büyüten Aruz Bey'in başına da türlü işler açar²⁸⁰.

Sevilmeyen çocuk karakteri olarak anlatılan Tepegöz ailesinden ve çevresinden sevgi görmediği için topluma karşı hep nefret eğilimi içindedir²⁸¹. Aruz Bey başa çıkamadığı Tepegöz'ü Oğuzdan kovar. Toplumun ona düşmanlığını bilen peri annesi ise ona kılıç kesmesin ok batmasın diye koruyucu bir yüzük takar²⁸². Tepegöz burada sadece anne tarafından sevilip düşünülen bir karakterdir.

Toplum tarafından dışlandığı için tek başına yaşayan Tepegöz'e topluma zarar vermemesi karşılığında anneler sırayla evlatlarından birini yemesi için verirler. Bir oğlunu yemesi için Tepegöz'e veren anne, sıra tekrar kendisine geldiğinde diğer oğlu için sonuna kadar mücadele etmeye karar verir. Toplumda hiç kimse bu duruma ses çıkaramazken o Basat Bey'i harekete geçirir. Annenin evlat sevgisi bütün çocukları kurtarır.

Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde ise esir olan kardeşini kurtarmaya giden Segrek Beyi ana babası başına bir şey gelmesinden korktuğu için göndermek istemezler. Kardeşinin yaşadığına dair gelen haberin yalan olduğunu düşünürler. Bir evladını kaybetmiş ana baba diğerini de kaybetmek istemez²⁸³.

Salur Kazan'ın esir olup oğlu Uruz'un esaretten kurtardığı hikâyede; esir düşen Kazan Bey Tekür'ün karısının ölen evladına duyduğu sevgi sayesinde kuyudan çıkarılır. Kadının Kazan Bey'in söylediklerine inanması onun saf bir kişilik olduğunu gösterse de evlat sevgisi oldukça derindir:

“Tekürün karısı der: Dinin için Kazan Bey, yedi yaşında bir kızcağızım ölmüştür, kerem eyle ona binme dedi. Kazan der: Ölülerinizde ondan yorga yoktur, hep

²⁸⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 168-170.

²⁸¹ Yalçın – Şengül, “Dede Korkut Hikâyeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler”, 214.

²⁸² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 171.

²⁸³ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (2015), 203-206.

ona biniyorum dedi. Kadın der: Vay, senin elinden ne yer yüzünde dirimiz ve ne yer altında ölümüz kurtulmuş dedi. Geldi teküre der: Kerem eyle o tatarı kuyudan çıkar, kızcağızın belini koparıyor, yer altında kızcağızıma biniyormuş, diğer ölülerimizi topluyormuş, hem ölülerimiz için verdiğimiz yemeği ellerinden çekip alıp yiyormuş, onun elinden ne ölümüz ne dirimiz kurtulmuş, dînîn aşkına o eri kuyudan çıkar dedi²⁸⁴.”

Uruz Bey’in annesi ise babasının tutsak olduğunu oğlundan gizler. Burada evlat sevgisi eş sevgisinden de derindir. Evlat değerlidir başına bir şey gelmesinden korkulur:

“Anası ağladı. Der: Oğul baban sağdır, amma söylemeğe korkardım, kâfire varırsın, kendini vurursun helak olursun, onun için sana söylemiyordum canım oğul dedi²⁸⁵.”

1.2.4. Çocuk Eğitimi ve Terbiyesi

Dede Korkut hikâyelerinde çocuk eğitimi de önemle üzerinde durulan konulardandır. Eserin mukaddime bölümünde çocuk eğitime dair kısa bir bahis geçmektedir²⁸⁶.

Oğuz Türkleri gibi göçebe topluluklarda savaş yetenekleri oldukça önemlidir. Bu topluluklar genellikle atlı göçebe yaşam tarzına sahiptirler ve bu nedenle savaş becerileri, özellikle ata binme, ok atma, yay kullanma gibi yetenekler, bireylerin ve topluluğun hayatta kalması için kritiktir²⁸⁷.

Bu beceriler genellikle çocuklara küçük yaşlarda öğretilir. Bu şekilde çocukların, eğitimleri sırasında hem fiziksel hem de zihinsel olarak güçlenmeleri amaçlanır.

Konargöçer toplumlarında güçlü ve yetenekli bireylere duyulan ihtiyaç, özellikle savaşçı erkek çocukları yetiştirmeye önem verilmesine neden olmuştur²⁸⁸.

Dede Korkut hikâyelerinde çocuk kahramanların yaşadığı sahneler, genellikle onların savaşçı yeteneklerini geliştirmek için verdikleri mücadeleleri, öğrendikleri dersleri ve bu süreçte karşılaştıkları sınavları içerir.

Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Boğaç Han’ın kahramanlık gösterip isim alması üzerine babası tarafından kendisine Dede Korkut’un öğüdüyle ödüller verilir:

²⁸⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 218.

²⁸⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 224.

²⁸⁶ bk. 2. Bölüm 1.3.

²⁸⁷ Hakkoymaz, “Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk İmgesi”, 347.

²⁸⁸ Hakkoymaz, “Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk İmgesi”, 347.

“Dede Korkut oğlanın babasına söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Der:

Hey Dirse Han beylik ver bu oğlana
Taht ver erdemlidir
Boynu uzun büyük cins at ver bu oğlana
Biner olsun hünerlidir
Ağıllardan on bin koyun ver bu oğlana
Etlik olsun hünerlidir
Develerden kızıl deve ver bu oğlana
Yük taşıyıcı olsun hünerlidir
Altın başlı otağ ver bu oğlana
Gölge olsun erdemlidir
Omuzu kuşlu cübbe elbise ver bu oğlana
Giyer olsun hünerlidir²⁸⁹”

Dirse Han oğluna istenilen her şeyi verir. Fakat aradan zaman geçince Boğaç Han, babasının kırk yiğidini unuttuğu için kendisini babasına çekiştirirler. Baba oğul ilişkisini kıskanan kırk yiğit, baba ve oğulu birbirine karşı kışkırtırlar:

“Vardı bu kırk yiğidin yirmisi bir yana, yirmisi de bir yana oldu. Önce yirmisi vardı, Dirse Hana şu haberi getirdi, der: Görüyor musun Dirse Han neler oldu, murada maksuda ermesin, senin oğlun kötü çıktı hayırsız çıktı, kırk yiğidini yanına aldı, kudretli Oğuzun üstüne yürüyüş etti, nerede güzel ortaya çıktı ise çekip aldı, ak sakallı ihtiyarın ağzına sövdü, ak bürçekli kadının sütünü çekti, akan duru sulardan haber geçer, çapraz yatan Ala Dağdan haber aşar, hanlar hanı Bayındıra haber varır, Dirse Hanın oğlu böyle görülmemiş şey yapmış derler, gezdiğinden öldüğün daha iyi olur, Bayındır Han seni çağırır, sana müthiş gazap eyler, böyle oğul senin nene gerek, böyle oğul olmaktan olmamak daha iyidir, öldürsene dediler. Dirse Han varın getirin, öldüreyim dedi²⁹⁰.”

Bu söylentiler üzerine babasıyla çıktıkları avda Boğaç Han, babasının kendisiyle övünmesi için önünde geyik avlarken babası tarafından oklanır.

Annesinin ise her şeyden habersiz olduğu, oğlunun ilk avından dolayı kurbanlar kesip şölen hazırlığı yaptığı görülmektedir²⁹¹. Bu hikâyede ad alma konusunda çocuğun olumlu davranışının ödüllendirildiğini, babasının kırk yiğit tarafından kandırılması sonucunda yanlış anladığı davranışında ise cezalandırıldığını görmek mümkündür. Burada çocuk eğitiminde ödül-ceza yöntemi görülmektedir.

Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde Pay Püre Bey sahip olmak istediği oğulda şu özellikleri görmek ister.

“Pay Püre Bey der: Evet budur, benim de oğlum olsa, Han Bayındırın karşısına geçse dursa, hizmet eylese, ben de baksam sevinsem, kıvansam, güvensam dedi²⁹².”

²⁸⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 14.

²⁹⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 15.

²⁹¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 16-18.

²⁹² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 54.

Çocuğun devletine hizmet etmesi aile ve toplum açısından önemlidir. Aileler için böyle çocuklar gurur kaynağı olarak görülmektedir.

Hikâyenin devamında başka bir çocuk figürü olan Banu Çiçek'in abisi Deli Karçar'dır. Dede Korkut'un kız kardeşini istemesi üzerine yaptığı aşırılık için cezalandırılır:

“Deli Karçar der: Bre ne diyorsam yetiştirin, kara aygırı silâh ve teçhizatla getirin dedi.

Kara aygırı silâh ve teçhizatla getirdiler. Deli Karçarı bindirdiler. Dede Korkut kösteği üzdü durmadan kaçtı. Deli Karçar ardına düştü.

Toklu başlı doru aygır yoruldu. Dede Korkut keçi başlı geçer aygıra sıçradı bindi. Dedeyi kovalaya kovalaya Deli Karçar on tepe yer aşırıldı. Dede Korkudun ardından Deli Karçar erişti. Dede şaşkına döndü, Tanrıya sığındı, ismiâzam duasını okudu. Deli Karçar kılıcını eline aldı, yukarısından öfke ile hamle kıldı. Deli Bey diledi ki Dedeyi tepeden aşağı çalsın. Dede Korkut dedi: Çalarsan elin kurusun dedi. Hak Taâlanın emri ile Deli Karçarın eli yukarıda asılı kaldı. Zira Dede Korkut keramet sahibi idi, dileği kabul olundu.

Deli Karçar der:

Medet aman el'aman

Tanrının birliğine yoktur güman

Sen benim elimi iyileştiriver, Tanrının buyruğu ile Peygamberin kavli ile kız kardeşimi Beyrek'e vereyim dedi. Üç kere ağzından ikrar eyledi, günahına tövbe eyledi. Dede Korkut dua eyledi, Delinin eli Hak emri ile sapasağlam oldu²⁹³.”

Deli Karçar büyüğüne saygısızlık ettiği için Tanrı onu cezalandırmıştır. Hatasını anlayınca da cezası kaldırılmıştır. Fakat yine hikâyenin devamında kardeşini vermesinin karşılığında biner tane dişisiyle çiftleşmemiş deve, aygır, koç, kuyruksuz kulaksız köpek ve pire ister:

“Aldı Deli Karçarı bir pireli yere getirdi. Deli Karçarı cırıl çıplak eyledi, ağıla soktu. Pireler Deli Karçara üşüştiler. Gördü başa çıkamıyor, der: Medet Dede, kerem eyle Allah aşkına kapıyı aç çıkayım dedi. Dede Korkut: Oğul Karçar ne gürültü patırtı ediyorsun, getirdim, bu ısmarladığın şeydir, noldun böyle bunaldın, semizini al zayıfım bırak dedi. Deli Karçar der: Hay Dede Sultan, Tanrı bunun semizini de alsın zayıfını da alsın, derhal beni kapıdan dışarı çıkar, medet dedi.

Dede kapıyı açtı, Deli Karçar çıktı. Dede gördü ki Delinin canına geçmiş, başının derdine düşmüş, gövdesi pireden görünmez yüzü gözünü belirmez. Dedenin ayağına kapandı. Allah aşkına beni kurtar dedi. Dede Korkut, var oğul kendini suya at dedi. Deli Karçar koşarak vardı suya atladı. Piredir suya aktı gitti. Geldi elbisesini giydi, evine gitti. Ağır düğün hazırlığını yaptı²⁹⁴.”

Hiçbir amaca hizmet etmeyen bu istekleri Dede Korkut'a ve Pay Püre Bey'e boşuna zaman ve emek harcatmıştır. Deli Karçar isteklerinde aşırıya gidip insanları zora koştugu için Dede Korkut tarafından cezalandırılmıştır.

²⁹³ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 64-66.

²⁹⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 68-69.

Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in esir olduğu hikâyede Kazan Bey bir şölen esnasında oğlu Uruz'a bakıp ağlamaya başlar. Oğluna bu durum hoş gelmez ve sebebini sorunca Kazan Bey şunları söyler:

“Berî gel tayım oğul
Sağıma doğru baktığımda kardeşim Kara Göneyi gördüm
Baş kesmiştir kan dökmüştür ganimet almıştır ad kazanmıştır
Soluma doğru baktığımda dayım Aruzu gördüm
Baş kesmiştir kan dökmüştür ganimet almıştır ad kazanmıştır
Karşıma doğru baktığımda seni gördüm
On altı yaşına geldin
Bir gün ola düşeyim öleyim sen kalasın
Yay çekmedin ok atmadın baş kesmedin kan dökmedin
Kanlı Oğuz içinde ganimet almadın
Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalınca tacımı tahtımı sana vermezler
diye sonumu andım ağladım oğul dedi. Uruz burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Der:
A bey baba
Deve kadar büyümüşsün yavrusu kadar aklın yok
Tepe kadar büyümüşsün darı kadar beynin yok
Hünéri oğul babadan mı görür öğrenir, yoksa babalar oğuldan mı öğrenir, ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestın, ben senden ne gördüm ne öğreneyim dedi²⁹⁵. “

Oğlunun savaşçılık konusunda hiçbir hüner göstermemesi Kazan Bey'i üzer. Burada çocuktan beklenen davranış, gücünü ispat etmesidir. Bey babasının yerine veliaht olabilmesi için çocuğun kahramanlık göstermesi gerekir.

Çocuk ise babasına bu eğitimi verecek olanın kendisi olduğunu, oğulun her şeyi babadan öğreneceğini hatırlatır. Bu durum, Türk toplumunda eğitimin ailede başladığının bir göstergesidir.

Kazan Bey oğluna belli başlı savaşçılık meziyetlerini öğretmek için ava çıktıkları esnada düşman saldırısına uğrarlar. Bunun üzerine oğluna düşman ve savaşçılık hakkında birçok nasihat verir:

“Kazan der:
Berî gel arslanım oğul
Kara deniz gibi çalkanıp gelen
Kâfirin askeridir
Güneş gibi ısıldayıp gelen
Kâfirin başında miğferidir
Yıldız gibi parlayıp gelen
Kâfirin mızrağıdır
Azgın dinli düşman kâfirdir oğul dedi.
Oğlan der: Düşman diye neye derler? Kazan der: Oğul onun için düşman derler ki biz onlara yetişsek öldürürüz, onlar bize yetişse öldürür dedi. Uruz der: Baba içinde bey yiğitleri öldürseler kan sorarlar mı, dâvalarlar mı? Kazan der: Oğul bin kâfir öldürsen

²⁹⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 97-99.

kimse senden kan dâvalamaz, amma azgın dinli kâfirdir, güzel yerde rast geldi, fakat bana sen kötü yerde ayak bağı oldun oğul dedi²⁹⁶.”

Baba oğluna düşmanı teferruatlı bir şekilde betimler. Düşmanla savaşıırken de kendisini izleyip öğrenmesini ister:

“Kazan der:
Oğul oğul ay oğul
Benim ünümü anla sözümü dinle
O kâfirin üçünü alıp birini aşırılmaz okçusu olur
Hay demeden başlar kesen cellâdı olur
İnsan etini yahni kılan aşçısı olur
Sen varacak kâfir değil
Kalkarak yerimden ben doğrulayım
Yağız al atın beline ben bineyim
Gelen kâfir benimdir ben varayım
Kara çelik öz kılıcımı çalayım
Azgın dinli kâfirdir başlarını keseyim
Döne döne savaşıyım döne döne çekişeyim
Kılıç çalıp baş kestiğimi gör de öğren
Kara başına düşünce lâzım olur dedi²⁹⁷.”

Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde ise Deli Dumrul Allah’ın (c.c.) Azrail vasıtasıyla can almasına isyan eder. Allah Teâlâ’ya bu durum hoş gelmez ve Deli Dumrul bu yaptığına karşılık kendi canına can bulmakla cezalandırılır. Hikâyenin sonunda yaptığına pişman olup tövbe eder. Kendisi bağışlanır ama onun için canını vermeyen anne babası ölümle cezalandırılır²⁹⁸.

Kanglı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesinde Kanglı Koca kendisine evlenecek kız arayan oğluna evlilik hakkında nasihat eder:

“Babası der: Hey oğul kız dileyip varan böyle varmaz. Kan Turalı der: Ya nasıl varır baba dedi. Kanglı Koca der: Oğul sabah varıp öğlen gelmek olmaz, öğlen varıp akşam gelmek olmaz, oğul sen mala dört elle sarıl, yığ, ben sana kız aramağa gideyim dedi²⁹⁹”

Önce oğluna layık bir kız bulur. Sonra oğlunun kızın uğruna hayatını tehlikeye atmasını istemeyip onu düşman hakkında korkutur. Kan Turalı Bey ise bu işi yapmazsa bunun toplum tarafından korkaklık olarak algılanıp kendisinin başına kakılacağından çekinir³⁰⁰.

Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü hikâyede aslanlar tarafından büyütüldükten sonra ailesi tarafından bulunan Basat Bey’e nasihat eden Dede Korkut aslında toplumunun kendisinden beklediği davranışları çocuğa öğütler.

²⁹⁶ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 100.

²⁹⁷ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 102.

²⁹⁸ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 206-215.

²⁹⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 135.

³⁰⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 137.

“Dedem Korkut geldi, der: Oğlanım sen insansın, hayvanla arkadaş olma, gel güzel ata bin, güzel yiğitlerle at sür, at koştur dedi³⁰¹.”

Tepegöz, onu evlat edinen Aruz Bey tarafından ne kadar terbiye edilmeye uğraşılsa da hiçbir şekilde yola gelmez. Evlilik dışı doğan bu çocuk her daim istenmeyen ve düzen bozan bir karakterdir.

Kendisine ders vermek isteyen Basat Bey kendisinden fiziksel anlamda fazlaca güçlü olan Tepegöz’ü zekâsıyla yenerek aklın gücünün üstünlüğünü gösterir³⁰².

Begil oğlu Emren’in hikâyesinde ise Bayındır Han’ın şöleninde gösterdiği hüneri Kazan Bey attan bildiği için Begil Bey hanlığa küser. Üzüntüsünden kafa dağıtmak için çıktığı avda yaralanır. Yaralanan babasının yerine düşmanla savaşmaya giden Emren Bey ise düşmanı Tanrı yardımı ile yener. Bunun üzerine babası ve Bayındır Han arasındaki buzlar çözülür³⁰³.

Yiğit ve cesur bir kahramanın kin tutmaması, onun olgunluğunu ve karakterinin gücünü vurgulamıştır. Ayrıca, ayrılığın bireylere zarar verdiği ve birlik beraberliğin önemli olduğu düşüncesini görmek de mümkündür³⁰⁴.

1.3. DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE AİLE

Dede Korkut hikâyelerinde aile kurumu oldukça önemlidir. Hikâyelerde aile, toplumun temelinde yerini alır ve karakterler genellikle aile bağları, sadakat, sevgi ve sorumluluk gibi temel ahlâki değerlere vurgu yaparlar.

Hikâyelerde aile, kültürel ve geleneksel değerlerin temelidir. Bundan dolayıdır ki aile kurmak ve çocuk sahibi olmak, bu hikâyelerin temel unsurlarından biridir. Oğuz Türklerinin geleneksel yaşam tarzında aile, bir bireyin toplumdaki konumunu belirleyen mühim bir faktördür. Bu hikâyelerde, kişinin ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirmesi ve aile bağlarına sadık kalması beklenir. Ayrıca, aile kurma ve çocuk sahibi olmanın toplumun devamlılığı açısından önemi vurgulanır. Kişinin aile soyunu sürdürme süreci bu hikâyelerde önemli bir motif olarak işlenir. Hikâyeler genellikle bu konular

³⁰¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 160-161.

³⁰² Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 241.

³⁰³ Binyazar, *Dede Korkut Kitabı*, 252-263.

³⁰⁴ Uyumaz, *Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk Eğitimi*, 88-89.

etrafında dönerek, karakterlerin aile kurma süreçlerini ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları anlatır.

Dede Korkut hikâyeleri, sadece Oğuz Türklerinin değil, aynı zamanda genel olarak Türk kültürünün ve tarihinin bir yansımasıdır. Bu hikâyeler, geçmişteki toplumsal normları, aile yapısını ve değerleri yansıtarak günümüze kadar gelmiş önemli kültürel bir mirası temsil eder.

1.3.1. Ailenin Kurulması

Dede Korkut Hikâyelerinde soy ve aile onuru büyük bir öneme sahiptir. Ailenin devamını sağlamak, soyun devamlılığını ve aile onurunu sürdürmek için evlenmek büyük bir sorumluluktur. Evlilik, toplumsal düzenin korunmasında önemli rol oynayan bir unsurdur. Ahlâki değerlere uygun bir şekilde evlenmenin, toplumun sağlıklı bir yapıya sahip olmasına katkıda bulunduğu inanılmıştır³⁰⁵.

Hikâyelerde evlilik, geleneksel değerlere uygun olarak düzenlenmiştir. Nişan, düğün ve diğer evlilik törenleri, toplumun kültürel mirasını yaşatma ve aktarma amacını taşıyan öğelerdir.

Çocukların evlenme kararı genellikle aile büyükleri tarafından verilmiş, ancak bireyin görüşleri de dikkate alınarak son karar onlara bırakılmıştır. Bireylerin istekleri ve tercihleri, evlilik sürecinde önemlidir çünkü evlilik mutluluğu toplumun bekası ve dayanışma bilincinin devam etmesi için önemlidir.

Dede Korkut hikâyelerinde ailenin kurulmasına dair ilk izleri Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde görmek mümkündür. Pay Püre Bey bir erkek evlat sahibi olabilmek için Oğuz beylerinden dua isterken Pay Piçen Bey de kız evlat duası ister. Doğacak olan çocuklar birbiri ile beşik kertmesi ilan edilir.

Doğmadan beşik kertmesi olan kahramanlar, yetişkinlik çağlarına eriştiğinde ilk kez karşılaşırlar, aralarındaki güreş tutar, bu esnada tanış olurlar ve nişan takarlar³⁰⁶.

³⁰⁵ Nedim Bakırcı, "Dede Korkut Kitabı'nda ve Halk Hikâyelerinde Evlilik", *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 15, (Kasım 2018), 2.

³⁰⁶ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 60-62.

“Kız der: Yiğit Pay Piçenin kızı Banu Çiçek benim dedi. Beyrek üç öptü bir dişledi, düğün kutlu olsun han kızı diye parmağından altın yüzüğü çıkardı kızın parmağına geçirdi. Aramızda bu nişan olsun han kızı dedi. Kız der: Mademki böyle oldu, hemen şimdi ileri atılmak gerek bey oğlu dedi³⁰⁷.”

Burada toplumda evlilik öncesinde nişan durumunun olduğunu görmek mümkündür. Bamsı Bey durumu babasına açar. Banu Çiçek’in abisi Deli Karçar kardeşini isteyen öldüren zor bir kişiliktir. Oğuz Beyleri davet edilip istişare edince kız istemeye Dede Kokut’un gitmesine karar verilir.

“Karşı yatan kara dağını aşmağa gelmişim
Akıntılı güzel suyunu geçmeğe gelmişim
Geniş eleğine dar kollarına sığınmağa gelmişim
Tanrının buyruğu ile Peygamberin kavli ile aydan arı, güneşten güzel kız
kardeşin Banu Çiçeği Bamsı Beyreğe istemeğe gelmişim dedi³⁰⁸.”

Deli Karçar kardeşini vermek için başlık şart koşar.

“Deli Karçar der: Bin erkek deve getirin dişi deve görmemiş olsun, bin de aygır getirin ki hiç kısırakla çiftleşmemiş olsun, bin de koyun görmemiş koç getirin, bin de kuyruksuz kulaksız köpek getirin, bin de pire getirin bana dedi³⁰⁹.”

Evlilik sonrasında çiftlerin kendi evlerini kurmaları, aile bağlarını güçlendirmeye ve bağımsız bir aile yaşamı sürdürmeye yönelikti. Bu, geleneksel olarak "yuvayı kurma" anlamına gelir ve evlenen çiftin kendi ailelerinden ayrılarak kendi yuvalarında bağımsız bir yaşam sürmesi, anlamına gelirdi.

Deli Karçar’ın dilekleri yerine gelir. Aşırıya da kaçtığı için Dede Korkut tarafından cezalandırılır ve düğün hazırlıkları başlar.

“Oğuz zamanında bir yiğit ki evlense ok atardı, oku nereye düşse orada gelin odası dikerdi. Beyrek Han da okunu attı, dibine gelin odasını dikti. Adaklısından gelin hediyesi olarak bir kırmızı kaftan geldi. Beyrek giydi³¹⁰.”

Hikâyede genel olarak bakıldığında evliliğe ait bütün süreçleri görmek mümkündür. Yalnız hikâyede nikâh konusuna değinilmemiştir³¹¹.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesinde de Kan Turalı Bey babası tarafından evlendirilmek ister. Babası ölmeden önce oğlunu evlendirmek ister³¹². Buradan aileler için çocuklarının mürüvvetini görmenin önemini anlamak mümkündür.

³⁰⁷ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 61-62.

³⁰⁸ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 64.

³⁰⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 66-67.

³¹⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 69.

³¹¹ Gönen, “Dede Korkut Hikâyeleri’nden Günümüze Yansıyan Doğum Hikâyeleri”, 67-68.

³¹² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 134.

Babası oğlunun isteklerini de dikkate alarak ona bir kız bulur. Kan Turalı Bey kızı alabilmek için savaşıması gereken üç canavardan önce Tanrı buyruğu peygamber kavli ile kızı ister. Bu hikâyenin detayına “Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın” bölümünde değinilmiştir³¹³.

“Kan Turalı yerinden kalkı verdi, sallana sallana yürüdü, ak alnını açtı, ak bileklerini sıvadı, dedi ki:
Karşı yatan kara dağını aşmağa gelmişim
Akıntılı suyunu geçmeğe gelmişim
Dar eteğine geniş koltuğuna sığınmağa gelmişim
Tanrı buyruğu ile Peygamber kavli ile
Kızını almağa gelmişim dedi³¹⁴.”

Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde ise Segrek Bey kardeşi Egrek’in peşine düşüp başına kötü bir şey gelmesin diye evlendirilir.

“Baba ana ağlaşıp Kazana adam gönderdiler. Oğlan kardeşini andı gider, bize ne öğüt verirsın dediler. Kazan der: Ayağına at kösteğini vurun dedi. Yavuklusu vardı, acele düğün dernek ettiler. Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kesti³¹⁵.”

Eski Türk toplumlarında evlilik süreci, geleneksel törenler ve atılması gereken adımlara dayanmıştır. Alelade olmayan bir evlilik süreci, bireylerin toplumsal normlara, ahlâki değerlere ve geleneklere uygun bir şekilde evlenmelerini içermektedir.

Bu gelenek ve görenekler, eski Türk toplumlarında evlilik sürecinin sadece bireyler arasında değil, aynı zamanda aileler ve toplumlar arasında güçlü bir bağ kurma ve devam ettirme amacını taşımaktadır. Bu adımlar, evliliğin toplumsal düzen içinde uygun bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak ve aile bağlarını güçlendirmek amacıyla önemli görülmüştür.

Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü hikâyede evlilik dışı ilişkinin toplumun değerlerine aykırı olduğu için hoş görülemediğini görmek mümkündür. Gayrimeşru ilişkiler sonucu dünyaya gelen çocuklar, toplumsal düzenin bozulduğu düşüncesiyle genellikle olumsuz bir bakış açısıyla anlatılmıştır³¹⁶. Bu durum, özellikle soyun devamlılığına ve aile onuruna önem veren toplumda sorun olarak görülmüştür³¹⁷.

³¹³ bk. 2. Bölüm 1.1.

³¹⁴ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 140.

³¹⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 206.

³¹⁶ bk. 2. Bölüm 1.2.

³¹⁷ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 164-180.

1.3.2. Aile İçi İlişkiler

Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk başlıkları altında eşler arasındaki ilişkilere ve ebeveyn çocuk arasındaki ilişkilere de değinilmiştir³¹⁸.

Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde aile içi ilişkilere bakıldığında zaman Dirse Han ve hatunu arasında derin bir sevgi ve saygı vardır. Birbirlerine sitem ederken ya da kızginken bile söze güzel başlanır.

Hikâyede anne oğul arasındaki bağ çok güçlü olsa da, baba oğul arasında bir fitne sonucu çıkan bir anlaşmazlık söz konusudur³¹⁹. Bundandır ki Dirse Han oğlunu öldürmek ister. Fakat hatunu sonuçta yine baba ile oğulun arasını bulur.

Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı hikâyede ise aile büyüklerine verilen önemi görmek mümkündür. Evlatlardan her ikisi de annelerinin canı ve namusu uğruna her şeyi feda ederler. Yine Kazan Bey eşini, oğlunu ve annesini kurtarmak için her şeyinden vazgeçmeye hazırdır. Fakat annesini kurtarmak önceliğidir.

Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde ise ağırlıklı olarak eşler arasındaki ilişkiler işlenmiştir. Bununla beraber her iki kahramanın kardeşlerinin kardeş sevgisinin derinliğine de değinilmiştir. Banu Çiçek'in abisi Deli Karçar'ın onu beşik kurtması da olsa Bamsı Beyrek'e hemen vermemesinden kardeşine olan düşkünlüğünü görmek mümkündür³²⁰.

Hikâyede kaçırılan Bamsı Bey'in anne babasının ona duyduğu sevgi, kardeşlik ilişkileri ve gelin ile kaynana, kayınbaba ilişkilerine de rastlanır.

“Tan ağardı, güneş doğdu. Beyreğin babası anası baktı gördü ki gerdek görünmez olmuş. Âh ettiler, akılları başlarından gitti. Gördüler ki uçanlardan kuzgun kalmış, tazı dolaşmış yurtta kalmış, gelin odası paralanmış, nâip şehit olmuş. Beyreğin babası kaba sarığı kaldırıp yere çaldı, çekti yakasını yırttı, oğul oğul diyerek böğürdü feryat figan etti. Ak bürçekli anası boncuk boncuk ağladı, gözünün yaşını döktü, acı tırnak ak yüzüne çaldı, al yanağını yırttı, kargı gibi kara saçını yoldu, ağlayarak sızlayarak evine geldi. Pay Püre Beyin penceresi altın otağına feryat figan girdi. Kızı gelini kah kah gülmez oldu, kızıl kına ak eline yakmaz oldu. Yedi kız kardeşi ak çıkardılar kara elbiseler giydiler, vay beyim kardeş, muradına maksuduna ermeyen yalnız kardeş diyip ağlaştılar böğrüştiler. Beyreğin yavuklusuna haber oldu, Banı Çiçek karalar giydi ak kaftanını çıkardı, güz elması gibi al yanağını çekti yırttı³²¹..”

³¹⁸ bk. 2. Bölüm 1.1. ve 1.2.

³¹⁹ Özel, “Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi?”, 56.

³²⁰ Özel, “Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi?”, 57.

³²¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 70-71.

Hikâyenin devamında Bamsı Beyrek'in kız kardeşlerinin onun ardından ne kadar üzüldükleri yine kardeş sevgisinin Türk toplumundaki derinliğini gösterir. Ayrıca Bamsı Beyrek'in herkesten önce kardeşlerinin karşısına çıkması da kardeş sevgisinin önemini bir kez daha gösterir.

Gelinin kaynana ve kayınbaba ilişkisinde ise oğullarının haberini onlara hemen vermek istemesi kaynana ve kayınbabanın gelin nazarındaki değerine bir vurgudur.

Beyrek'in babasının geliniyle konuşması gelinin kıymet verilen ve saygı gösterilen bir konumda olduğunu gösterir:

“Hemen kız sıçradı ata bindi, Beyreğin babasına anasına müjdeye koşturup gitti.

Kız der:

Halka halka kara dağın yıkılmıştı yüceldi âhir
Kanlı kanlı suların çekilmişti çağladı âhir
Koca ağacın kurumuştı yeşerdi âhir
Yiğit atın ihtiyarlamıştı tay verdi âhir
Kızıl develerin ihtiyarlamıştı yavru verdi âhir
Ak koyunun ihtiyarlamıştı kuzu verdi âhir
On altı yıllık hasretin oğulun Beyrek geldi âhir
Kayın baba kaynana müjde bana ne verirsiniz dedi.
Beyrek'in babası anası der:
Dilin için öleyim gelinciğim
Yoluna kurban olayım gelinciğim
Yalan ise bu sözlerin gerçek olsun gelinciğim
Sağ esen çıkıp gelse
Karşı yatan kara dağlar sana yaylak olsun
Soğuk soğuk suları sana içme olsun
Kulum halayığım sana cariye olsun
Yiğit atlarım sana binek olsun
Katar katar develerim sana yük taşıyıcı olsun
Ağıllarda akça koyunum sana şölen olsun
Altın akçem sana harçlık olsun
Penceresi altın otağım sana gölge olsun
Kara başını kurban olsun sana gelinciğim³²²”

Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in tutsak olması hikâyesinde ise baba oğul ilişkisi ağırlıklıdır. Baba oğlunun kahramanlık göstermemesinden yakınırken bir yandan da düşmanla karşılaşınca başına fena bir iş gelmesinden de oldukça endişelidir. Hikâyede yine anne evlat sevgisinin derinliğini görmek mümkündür.

Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde ise anne, baba, çocuk ilişkilerinin çok sağlam bir temelde olmadığı görülmektedir. Baba evladı için

³²² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 90-91.

canını vermek istemez ve evladını annesine gönderir. Yani kendi canını hem oğlunun hem hatununun canından üstün tutar³²³.

Deli Dumrul ile eşi arasındaki ilişkide ise fedakâr ve vefakâr bir evliliğin izleri görülür. Kocasını kendi ölünce eşinin ve çocuklarının geleceğini düşünürken eşi de onun için canını vermekten geri durmaz³²⁴. Deli Dumrul'un doğduğu aile ile kurduğu aile arasında fedakârlık bakımından zıtlık mevcuttur.

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı hikâyesinde Kanlı Koca ve Kan Turalı arasındaki baba oğul ilişkisini görmek mümkündür. Bu hikâyede babanın bir Bey oğlundan beklentilerini görmek mümkündür. Bununla beraber Kan Turalı Bey'in isteklerine de saygı duyan bir baba figürü vardır³²⁵.

Selcen Hatun ve Kan Turalı'nın karı koca ilişkileri de ağırlıklı olarak işlenmiştir. Selcen Hatun ile kaynana ve kayınbabası arasındaki ilişkiye dair çok detay verilmesine de kısa bir konuşma geçer:

“O sırada Kan Turalı'nın babası anası çıka geldi. Gördüler ki bu gelen kişinin kılıcının kabzası kanlı, oğlu görünmez. Haber sordular, görelim nasıl sordular:

Anası der:

Anam kişi kızım kişi

Sabah erken yerinden kalkıverdün

Oğulu tutturdun mu

Birdenbire güzel başını kestirdin mi

Kadın ana bey baba diye bağırıttın mı

Sen geliyorsun bir beyim görünmüyor bağrım yanıyor

Ağız dilden birkaç kelime haber bana

Kara başım kurban olsun gelin sana dedi.

Kız bildi ki kaynanası kayın babasıdır³²⁶.”

Zorlu bir durumla karşı karşıya olan ebeveynler yine de sevgi dolu ifadelerle gelinlerine oğullarından haber sorarlar. Bu, aile içindeki iletişimin ve duygusal bağların güçlü olmasının önemsendiğini gösterir.

Kazılık Koca oğlu Yiğenek hikâyesinde baba oğul ilişkisi üzerinde durulmuş, bir de dayı yeğen arasındaki sevgi bağına değinilmiştir. Yiğenek on altı yıl boyunca esir edilen babasının esir düştüğünü öğrenir öğrenmez onu kurtarmak ister. Dayısı yeğenini korumak için bu işten vazgeçirmeye çalışır.

³²³ Özel, *agm.*, 57-58.

³²⁴ Özel, *agm.*, s. 59.

³²⁵ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 134-137.

³²⁶ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 151-152.

Çünkü Düzmürd Kalesi çok tehlikelidir. Fakat Yiğenek her şeye rağmen babasını kurtarmaktan geri durmaz³²⁷.

Begil Oğlu Emren'in hikâyesinde Emren'in yaralanan babasının yerine geçip düşmanla savaşması baba sevgisinin önemini vurgular. Böylece Begil'in Oğuzla olan kırgınlığı da giderilmiş olur. Babası da ona ak yüzlü bir gelin alır³²⁸.

Aile bireyleri daima dayanışma içinde olarak birbirlerini desteklemişlerdir. Zorluklar göğüslenmiş, güzel davranışlar ödüllendirilmiştir.

Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde ise Segrek Bey esaretinden sonradan haberdar olduğu kardeşini kurtarmak ister. Anne babası tarafından engellenmeye çalışılsa da kardeş sevgisi ağır basar. Yeni evlendirilmiş olsa da önceliği kardeşine verir ve sonunda kardeşini kurtarır³²⁹:

“Büyük kardeşi Egrek burada söylemiş, görelim hanım nasıl söylemiş:
Der:
Ağzın için öleyim kardeş
Dilin için öleyim kardeş
Er mi oldun yiğit mi oldun kardeş
Gurbete kardeşini aramağa sen mi geldin kardeş dedi.
İki kardeş kucaklaşa kucaklaşa görüştüler. Egrek küçük kardeşinin boynunu öptü. Segrek de ağabeyisinin elini öptü³³⁰.”

Kardeşlerin arasındaki sevgi bağı çok güçlüdür. Birbirlerini yıllarca görmemiş, tanımamış olsalar da birbirlerinin uğruna canlarından vazgeçecek kadar kuvvetli bağlarla bağlı oldukları aşikârdır.

Salur Kazan'ın Tutsak Olup oğlu Uruz'un çıkardığı hikâyede baba oğul ilişkisi ağırlıklı olarak işlenmiştir:

“Kazan burada seslenip oğluna söyler, görelim hanım ne söyler:
Der:
Kara dağımın yükseği oğul
Karanlıklı gözlerimin aydını oğul
Alpım Uruz aslanım Uruz
Ak sakallı babana kıyma oğul dedi.
Uruz'un şefkat damarları kaynadı, kara süzme gözleri kan yaş doldu. Attan yere indi, babasının elini öptü. Kazan da attan atladı yere indi, oğlunun boynunu öptü³³¹.”

Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan karakterler genellikle geleneksel Türk değerlerine uygun şekilde tasvir edilmiştir. Bu hikâyelerdeki kahramanlar, zorlu anlarda bile birbirlerine karşı sevgi, saygı ve sadakat gösterirler. İkili

³²⁷ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 159-167.

³²⁸ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 199.

³²⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 200-210.

³³⁰ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 213.

³³¹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (1971), 229.

ilişkilerde, özellikle aile ve akrabalar arasındaki ilişkilerde, saygının ve sadakatin ön planda olduğu vurgulanır.

Karakterler, sınavlar, mücadeleler veya çatışmalar karşısında bile birbirlerine destek olmuşlardır. Birbirine karşı saygıyı yitirmeme motifleri, Türk kültüründeki aile bağları ve toplumsal ilişkilerin önemini yansıtan unsurlardan biridir.

Evlatların ebeveynleriyle aralarındaki ilişkilerin iyi olması da çok önemlidir. Hikâyelerde, evlatlar genellikle önemli kararlar almadan önce, özellikle evlenme gibi yaşamsal konularda, ebeveynlerinden izin ve rıza almak için istişarede bulunmuşlardır. Bu, geleneksel Türk kültüründeki aile yapısını ve aile içindeki hiyerarşiyi yansıtan bir özelliktir.

Evlatlar, ebeveynlerinin deneyim ve öğütlerine başvurarak, onların rızasını kazanmaya özen gösterirler. Bu durum, saygı ve sadakat değerlerini vurgular. Aynı zamanda, ebeveynler de evlatlarına sevgi, öğüt ve rehberlik sunarlar. Ebeveyn-çocuk ilişkilerindeki bu etkileşim, aile içindeki dayanışmayı güçlendirir ve toplumsal düzenin devamlılığına da katkısı büyüktür.

Hikâyelerde, baba-oğul ilişkileri sıkça işlenir ve bu ilişkilerde sevgi, saygı, sadakat ve öğüt alma gibi temel değerlere vurgu yapılır. Baba figürü, genellikle aile lideri olarak ve birinci dereceden öğretmen olarak tasvir edilmiştir. Oğullar, babalarından aldıkları öğütlerle büyürler ve genellikle babalarına olan bağlılıkları vurgulamışlardır.

Aile bağlarına ek olarak kardeşlik ilişkileri de önemli bir tema olarak işlenir. Hikâyelerde kardeşler arasındaki bağ, dayanışma ve birbirlerine olan sevgi genellikle vurgulanmıştır. Kardeşlik ilişkileri, karakterlerin birlikte yaşadıkları zorluklar karşısında birbirlerine destek olmalarıyla ön plana çıkar. Kardeşler arasındaki sadakat, paylaşma ve birbirlerine olan güven gibi değerler, Dede Korkut Hikâyelerinde sıkça karşılaşılan temalardandır.

Hikâyelerdeki karakterler, sıkça bir araya gelerek birbirleriyle dayanışma içinde olurlar ve birlikte çeşitli maceralara atılırlar. Bu, sadece bireyler arasındaki bağları güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumdaki bireyler arasındaki dayanışmanın ne kadar güçlü olduğunu da yansıtır.

3. KADIN, ÇOCUK VE AİLE KAVRAMLARININ ANA HATLARIYLA MUKAYESESİ

Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyelerine göre kadın, çocuk ve aile kavramları önceki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Görüldüğü üzere her iki eserin kadın, çocuk ve aile kavramlarına bakış açılarında nadir olarak benzerliklere rastlansa da genel itibariyle birbirinden oldukça farklıdır.

Kutadgu Bilig’de daha olumsuz görülen kadın kavramı, Dede Korkut Hikâyelerinde olumlu imajlarla yüceltilir. Çocuk, her iki eserde de neslin devamı olarak görüldüğü için kıymetlidir. Dede Korkut Hikâyelerinde çocuğa birey olarak da çok değer verilir; ayrıca kız ve erkek çocuk ayrımı yapılmaz. Kutadgu Bilig’de kız çocukların pek bir değeri yoktur. Erkek çocuklar ise ailesi ve toplumunun istediği kalıba girdiği sürece değerlidir.

Aile kavramı, kız isteme, nişan gibi kuruluş adımlarından başlayarak Dede Korkut Hikâyelerinde detaylı olarak ele alınmıştır. Kutadgu Bilig’te aile, soyun devamını sağlamak açısından önemli görülmüştür. Dede Korkut Hikâyelerinde eşler arasındaki ilişkiler daima saygı ve sevgi çerçevesinde sürdürülmektedir. Ayrıca diğer aile üyelerinden de hikâyelerde sıkça söz edilir. Kutadgu Bilig aile içi ilişkilerin olması gereken, idealize edilmiş hallerini ele alır. Kutadgu Bilig’de kadın ve çocuk aile içinde beklenen rollerini doğru olarak yerine getirmiş olsa dahi erkek için bir külfet sebebi sayılmıştır. Eserde eşler arasındaki sevgi bağlarından söz edilmez.

Bir yönüyle siyasetnâme olan Kutadgu Bilig kadın, çocuk ve aile kavramlarına daha yönetici kademedен bakmış ve eserde idealize edilmiş ilişkiler dile getirilmiştir. Dede Korkut Hikâyelerinde ise yüzlerce yılın halk imbiğinden süzülerek gelen daha geniş, daha kapsayıcı bakış açılarının yansımalarını görmek mümkündür. Hikâyelerde toplumun fertlerini bir arada tutan en önemli değerler olarak ilişkilere hâkim olan sevgi ve saygı bağları dikkat çekmektedir.

Sonuç bölümünde tüm detaylarıyla karşılaştırılan kavramlar, aşağıda yer alan tabloda da ana hatlarıyla mukayese edilmiştir.

Tablo 1. Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın, Çocuk ve Aile Kavramlarının Mukayesesi

	MUKAYESELER	KUTADGU BİLİĞ	DEDE KORKUT HİKÂYELERİ
KADIN	Kız çocuklarının dünyaya gelmesi istenmemiştir.	✓	
	Gündelik yaşamda idealize edilen kadın tipleri vardır.	✓	✓
	Evlilik sürecinde kadının fikirleri önemlidir.		✓
	Kadın erkekle eşit haklara sahiptir.		✓
	Kadın at biner, kılıç kuşanır, savaşa gider.		✓
	Kadın, anne olarak saygın ve değerlidir.	✓	✓
	Kadının sosyal hayatta söz hakkı ve yeri vardır.		✓
	Kadınlar her zaman toplumun beklentisi doğrultusunda hareket etmelidir.	✓	
	Kadınlar, erkeklerin yaşamına külfet getiren varlıklardır.	✓	
ÇOCUK	Çocuk sahibi olmak önemlidir.	✓	✓
	Çocuğun varlığı aile için bir külfettir.	✓	
	Çocuğa isim verilme hususuna değinilmiştir.		✓
	Çocuk, toplumda olduğu gibi kabul edilir ve görüşlerine değer verilir.		✓
	Çocuk gerektiğinde aileyi eleştirebilir.		✓
	İdealize edilen bir çocuk tipi vardır.	✓	
	Çocuğun eğitimi sadece toplumun geleceği için önemlidir.	✓	
	Çocuğun terbiye edilmesi için her yol mübah sayılmıştır.	✓	
	Çocuk eğitiminde anne babanın önemli etkisi vardır.	✓	✓
	Çocuklara kendilerini gerçekleştirme fırsatı verilmelidir.		✓
AİLE	Aile kurmak önemlidir.	✓	✓
	Aile sadece soyun devamı için kurulur.	✓	
	Aile sevgi, muhabbet ve dayanışma için kurulur.		✓
	Aile içerisinde daima sevgi ve saygı vardır.		✓
	Ailede birlik, beraberlik ve dayanışma esastır.		✓
	Aile içerisindeki her birey kıymetlidir.		✓
	Ailenin kurulma süreci hakkında bilgi verilir.		✓
	Evlilikler genel olarak tek eşlidir.	✓	✓
	Eserde eşlerin aileleri ve diğer yakın akrabalarla ilişkilere yer verilir.		✓

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Edebi eserler genellikle yazarlarının yaşadıkları dönemin, toplumunun, kültürünün ve dininin etkisi altında şekillenir. Yazarlar, eserlerinde çeşitli sosyal, kültürel ve dînî unsurları işleyerek zamanlarının izlerini taşırlar. Bu izler, eserleri anlamak ve yorumlamak için önemli ipuçları sağlar. Tüm bunlarla beraber yazarların kendi dünya görüşünün, ideolojisinin ve dînî inançlarının da eserlerine yansımaları görmek mümkündür.

Edebi eserler, bir dönemin sosyal, kültürel ve dînî atmosferini yansıttıkları için, bu eserler üzerinden o dönemin toplumsal dinamiklerini ve düşünce yapılarını anlamak da mümkündür. Bu nedenle, edebî eserler birer kültür belgesi olarak kabul edilir.

Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyeleri bu açıdan bakıldığında Türk toplumunun İslâm dinine geçiş sürecinin toplum üzerindeki etkilerini anlatan kültür belgeleridir. Her iki eser de Türk kültürünün önemli eserleridir ve Türk toplumunun tarihindeki dönüşümleri, değerleri ve sosyal yapıları, toplumu oluşturan aile kurumunun dinamiklerini yansıtan kaynaklardır. 6645 beyitten oluşan Kutadgu Bilig’de bu beyitlerden 48 tanesi kadın, 60 tanesi çocuk ve 11 tanesi aile kavramları ile ilgilidir. Dede Korkut Hikâyeleri’nde de 12 hikâye vardır. Sonuncusu dışında bütün hikâyelerde kadın, çocuk ve aile kavramlarına rastlamak mümkündür.

Yapısı itibarıyla Kutadgu Bilig, manzum bir eserdir ve Siyasetname özelliğinden dolayı daha çok yönetim kademesine hitap eder. Eserin bu özelliği, onun yönetim dinamiklerini dikkate alarak kaleme alınmış olabileceğini akla getirir. Bu durumda eserin sadece Yusuf Has Hâcib’in değil, aynı zamanda o dönemdeki yönetim zihniyetinin etkilerini de yansıtmaları muhtemeldir.

Dede Korkut Hikâyeleri’nde yapısal olarak nazım ve nesir birlikte kullanılmıştır. Toplumun geniş kesimlerine hitap etmesine rağmen, ağırlıklı olarak halka yöneliktir. Anonim bir eser olduğu için yazarının eser üzerindeki etkisinden bahsetmek mümkün değildir. Fakat sözlü gelenekle oluşup kulaktan kulağa aktarılıp daha sonraki yüzyıllarda yazıya geçirilmesi eserin toplum tarafından ne denli benimsendiğini göstermektedir.

Bu yapısal ve düşünsel farklılıkların etkisiyle, her iki eser de kadın, çocuk ve aile konularını ele alırken farklı yaklaşımlar sergiler. Bu konulardan ilki, kadının toplumdaki rolüdür. Kutadgu Bilig’de kadınların daha en başta dünyaya gelmesi bile bir hata olarak görülmüştür. Kutadgu Bilig’de kadınlar sırf cinsiyetlerinden dolayı erkeklerin başına bela olan, sürekli olarak erkeklere kötülük ve hayâsızlık yapmak için fırsat kollayan varlıklar olarak suçlanmışlar, birey olarak önemslenmemişlerdir. Eser kadınlardan bahsederken bütün kadınları genelleyerek konuşmuş, bir kadın karakter veya isimden bahsetmemiştir.

Dede Korkut Hikâyelerinde ise kız evlatlar çok önemslenmiş, kız evlada sahip olmak için büyüklerden dua istenmiştir. Hikâyelerde kadınlara dair çıkarımlar kadın karakterler üzerinden yapılmıştır. Kadın karakterler, genellikle güçlü, akıllı ve değer gören kişiler olarak tasvir edilir. Kadınlar sadece aile içi rollerde değil, toplumun genelinde de önemli hak ve sorumluluklara sahiptir. Hikâyelerde gerek anne gerek eş gerek sevgili olan kadın hep değerlidir. Kadınlar yönetim, sosyal hayat ve aile hayatı gibi konularda erkeklerle aynı haklara sahiptir.

Kutadgu Bilig’de kadının duyguları ve fikirleri üzerinde hiç durulmamıştır. Daha çok kadınların aile içindeki görevleri üzerinde durularak, evlilik ve aile düzenine odaklanılmıştır. Kadınlardan, toplumsal hayattan soyutlanarak sadece ev içindeki annelik, eşlik ve erkeklere hizmet etme gibi görevlerini yerine getirmeleri beklenmiştir. Oysaki Dede Korkut Hikâyelerinde kadınlar fikirlerine önem verilen, sözleri dinlenen kişilerdir. Erkekler bir konuda karar alırken, bir konuda çıkmaza girdiklerinde ya da başlarına bir iş geldiğinde ilk önce karılarına fikir sormuşlar ve nihai kararları eşleriyle birlikte almışlardır.

Kutadgu Bilig’de kadınlar için her konuda olduğu gibi evlilikte de kendi fikirlerini belirtme durumu mevzu bahis değildir. Yani kadın için ideal bir erkek tipi olmazken, erkek için idealize edilen bir kadın tipi söz konusudur. Erkeğin evleneceği kadın için ön şart olarak bekâret, hiçbir erkekle gönül bağı kurmamış olması gibi özellikler aranır. Fakat kadın açısından evleneceği erkeği seçme ihtimali söz konusu değildir. Kadın sanki kendisini seçen her erkekle evlenmeye zorunlu bir varlık gibi algılanmıştır. Kadının rızasına evliliklerde asla yer verilmemiştir. Ayrıca erkekler evlenecekleri kadınları seçerken de kadınla duygusal bağlılıktan öte ahlâki yönünden dolayı evlenmeleri konusunda

uyarılmışlardır. Erkekler bir kadını sevmenin sonunda hep hüsrana uğramakla korkutularak, evliliklerin sevgi bağından uzak, mekanik bir şekilde sadece belli kriterlere uygun çerçevede gerçekleşmesini istemişlerdir.

Dede Korkut Hikâyelerinde de mukaddime bölümünde kendilerinden bahsedilen dört tip kadın vardır. Bu kadınlardan evlilik için ideal eş figürü olan bir kadın tipi vardır. Bu kadının Hz. Âişe (r.a.) ve Hz. Fatıma (r.a.) soyundan geldiğine inanılır. Fakat yine de eserde evlilikte karşılıklı olarak her iki bireyin de rızasına önem verilmiştir. Eş seçiminde karakterler bazı kriterler öne sürerler. Beyler evlenecekleri kadında görmek istedikleri özellikleri anlatırlar. Fakat yine de evlenecekleri kadınlarda güzellik ve zarafet arayışı içinde olmaktan vazgeçmezler. Dede Korkut Hikâyelerinde kadınlar daima değer görmüş ve sevmeye layık bulunmuşlardır. Kadınla erkek evlenecekleri zaman esas olan sevgi bağıyla bir araya gelmeleridir. Eşlerin birbirine olan sevgilerini karşılıklı dillendirmeleri ve aralarındaki cinsel yakınlıklar da tabii bir şekilde anlatılarak hoş görülmüştür. Eşler arasında ilişkiler hep sevgi ve muhabbetle gerçekleşir. Eşler arasındaki sevgi ve saygı hayatlarının her döneminde devam eder. Kavgalar kırılganlıklar olsa bile söze hep iltifatlarla ve sevgi sözcükleriyle başlanır. Erkekler evlenecekleri kadın için türlü fedakârlıklarda bulunmaktan geri durmazlar. Kızların babaları ise onları gelişigüzel bir erkekle evlendirmek yerine kızları uğruna her türlü yiğitliği gösteren asil erkeklerle evlendirmek isterler.

Kutadgu Bilig'e göre kadınların, evlilik sonrasında toplumsal hayattan soyutlanarak eve hapsedilmeleri tavsiye edilmiştir. Eşlerine sadakatsizlik edecekleri endişesinden dolayı sosyal hayatta hiçbir role layık görülmemişlerdir. Kadınların akıllarının sadece kötülük odaklı çalıştığı düşünüldüğü için kadınların fikirlerine başvurmak söz konusu bile olmamış, hatta erkekleri her daim tedirgin edecek tavırlar sergileyebilecekleri endişesiyle sürekli denetlenmesi gereken varlıklar olarak tasvir edilmişlerdir.

Dede Korkut Hikâyelerinde ise erkekler için evlendikleri kadınlar her zaman kıymetlidir. Hikâyelerde kadının fikrine, sözlerine ve tavsiyelerine sosyal hayatın her alanında değer verilir. Çünkü esere göre kadınlar geçim ehli, daima kocasına yön vermeyi bilen, sadakatli, cesur, akıllı varlıklar olarak tasvir edilmişlerdir. Beyler bir konuda çıkmaza girdikleri zaman veya önemli bir

konuda karar alırken ilk olarak hanımlarıyla istişare ederler. Kadınlar ise erkeklerin nabzına göre şerbet veren, onların problemlerini çözüme kavuşturan, yeri geldiğinde alttan alan, yerine göre ise hiddetini göstermekten geri durmayan, erkeğine hesap soran, akıllı ve sağduyulu varlıklardır. Zekâsıyla aile içerisindeki problemleri gidermenin her zaman bir yolunu bulan kadınlar, babalar ve evlatlar arasında da köprü konumundadırlar. Kırgınlıkları giderip eşlerini ve evlatlarını yüreklendirip aile içerisindeki huzurun devamını sağlamışlardır.

Ayrıca Dede Korkut Hikâyelerinde kadınlar sosyal yaşamda erkekler kadar görev alırlar. Kılıç kuşanır, ok atar, düşmanla cenk ederler. Yanlarına aldıkları askerler de hemcinsleridir. Bütün bu meziyetleri erkeklerine hoş gelir. Bu durum erkekler için evlenilecek kadında bulunan gurur verici meziyetler olarak kabul edilir.

Kutadgu Bilig’de kadınların yalnızca çocuk doğurmak ve erkeklerin arzularını tatmin edebilmek için var oldukları düşünülmektedir. Fakat kadınlar erkeklerin bütün bu emellerini gerçekleştirseler de sonrasında birlikte olunan kadının ya da doğan çocuğun yine erkeğin başına bela olacağı düşüncesi mevcuttur. Yani esere göre kadın kendisinden beklenen her davranışı yerine getirip, kendisinde bulunması gereken tüm niteliklere sahip olsa da yine de makbul görülmez. Kutadgu Bilig kadının annelik rolüne sadece sütannelik konusunda ve çocuklara terbiye verme konusunda değinmiştir. Anneye sadece çocuk yetiştirme konusunda rol biçilmiştir.

Oysaki Dede Korkut Hikâyelerinde kadın, anne olarak da çok değerlidir. Anneler uğruna her şey feda edilir. Anne hakkı Tanrı hakkına denktir ve analar esir düştüğünde beyler onları kurtarmak için sahip oldukları her şeyden vazgeçerler. Anne olarak değerli olan kadın, evladı için her daim şifa kaynağı olarak görülür.

Öncelikli olarak her iki eserde de çocuk sahibi olmak önemlidir. Çünkü çocuklar soyun devamını sağlayacak olan bireylerdir. Çocuk sahibi olmak her ne kadar mühim sayılsa da her iki eserde de atasının adını yaşatmayacak hayırsız evladın dünyaya gelmemesi tercih edilir. Ayrıca eserlerde çocuk sahibi olacak kişilerin yarının geleceği olan çocuklarını doğru koşullarda yetiştirebilmeleri

için evli olmalarının önemi üzerinde de durulur. Yani ocuğun dünyaya geleceği ortama önem verilir.

Çocuğun cinsiyeti konusuna gelince her iki eserde de oğul-kız vurgusu yapılırsa da erkek evlat sahibi olmak önemlidir. Kutadgu Bilig kız çocuklarına karşı daha n yargılıdır. Dede Korkut Hikyelerinde ise oğullar çok önemli olsa bile kız evlatlar hakkında olumsuz bir tutuma yer verilmez.

Kutadgu Bilig’de kişilere evlenip çoluk ocuk sahibi olma tavsiyesinde bulunulur. Eserde, insanın gözünün ışığına benzetilerek çocukların kıymeti anlatılmaya çalışılır. Aynı zamanda ocuk kişinin öldükten sonra geride bırakacağı en değerli mirasıdır. Fakat bazen çelişkili ifadelere yer verilen eserde zaman zaman çocuklar babaları için külfet, evlilik için tehlike sebebi olarak da görülmüşlerdir.

Dede Korkut Hikyelerinde, beyler ocuk sahibi olabilmek için kurbanlar kestirip, adaklar adayıp, devlet büyüklerinden hayır dua isterler. Evlat sahibi olamayan beyler ise Tanrı tarafından beddua almış sayılarak toplum tarafından dışlanırlar.

Çocuğa isim koyulması hususuna gelince, Kutadgu Bilig’de böyle bir konuya yer verilmez. Dede Korkut Hikyelerinde ise çocuğa isminin verilmesi mühim bir olaydır. Hikyelerde ocuğun göstereceği bir kahramanlıkla adını hak etmesi beklenir.

Kutadgu Bilig’de ocuk, kendi şahsından ve varlığından dolayı sevilmemiştir. ocuk atası için öldükten sonra arkada bırakılması gereken soy ve unvan taşıyıcısıdır. Eğer ocuk kendisinden beklenen bu davranışı yerine getirmese hayırsız evlat olmakla suçlanır.

Dede Korkut Hikyelerinde ise çocuklar aileleri tarafından çok sevilirler. Hikyelerde ocukların özellikle annelerinin nezdinde ne kadar değerli olduğunu anlatan birçok motif mevcuttur. Hikyelerde yer verilen ocuk kahramanlardan aile sevgisi görmeyen sadece Tepegöz vardır.

ocukla ilgili her iki eserde de asıl önemli olan husus, çocuğun eğitimi ve terbiye edilmesidir. Çünkü doğru şekilde yetişmeyen çocuklar toplumun geleceği için bir tehdit unsuru sayılır. Her iki eserde de çocuğun ilk eğitim yeri ailedir. Bu sebepten ötürü çocukların daha küçük yaştan itibaren rol model

alacağı ilk kişilerin anne babaları olduğu konusuna vurgu yapılır. Fakat bütün bu ortak yönler rağmen eğitim metotları konusunda iki eserde fikir ayrılıkları olduğunu görmek mümkündür. Kutadgu Bilig’de çocuk terbiyesinde esas amaç toplumun idealize ettiği çocuğu yetiştirmektir. Çocuğun tercih ve kararlarının bir hükmü yoktur. Dede Korkut Hikâyelerinde ise çocuğun gelecek hayatında kendine yetebilen ve göçebe Türk toplum yapısında yaşamını sürdürmek için gerekli bilgileri edinmiş bireyler olarak yetiştirilmesi önemsenir.

Kutadgu Bilig’de çocuk eğitime daha küçük yaştan itibaren başlanması gerektiği uyarısı yapılır. Eserde çocuğun genetik yatkınlığının yanı sıra anne babanın çabası üzerinde de durulur. Çocuğun istenilen kalıba girmesi için de anne babanın gerektiğinde dayak atması bile mubah sayılmıştır. Çocuğunu doğru eğitemeyen ailelerin ölüm zamanları geldiğinde bu durumdan çok pişman olacakları konusunda uyarılar da mevcuttur. Yani çocuktan beklenen davranış sadece ailesinin ve toplumunun kutsalları için yaşamasıdır. Aile adını yaşatmayan evlatlardan da yerine göre hizmetkârlar daha üstün sayılmış yerine göre bu evlatlar düşmanla eş tutulmuşlardır. Bu durum çocukların kendilerinden beklenen davranışları yapmaya zorlanan, kendileri olmalarına izin verilmeyen, birey olarak değer görmeyen bir konuma yerleştirildiklerini göstermektedir.

Dede Korkut Hikâyelerinde çocuk karakterler olumlu davranışlar sergilediklerinde ödüllendirilip, övülürler. Aileleri onlar için şölenler düzenler, çocukları için kurbanlar kestirirler. Olumsuz bir davranış sergilediklerinde, aile ve toplum büyüklerine saygısızlık ettiklerinde ise büyükler tarafından cezalandırılırlar. Fakat hiçbir ceza ya da eğitim sürecinde dayak atılmasından söz edilmez.

Kutadgu Bilig’de çocuk sahibi olmaktan şikâyet edilen birçok beyit vardır. Özellikle hayırsız evlatlardan bu konuda sürekli yakınmalar vardır. Çocuklar aileye külfet olarak görülür ve çocuklardan ailesinin ona verdiği bakım ve terbiyenin karşılığını vermesi beklenir. Dede Korkut Hikâyelerinde ise anne babalar çocuklarıyla tatsızlıklar yaşasa da onlardan asla şikâyet etmezler. Anne baba evladından sevgi ve sadakat dışında hiçbir şey beklemez.

Kutadgu Bilig’de aile kurumu üzerine pek fazla detaya rastlanmamıştır. Kutadgu Bilig aile konusunda genel olarak eş olan kadının sorumlulukları ve çocukların yetiştirilmesi konusuna değinmiştir. Eserde ailenin kurulması, aile içi

düzen, dayanışma, birliktelik, eşler arasındaki sevgi ve saygı gibi ögelere yer verilmemiştir. Eserde ataerkil bir görüşün hâkim olduğu bir aile düzeni mevcuttur. Kadından evde oturup sadece kocasına itaat etmesi ve çocuklarına bakıcılık yapması beklenir. Erkeklerden ise karılarını eve kapatıp onları sürekli denetlemesi istenir. Çocuklar konusunda babadan beklenen sadece çocuğuna iyi bir terbiye vermesidir. Bunun dışında aile ilişkisine yer verilmeyen eserde kayınana – kayınata, gelin, damat, kardeşlik ve diğer akrabalık ilişkilerine dair unsurlara da rastlanmamıştır.

Dede Korkut Hikâyelerinde aile kurumunun neredeyse her detayına rastlamak mümkündür. Ailenin kurulması hususunda yapılacak olanlar; kız isteme, nişan takma, aile büyüklerinden rıza alma, düğün yapılması gibi törenlerin üzerinde önemle durulur. Sonrasında kurulan ailenin bekası için çiftlerin kendi başlarına hayat kurmalarına izin verilerek onlar ayrı otağa yerleştirilir. Eşler daima birbirleri ile omuz omuza dayanışma içinde olurlar. Karı koca arasındaki sevgi, saygı ve sadakat bakidir. Kadın ve erkek gündelik hayatta sorumlulukları beraber yüklenirler. Kadın aileyi çeker çevirir, aile içi ilişkileri her zaman düzenleyen ve arayı bulan kişidir. Çocuklar ise her iki ebeveynine karşı tutumlarında özgürdür. Yerine göre anne babalarını yargılama ve onlara hesap sorma hakkına sahiptir. Ailede daima çocukları korumak ön plandadır. Her çocuğun kendini gerçekleştirebilmesi için imkân tanınır ve destek sağlanır. Ayrıca hikâyelerde diğer akrabalık ilişkilerine de yer verilir. Evlenen çiftlerin eşlerinin aileleriyle olan münasebetlerine, kardeşlik ilişkilerine de rastlanır.

Tüm bunlarla beraber her iki eserde de tek eşlilik vurgusu baskındır. Evlilik dışı ilişkilere değinilir fakat bu durum tasvip edilmez. Evlilik konusunda her iki eserde de çiftlerden beklenen bazı kriterlerin mevcudiyeti görülmektedir.

Aile, toplumsal yapının temelidir ve ailenin temel yapı taşı kadındır. Kadının, aile birliğinde ve dolayısıyla toplumun devamlılığında önemli bir rolü vardır. Kadınlar, aile içinde duygusal bağların güçlenmesinde de kilit rol oynarlar. Sevgi, saygı ve iletişim gibi duygusal dinamiklerin kurulması, genellikle kadının etkisiyle şekillenir. Kadınlar erkeklere nazaran çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde de birincil derecede mühim bir görev üstlenirler.

Çocukların eğitimi, değerlerin aktarımı ve ahlâki gelişimi gibi konularda kadınların katkıları büyük önem taşır.

Çocuklar, toplumun geleceği için ciddi bir öneme ve birçok açıdan güçlü bir potansiyele sahiptir. Çocukların alacakları eğitim ve kazanacakları deneyimler, toplumsal değişim ve ilerlemenin temelini oluşturur. Çocuklar, aileleri ve toplumları tarafından öğretilen etik değerlerin taşıyıcısıdır. Sağlıklı bir etik temel, toplumun gelecekteki davranışlarının belirlenmesinde oldukça etkilidir.

Aile, bireylerin temel sosyal becerileri öğrendikleri ve toplumsal normlarla tanıştıkları ilk yerdir. Bireyler, aileleri sayesinde dil, din, davranış kurallarını, ahlâki prensipleri, değerleri ve toplumsal normları öğrenirler. Bireyler, aileleri aracılığıyla dürüstlük, saygı gibi etik değerleri benimser ve bu değerlerle topluma entegre olurlar.

Eserlerde görüldüğü gibi bir toplumun inanç ve geleneklerinin etkilerini yansıtan üç ana unsur kadın, çocuk ve ailedir. Kadın, çocuk ve aile kavramlarının tarihi süreçte nasıl şekillendiğini anlayabilmek için ilk olarak toplumun İslâm öncesi dönemindeki kadın, çocuk ve ailenin durumu gözden geçirilmiş, sonra da İslâm dinine geçiş sürecinde kadın, çocuk ve ailenin konumuna bakılmıştır. Yapılan bütün bu çıkarımlardan sonra her iki eserin de kadın, çocuk ve aile konusuna yaklaşımı incelenmiş ve bu yaklaşımlar mukayese edilmiştir.

Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyeleri Türk toplumunun İslâmiyetle yeni tanıştığı dönemlerin eserleridir, ancak her iki eserde kadın, çocuk ve aile hususuna farklı açılardan yaklaşımıştır. Bu yaklaşımlar arasındaki farklılıkları etkileyen unsurların başında eserlerin ortaya çıktıkları dönemin şartları gelmektedir.

Dede Korkut Hikâyelerinin yazıya geçirildiği tarih zaman olarak 14-15.yy.'lere tekabül etse de Türk Edebiyatının sözlü gelenek dönemine ait bir eser olduğu için Türk toplumu bu süreçte henüz İslâm dini ile yeni tanışmıştır. Eserde bir yandan ibadet, peygamber adları, Allah'a yakarış, dua gibi dînî unsurlara rastlanırken bunun yanında önceki gelenek ve dînî inançların izlerini görmek de mümkündür.

Kutadgu Bilig İslâmiyet etkisinde 11.yy'da kaleme alınan geçiş dönemi eserlerindendir. Bu süreçte artık Türk toplumunun İslâm dinini özümsemiğine ve dinin ilk muhatabı olan Arap kültürünün etkilerinin de topluma yansıdığına dair bazı izler eserde görülmektedir.

Kutadgu Bilig, daha çok idealize edilmiş kadın, çocuk ve aile kavramlarından bahsederken, Dede Korkut Hikâyeleri, kadın, çocuk ve aile konusunu toplumlarında yaşanan olağan şekliyle anlatmıştır.

Kutadgu Bilig'e bakıldığı zaman kadın, çocuk ve aile konusunda sıklıkla karamsar ve tenkit içeren söylemlere rastlanır. İnsanın birey olarak bir değeri yoktur ve duygulara asla yer verilmez. Her insanın varoluş amacı ailesinin ve toplumunun ona biçtiği rolleri yerine getirip, toplum misyonuna uygun bir hayat yaşamasıdır. Bu roller ve görevlerin en çoğu kadına sonrasında da çocuğa yüklenmiştir.

Dede Korkut Hikâyelerinde bu duruma zıt olarak aile içerisindeki her birey değerlidir. Bütün insanlar olduğu gibi kabul edilir. Ailelerde her daim birlik ve beraberlik esastır. Kadınlar toplumun her kesiminde itimat edilen, yapıcı ve etken kişilerdir. Toplumda sahip oldukları sevgili, eş, anne, yönetici ve savaşçı olmak gibi her rolün hakkını vermekle ön plandadırlar. Çocuklar da toplumun geleceğinin anahtarı sayılırlar fakat kendilerine beklentiler yüklemek yerine ebeveynler onların kendi hayatlarına yetebilen varlıklar olmalarını önemserler.

Sonuç olarak her iki eserde kadın, çocuk, aile konularında İslâm dininin anlaşılması ve yorumlanması noktasında farklı anlayışların mevcudiyeti görülmektedir. Çünkü toplumların bir dini öğrenmesi, özümsemesi ve kendi hayatlarına uyarlaması zaman gerektiren bir süreçtir ve bu, her toplumun yaşam koşullarına göre değişkenlik göstermektedir.

Yapılan çalışmada her iki eser de özenle incelenerek Kutadgu Bilig ve Dede Korkut Hikâyelerinin kadın, çocuk ve aile konularına yaklaşımları ile ilgili çıkarımlar yapılmıştır. Gösterilen tüm dikkat ve gayrete rağmen çalışmanın eksiklikleri bulunabilir. Bununla beraber yapılan bu çalışmanın literatüre katkı sağlaması ve bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynaklık ederek yol gösterici olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıl, Okan. "İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı Ve Kadın Hakları". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3, 63-72.
- Aksoy, İlhan. "Toplumsal Ve Siyasal Süreçte Türk Kadını". *Yasama Dergisi* 32 (2017), 7-20.
- Aksoy, Ramazan. "İslâm Öncesi Toplumlarda Ve İslâm'da Kadının Statüsü". *Uluslararası Sosyal Ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15 (2021), 20-39.
- Akün, Ömer Faruk. Divan Edebiyatı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1-41, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 1994.
- Aliyeva, Aygün. *Dede Korkut Destanı Örneğinde Eski Türklerde Din, Toplum Ve Kadın*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Anıl, Adile Yılmaz. "Kutadgu Bilig'de Kadın". *Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 32 (2004), 91-99.
- Aydemir, Özgür Kasım. Kutadgu Bilig'in Dilinde Bilgi Kavramı Ve İşlevi. *International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume*, 8/1 (2013), 803-810.
- Bakırcı, Nedim. "Dede Korkut Kitabı'nda Ve Halk Hikâyelerinde Evlilik". *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat Ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1/15 (2018), 2.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*, 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı, 1983.
- Batur, Zekeriya - Beştaş, Merve. "Divanü Lugat'it Türk'te Çocuk Dünyası Ve Çocuk Eğitimi". *Turkish Studies* (2011), 254-255.
- Bayar, Mesut. "Neslin Korunması İlkesinin Kapsamına Dair Bir İnceleme". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2020), 28-43.
- Binyazar, Adnan. *Dede Korkut*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Sahihu'l Buhari, nşr. Ebû Hüreyre, Nikâh, 5090/16.
- Çetin, Tarık. *Kutadgu Bilig'de Çocuk Ve Çocuk Eğitimi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dağcı, Şamil. "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLI (2000), 145-146.
- Daşdemir, Muharrem. "Dedem Korkut Kitabı (Genel Değerlendirme)". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 58/2 (2010), 67-90.
- Debreli, Zekiye Gizem. "Kutadgu Bilig'de Kadın". *Studies Of The Ottoman Domain (Osmanlı Hakimiyet Sahası Çalışmaları)* 6/11 (2016), 38-60.
- Demirbilek, Salih. "Dede Korkut Oğuznamelerinde Aile". *Kesit Akademi Dergisi* 6/24 (2006), 256-73.
- DİA. "Kutadgu Bilig". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26/478-80. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 2002.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı". Erişim 3 Şubat 2024. <https://kurul.diyanet.gov.tr>.
- Doğan, Öztürk. *Dede Korkut Hikâyeleri Ve Oğuz Kağan Destanlarında Geçen Tabiatüstü Unsurların Mukeyesli İncelenmesi*, Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi, 6/1 (2023), 245-262.
- Dönmez, Süleyman. "Dede Korkut Kitabı Bağlamında Eski Türklerdeki Hanım Anlayışı". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2018), 11-30.
- Ekici, Metin. "Dede Korkut Kitabında Kadın Tipleri". www.academia.edu. Erişim 10 Şubat 2024. https://www.academia.edu/5626042/dede_korkut_kitab%c4%b1nda_kad%c4%b1n_tipleri.

- Emiroğlu, Selim. "Kutadgu Bilig'de Çocuk Eğitimi". *Turkish Studies (Elektronik)* 7/1 (2012), 1030-1032.
- Ergene, Oğuz. "Kutadgu Bilig'de Özel Adlar". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 58 (2017), 245-88.
- Eren, Hasan, Nevzat Gözaydın, İsmail Parlat. *Türkçe Sözlük*, 2 Cilt Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, 1989.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Boğaziçi Yayınları, 55. Basım, 2015.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1971.
- Ergin Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. 1-2, 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 3.Basım, 2021.
- Gençosmanoğlu, Niyazi Yıldırım. *Dede Korkut'tan Salur Kazan Destanı*, Ötüken Yayınları, 1976.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınevi, 1968.
- Gökalp, Ziya. "Türk Yurdu Dergisi". *Türk Yurdu Dergisi*. Erişim 15 Kasım 2021. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3503>
- Gökyay, Orhan Şaik. "Dede Korkut", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. IX/77-80. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 1994.
- Gönen, Sinan. "Dede Korkut Hikâyeleri'nden Günümüze Yansıyan Doğum Âdetleri". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 18 (2005), 67-110.
- Günay, Umay. "İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri Ve Önemi". *Milli Folklor Dergisi* 6/46 (2000), 4-9.
- Güngör, Recep Şükrü. "Dede Korkut Hikâyelerinde İslâmî Unsurlar", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 5 (2016), 314-315.
- Hakkoymaz, Sakine. "Dede Korkut Hikayelerinde Çocuk İmgesi". *The Journal Of Social Sciences* 9/9, 340-350.
- Hali, Servet, Selcan Rencüzoğulları. "İslâmiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitimi". 21. *Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/17 (2017), 425-428.
- İbnü'l-Hacc El-Mâlikî, *El-Medhal*, III, 310.
- İnan, Safura. "Dede Korkut Hikâyelerinde Aile Ve İkili İlişkiler". *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/17 (Mayıs 2019), 251-259.
- İpekdağ, Adnan. *Mesnevilerde Aile Ve Çocuk(Kutadgu Bilig, Leyla Vü Mecnun, Pend-Nâme, Hüsn-ü Aşk, Hayriyye, Lutfiyye)*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013
- Karaca, Nesrin. "Divanü Lugât'it Türk'ün Engin Dünyasındaki Zenginliklerden 'Kadın'a Dair Giyim-Kuşam Ve Süslenme Kültürü". *"Türk Dünyasında Kadın Ve Moda" Sempozyum Bildirileri Ve Etnik Giysi Defilesi*. 2-268. Bursa: 2022.
- Karadoğan, Umut C. "Çocuk Ve Çocukluk' Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi". *Çocuk Ve Medeniyet* 4/7 (2019), 208.
- Koçak, Şemseddin - Dönmez, Süleyman. "Kutadgu Bilig'de Çocuk Eğitimi". *AKRA Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi* 6/15 (Mayıs 2018), 64-188.
- Korkmazlar, Fatih. *Manas Destanı*, İstanbul: Anonim Yayıncılık, 2013.
- Köksel, Behiye. "Dede Korkut Kitabı'nda Dînî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 16/161 (2012), 73.
- Kur'an Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrıçı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.

- Kurt, Abdurrahman. "Tarihi Süreçte Türk Kadınları". <https://www.tarihistan.org> Erişim 8 Kasım 2021. <https://www.tarihistan.org/Tarih-Surecte-Turk-Kadinlari-Yrd-Doc-Dr-Abdurrahman-Kurt/14260/>
- Küçük, Elif. *Kutadgu Biligde Kültür Unsurları*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Mamartıoğlu, Nuerjiamalı. *Kutadgu Bilig'in Sözvarlığı Açısından Açıklamalı Sözlüğü*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Mert, Abdullah. *Kutadgu Bilig Nüshalarının Eskiçilik Açısından Karşılaştırılması*, Bilig, 80, (2017), 179-182.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân *Mektebû Tahkîkî't-Türâsî'l-İslâmî*, nşr. Ahmed b. Şuayb. Sünenü'n-Nesâî. thk. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Oy, Aydın. *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 1974.
- Ögel, Bahaeddin. *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2001.
- Öğüt-Eker, Gülin. "Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi". *Türk Halk Kültürü Özel Sayı* 13/37, (2001), 131-58.
- Önler, Zafer. "Kutadgu Bilig Üzerine Notlar". *Türk Dilleri Araştırmaları* 14 (2004), 79-94.
- Özçelik, Saadettin. *Dede Korkut Dresden Nüshası*. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Özçelik, Saadettin. "2022 Yılı'nın Bahar Müjdesi: Dede Korkut'un Bursa Yazması". *Türk Dili* 844 (Nisan 2022), 18.
- Özdanacı, Öznur. "Dîvânü Lûgat-it-Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (Ocak 2011), 130.
- Özel, Haşim. "Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi?". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 15/2 (2015), 181-84.
- Özel, Songül. "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın Ve Aileye Verilen Önemin İncelenmesi". *Bilim Armonisi* 2/2 53-62.
- Paroy Akif. "Türk Yurdu Dergisi". *Türk Yurdu Dergisi*, Erişim 16 Kasım 2021. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3503>.
- Rencüzoğulları, Selcan. "İslâmiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim". *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum* 6/17 (2017), 425-437.
- Savrun, Ergenekon, "Tarihte Araplar Ve Türk-Arap İlişkileri". *International Journal Of Humanities And Education* 4/9 (2018), 229-257.
- Schimmel, Annemarie, Çev. Mustafa Küpüşoğlu. *Sayıların Gizemi*. Kabalcı Yayınevi, 2.Basım, 1998.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati. *Dedem Korkut Kitabı*. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1998.
- Serdaroğlu, Kamil. *Türk Ailesi Ve Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Sevinç, Necdet. *Türkler'de Kadın Ve Aile*, Bilgeoğuz Yayınları, 2007.
- Sevinçli, Veysi Ve Hasan Gürgün."Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Türk Ailesi Ve Türk Toplumunda Kadının Konumu Üzerine Bir İnceleme* 33 (2016), 67-86.
- Şenel, Asuman. "Dede Korkut Hikâyelerinde Aile". İrfan Görkaş Ve Emin Uz. *İslâm'da Aile*. 231-49, Sonçağ Yayıncılık, 2023.
- Şimşek, Ayşe. "Dede Korkut'ta heyecanlandıran gelişme: Bursa nüshası bulundu". TRT Haber (28 Şubat 2022). <https://www.trthaber.com>.
- TDK, Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 3 Şubat 2024. <http://sozluk.gov.tr>
- Taneri, Aydın, "Hâcib", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1-5. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi 1996.
- Tirmizî, Sünen-i Tirmizi, nşr. Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, (279/892).

- Tulum, Mehmet Mahir, Tulum, Mertol. *Dede Korkut – Oğuznameler – Oğuz* ", *Beylerinin Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2016.
- Uyumaz, Gülcan. *Dede Korkut Hikâyelerinde Çocuk Eğitimi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Yalçın, Süleyman Kaan, Murat ŞENGÜL. "Dede Korkut Hikayeleri'nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler Ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/2 (2004), 209-23.
- Yavuz, Kemal. "Yusuf Has Hacib Ve Kutadgu Bilig". *Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi* 37/37 (2009), 137-80.
- Yavuz, Serdar. "Dîvânü Lügâti't-Türk'teki Akrabalık Adları Ve Bu Adların Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Karşılıkları". *KEV Akademi Dergisi* 56 (Temmuz 2013), 346-347.
- Yıldırım, Nur. "Câhiliye Toplumunda Kureyş Kadını". *Samer Yayınları*, Kahramanmaraş (2019), 31-36.
- Yıldız, Naciye. "Türk Destanlarında" Çocuksuzluk". *Millî Folklor* 21/82 (2009), 76-87.
- Yıldızlı, Muhammed Emin. "Kutadgu Bilig Kahramanları Üzerine Yeniden Düşünmek". *Karadeniz Araştırmaları XX/77* (2023), 203-207.
- Yusuf Has Hâcib. *Kutadgu Bilig*. çev. Ayşegül Çakan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Yusuf Has Hâcib. *Kutadgu Bilig*. çev. Reşit Rahmeti Arat. 2 Cilt. Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Yusuf Has Hâcib. *Kutadgu Bilig*. çev. Yaşar ÇAĞBAYIR. Ötüken Neşriyat, 2023.